

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:
ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ
ΑΝΑΠΤΥΞΗ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: Το φαινόμενο του απογοητευμένου ανέργου – η κρυφή ανεργία.
Θεωρητική προσέγγιση και εμπειρική μελέτη.

ΠΑΠΠΑ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ-ΑΘΗΝΑ Α.Μ. 0821Μ013

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: κύριος Σιουρούνης Γρηγόριος

Βόλος Μαγνησίας, Ιανουάριος 2024

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ 'ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς το συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δε δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές του Μεταπτυχιακού προγράμματος των Εφαρμοσμένων Οικονομικών του Τμήματος Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Παντείου Πανεπιστημίου, διότι μέσα από τη μετάδοση πολύτιμων γνώσεων επί του αντικειμένου τους, συνέβαλλαν εμμέσως στην εκπόνηση της εν λόγω εργασίας. Ιδιαίτερα θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στον επιβλέπων καθηγητή μου κ. Σιουρούνη Γρηγόρη για την αμέριστη υποστήριξή του και προπάντων για την ανθρωπιά του. Θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς τον καθηγητή κ. Ιωαννίδη Γιώργο για την αρωγή του και την «τροφοδότηση» με μείζονος σημασίας πληροφορίες και σχετική γνώση. Με την καλή του διάθεση και με χαμόγελο πάντοτε, επέλυε τις εκάστοτε απορίες και τα κωλύματα, με τα οποία ήρθα αντιμέτωπη κατά την εκπόνηση της διπλωματικής μου και για το λόγο αυτό του είμαι βαθιά ευγνώμων.

Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω τη βαθιά μου ευγνωμοσύνη και την αγάπη μου στη δική μου οικογένεια, που δεν είναι άλλη από τον υπέροχο σύζυγό μου, ο οποίος καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου με υποστήριξε με κάθε δυνατό τρόπο και δεν έπαψε ποτέ να πιστεύει σε εμένα.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα μελέτη πραγματεύεται το μείζον ζήτημα της ανεργίας και συνακόλουθα της κρυφής ανεργίας. Η προσέγγιση έγινε αξιοποιώντας τα δεδομένα που προέρχονται από την Ελληνική Στατιστική Αρχή και παρουσιάστηκε η εξέλιξη του φαινομένου με επίκεντρο την περίοδο μετά την χρηματοπιστωτική κρίση του 2008. Αφότου αναλύθηκε η πορεία της ανεργίας στην ελληνική αγορά εργασίας, παρουσιάστηκαν τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της και εν συνεχεία το ενδιαφέρον στράφηκε στο σύνολο της κρυφής ανεργίας. Η εστίαση σε επίπεδο χώρας οδήγησε σε καίριες διαπιστώσεις και πρωτίστως στην αποκάλυψη του αληθινού αντίκτυπου των αποθαρρημένων εργαζόμενων στο σύνολο της απασχόλησης και στο επίπεδο της ανεργίας εν γένει. Με κατάλληλη επεξεργασία κατέστη εφικτή η διαμόρφωση ενός προσαρμοσμένου ποσοστού ανεργίας και τεκμηριώθηκε η ύπαρξη αυξανόμενης τάσης διαχρονικά, η οποία είχε ως απόρροια την άμβλυνση της δημιουργηθείσας διαφοράς με το αντίστοιχο επίσημο ποσοστό. Τέλος μέσα από την παρουσίαση των σχετικών αποτελεσμάτων έγινε εφικτή η αποκάλυψη μιας εικόνας που αναπαριστά με μεγαλύτερη πιστότητα την κατάσταση της ελληνικής αγοράς εργασίας.

Λέξεις κλειδιά: ανεργία, κρυφή ανεργία, αποθαρρημένοι εργαζόμενοι, προσαρμοσμένο ποσοστό ανεργίας

ABSTRACT

This study deals with the major issue of unemployment and consequently hidden unemployment. The approach was based on data from the Hellenic Statistical Authority and the evolution of the phenomenon was presented, focusing on the period after the financial crisis of 2008. After analyzing the course of unemployment in the Greek labor market, its social characteristics were presented and then the focus turned to the hidden unemployment. The focus on a national level led to key findings and primarily to the revelation of the true impact of discouraged workers on the total employment as well as on the level of unemployment in general. With appropriate processing, it was possible to formulate an adjusted unemployment rate and document the existence of an increasing trend over time, which had the effect of mitigating the difference created with the corresponding official rate. Finally, through the presentation of relevant results, it became possible to reveal a picture that represents more faithfully the situation of the Greek labour market.

Key words: unemployment, hidden unemployment, discouraged workers, adjusted unemployment rate

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	σελ.8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΑΝΕΡΓΙΑ ΚΑΙ ΚΡΥΦΗ ΑΝΕΡΓΙΑ.....	σελ.12
1.1 Η εμφάνιση του όρου της ανεργίας.....	σελ.12
1.2 Εννοιολογικές προσεγγίσεις της ανεργίας από οικονομική και κοινωνική οπτική.....	σελ.14
1.3 Εννοιολογικές προσεγγίσεις της ανεργίας από στατιστική οπτική	σελ.16
1.4 Διακρίσεις σχετικά με την ανεργία.....	σελ.22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΡΥΦΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ.....	σελ.26
2.1 Αναφορές και μελέτες για την κρυφή ανεργία.....	σελ.26
2.2 Ο απογοητευμένος άνεργος	σελ.31
2.3 Η εκτίμηση του συνόλου των αποθαρρημένων εργαζόμενων.....	σελ.35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΧΩΡΑΣ.....	σελ.47
3.1 Η ανεργία στην Ελλάδα	σελ.47
3.2 Προσέγγιση της ανεργίας με βάση τα στοιχεία της Δημόσιας Υπηρεσίας Απασχόλησης	σελ.48
3.3 Προσέγγιση της ανεργίας με βάση τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας	σελ.51
3.4 Αντιπαραβολή στοιχείων περί της ανεργίας.....	σελ.53
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΡΥΦΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ	σελ.56
4.1 Η αξιοπιστία των δεδομένων και η σχετική τους ακρίβεια	σελ.56
4.2 Επιμέρους διευκρινίσεις για την κατηγορία των ανέργων και των μη ενεργών ατόμων	σελ.58
4.3 Η εξέλιξη της ανεργίας σύμφωνα με τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας	σελ.59
4.4 Η κρυφή ανεργία και η εξέλιξη αυτής στην Ελλάδα.....	σελ.70
4.5 Στατιστική ανάλυση με τη χρήση του προγράμματος SPSS	σελ.76
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	σελ.82
5.1 Σχολιασμός και κριτική προσέγγιση	σελ.82
Κατάλογος Σχημάτων – Πινάκων – Διαγραμμάτων	σελ.6
Βιβλιογραφία – Ηλεκτρονικές Πηγές.....	σελ.88

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΗΜΑΤΩΝ – ΠΙΝΑΚΩΝ – ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Σχήμα 1.1: Ο καταμερισμός του πληθυσμού μιας χώρας με βάση την εργασιακή κατάσταση.....	σελ.17
Πίνακας 1.1: Μέτρηση του εργατικού δυναμικού: ένα εννοιολογικό πλαίσιο	σελ.19
Σχήμα 1.2: Η διαμόρφωση της ελληνικής αγοράς εργασίας (σε χιλιάδες) κατά το έτος 2015 σύμφωνα με τα επίσημα στατιστικά στοιχεία	σελ.21
Σχήμα 1.3: Ενδιάμεσες καταστάσεις που εκδηλώνονται ανάμεσα στην εργασιακή απασχόληση, την ανενεργή οικονομική κατάσταση και την ανεργία	σελ.26
Πίνακας 2.1: Απογοητευμένα άτομα (εκτός εργατικού δυναμικού) στην Αμερική για την περίοδο 2008-2020, ηλικίας 16 ετών και πάνω, σε χιλιάδες	σελ.38
Διάγραμμα 2.1: Σύνολο απογοητευμένων ανέργων στις Ηνωμένες Πολιτείες εργάσιμης ηλικίας σε χιλιάδες	σελ.39
Πίνακας 2.2: Συμπληρωματικοί δείκτες ανεργίας ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού για ηλικίες 20-64 ετών από το 2013 μέχρι το 2020	σελ.42
Πίνακας 2.3: Αποθαρρημένοι εργαζόμενοι ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού, ηλικίας 20-64 ετών, για το διάστημα 2013-2020.....	σελ.43
Γράφημα 2.2: Αποθαρρημένοι εργαζόμενοι ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού, ηλικίας 20-64 ετών για τη χρονική περίοδο 2013-2020.....	σελ.44
Πίνακας 2.4: Οριακά συνδεδεμένοι εργαζόμενοι σε χιλιάδες (χωρίς διαχωρισμό φύλου), οι οποίοι επιθυμούν να εργαστούν και είναι διαθέσιμοι από 15-65 ⁺ ετών	σελ.46
Γράφημα 2.3: Οριακά συνδεδεμένοι εργαζόμενοι σε χιλιάδες για τα έτη 2008-2020, ηλικίας 15-65 ⁺ ετών για το σύνολο των χωρών του ΟΟΣΑ	σελ.46
Πίνακας 3.1: Σύνολο εγγεγραμμένων ανέργων που αναζητούν εργασία για την περίοδο 2010-2020 σε απόλυτες τιμές ανά μήνα.....	σελ.50
Διάγραμμα 3.1: Σύνολο εγγεγραμμένων ανέργων (αναζητούντων εργασία) στη Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης ανά τρίμηνο (σε απόλυτες τιμές) για τη χρονική περίοδο 2010-2020	σελ.50
Πίνακας 3.2: Σύνολο Ανέργων κατά τη χρονική περίοδο 2008-2020 σε χιλιάδες	σελ.52
Γράφημα 3.2: Το σύνολο των ανέργων 15+ (σε χιλιάδες) κατά τη χρονική περίοδο 2008-2020	σελ.53
Πίνακας 3.3: Μέσος όρος ανέργων ανά έτος από την Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία και τη Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης για την περίοδο 2010-2020	σελ.54
Γράφημα 3.3: Ετήσιος μέσος όρος ανέργων (σε χιλιάδες) για τη χρονική περίοδο 2010-2020	σελ.55

Γράφημα 4.1: Μέσο ετήσιο ποσοστό ανεργίας από το έτος 2008 μέχρι το έτος 2020	σελ.59
Γράφημα 4.2: Η σύνθεση του εργατικού δυναμικού (αριθμός ατόμων σε χιλιάδες) και η διακύμανσή του κατά τη χρονική περίοδο 2008-2020.....	σελ.61
Γράφημα 4.3: Το σύνολο των απασχολούμενων και των ανέργων σε χιλιάδες κατά το διάστημα 2008-2020.....	σελ.62
Πίνακας 4.1: Μεταβολή ανεργίας σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους κατά το διάστημα 2008-2020.....	σελ.63
Γράφημα 4.4: Σύνολο ανέργων 15+ (σε χιλιάδες) κατά φύλο από το 2008 μέχρι το 2020	σελ.64
Γράφημα 4.5: Η ανεργία (σε χιλιάδες) κατά φύλο (15 ετών-65+) για την περίοδο 2008-2019	σελ.65
Γράφημα 4.6: Η ανεργία (σε χιλιάδες) κατά ηλικιακή ομάδα για την περίοδο 2008-2019	σελ.67
Γράφημα 4.7: Η εξέλιξη του ποσοστού της ανεργίας σύμφωνα με την ηλικιακή ομάδα για τα έτη 2012-2016.....	σελ.68
Γράφημα 4.8: Η εξέλιξη του ποσοστού της ανεργίας ανάλογα με το επίπεδο εκπαίδευσης για τα έτη 2012-2016	σελ.69
Γράφημα 4.9: Κατάσταση απασχόλησης του πληθυσμού (σε χιλιάδες) για την περίοδο 2008-2020	σελ.71
Γράφημα 4.10: Η εξέλιξη του εργατικού δυναμικού και του μη εργατικού δυναμικού (σε απόλυτες τιμές) από το 2008 μέχρι το 2020	σελ.72
Σχήμα 4.1: Εργατικό δυναμικό και μη εργατικό δυναμικό. Σύνολο (σε χιλιάδες) για το έτος 2013	σελ.72
Σχήμα 4.2: Εργατικό δυναμικό και μη ενεργοί άνδρες και γυναίκες (σε χιλιάδες) για το έτος 2013	σελ.73
Πίνακας 4.2: Πώς διαμορφώθηκε το σύνολο του μη οικονομικά ενεργού πληθυσμού (σε απόλυτες τιμές) από το 2008 μέχρι το 2019	σελ.74
Γράφημα 4.11: Η διαχρονική εξέλιξη όσων αναζητούσαν εργασία αλλά δεν ήταν διαθέσιμοι και όσων ήταν διαθέσιμοι αλλά δεν αναζητούσαν εργασία για την περίοδο 2008-2019	σελ.75
Γράφημα 4.12: Το προσαρμοσμένο ποσοστό ανεργίας συγκριτικά με το επίσημο ποσοστό ανεργίας για τη χρονική περίοδο 2008-2019.....	σελ.81
Γράφημα 4.13: Ποσοστιαίες μονάδες κατά τη σύγκριση του προσαρμοσμένου και του επίσημου ποσοστού ανεργίας από το 2008 μέχρι το 2019	σελ.81

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία αποτελεί ένα εγχείρημα προσέγγισης του φαινομένου της ανεργίας και συγκεκριμένα του φαινομένου της κρυφής ανεργίας με επικέντρωση στην περίπτωση των λεγόμενων απογοητευμένων ανέργων. Στόχος της εν λόγω διπλωματικής είναι η διερεύνηση του φαινομένου σε θεωρητικό πλαίσιο και έπειτα η μελέτη αυτού σε εμπειρικό πλαίσιο με τη χρήση μεθόδων στατιστικής ανάλυσης, προκειμένου να μελετηθεί ειδικότερα η περίπτωση της Ελλάδος και η πορεία της κρυφής ανεργίας στη χώρα μας από το 2008 μέχρι το 2020. Η επιλογή της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου δεν έγινε τυχαία. Ετούτο διότι κατά τα τελευταία έτη η χώρα μας έχει βιώσει την οικονομική κρίση που έπληξε όλο τον κόσμο και μετέπειτα διάφορες διακυμάνσεις με πιο πρόσφατη την πανδημία της νόσου Covid-19, η οποία ξέσπασε το 2020 στην Ελλάδα, λαμβάνοντας μάλιστα και οικονομικές διαστάσεις.

Εφαλτήριο για την ενασχόληση και τη διερεύνηση του εν λόγω φαινομένου αποτέλεσε η προσωπική εμπειρία. Το να βρίσκεσαι στη δυσχερή θέση του ανέργου και δη του απογοητευμένου ανέργου είναι μια πρόκληση και μια διαδικασία με συνεχείς διακυμάνσεις τόσο πρακτικές και εξωγενείς, όσο και ψυχικές και ενδογενείς. Ένας ακόμη λόγος για τη μελέτη του συγκεκριμένου θέματος είναι οι ίδιες οι διαστάσεις της ανεργίας που πέρα από οικονομικές, είναι κοινωνικές και ψυχολογικές, με επιπτώσεις ακόμη και στην υγεία των ατόμων που έχουν βρεθεί σε αυτή τη δυσχερή θέση. Η συνδεσιμότητα της ευημερίας των ατόμων με την ύπαρξη ανεργίας αποτελεί ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον ζήτημα, το οποίο αποκαλύπτει την αληθινή διάσταση της ανεργίας. Δε θα ήταν υπερβολικό να πούμε ότι ο ρόλος της απασχόλησης στη ζωή ενός ανθρώπου είναι καίριος και πολλές φορές φτάνει στο επίπεδο να αποτελεί το σημείο αναφοράς οργάνωσης της καθημερινότητας και της πορείας ζωής του.

Η ανεργία είναι ένα φαινόμενο ιδιόζουσας μορφής. Η ιδιόζουσα αυτή μορφή έγκειται στο ότι είναι μια κατάσταση που κατ' ουσίαν βιώνει ο εκάστοτε πολίτης σε ατομικό καθαρά πλαίσιο και διευρύνεται στον κοινωνικό ιστό. Εδώ ο πολίτης θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτελεί έναν κόμβο ενός ευρύτερου δικτύου. Παράλληλα η ανεργία επενεργεί σε ολόκληρη την κοινωνία, η οποία αποτελείται εν προκειμένω από σύνολο όμοιων κόμβων, κοινώς αναπαρίσταται από ένα ολόκληρο δίκτυο. Τέλος

η ανεργία ως φαινόμενο που εξελίσσεται διαρκώς αναλόγως με τις υπάρχουσες συνθήκες της εκάστοτε αγοράς εργασίας, αναπόφευκτα «αφήνει τα ίχνη της» σε όλη την οικονομία οιαδήποτε κράτους.

Θα μπορούσε να λεχθεί ότι η ανεργία εμφανίζει στοιχεία φαινομένου «ντόμινο». Από έναν κόμβο εξαπλώνεται σε συστάδες κόμβων, δημιουργώντας έτσι ένα «ζωντανό» δίκτυο που διαρκώς επεκτείνεται, εφόσον δε ληφθούν τα αναγκαία μέτρα οριοθέτησης αυτού και περιστολής του φαινομένου. Εστιάζουμε στην περιστολή, διότι η εξάλειψη φαντάζει σαν κάτι αν όχι ουτοπικό τουλάχιστον ιδεατό, ιδιαίτερα στην εποχή που διανύουμε.

Η σημαντικότητα δε της εστίασης στους απογοητευμένους άνεργους έγκειται στο ότι η συγκεκριμένη κατηγορία παραλείπεται από το εργατικό δυναμικό στις διάφορες έρευνες, υπό την έννοια ότι δεν γίνεται η σχετική καταμέτρηση με αποτέλεσμα να υποεκτιμάται το αληθινό ποσοστό της ανεργίας. Αυτή η απόκλιση στα επίσημα στοιχεία αποτέλεσε επίσης σημαντικό κίνητρο για την εκπόνηση της εν λόγω έρευνας και μελέτης.

Με την πάροδο των ετών το ζήτημα της ανεργίας αποκτά μεγαλύτερες διαστάσεις και σιγά σιγά γίνεται αντιληπτό ότι πρόκειται για ένα πολύπλευρο θέμα με διάφορες εκφάνσεις. Πέραν τούτου όπως αναφέρθηκε παραπάνω η ανεργία αποτελεί έναν κρίσιμο παράγοντα τόσο για την επίτευξη οικονομικής ανάπτυξης σε επίπεδο κρατών, όσο και για την ανάπτυξη του βιοτικού επιπέδου των ατόμων ως μέλη της εκάστοτε κοινωνίας.

Εύλογα ανακύπτει προβληματισμός για τον ορισμό της έννοιας της ανεργίας και εν συνεχεία της κρυφής ανεργίας, ούτως ώστε να συγκεκριμενοποιήσουμε το φαινόμενο ως όρο. Η ανεργία λοιπόν προσδιορίζεται εννοιολογικά ως «έλλειψη εργασιακής απασχόλησης που οφείλεται σε μειωμένη προσφορά εργασίας» (Μπαμπινιώτης, 2002). Πρόκειται δηλαδή για μια κατάσταση την οποία βιώνει κανείς καθώς βρίσκεται σε περίοδο μη παραγωγής έργου, υπό ευρύτερη έννοια. Συνεπώς η ανεργία συνδέεται με την παραγωγή έργου, δηλαδή με τη συγκέντρωση των προσωπικών δυνάμεων του ατόμου προς υλοποίηση συγκεκριμένου σκοπού.

Η παρούσα εργασία αποτελείται από δύο ευρύτερα μέρη: το θεωρητικό και το εμπειρικό. Στο πρώτο κεφάλαιο θα προσεγγίσουμε τον όρο της ανεργίας με σκοπό να επισημάνουμε τη χρονική περίοδο που το φαινόμενο άρχισε να αποκτά πιο

εξειδικευμένη έννοια και να διαδραματίζει καίριο ρόλο στη διαμόρφωση των οικονομιών. Έπειτα θα παραθέσουμε διάφορους ορισμούς που έχουν καταγραφεί για την ανεργία τόσο υπό οικονομική και κοινωνική οπτική, όσο και υπό στατιστική οπτική. Η εννοιολογική προσέγγιση της ανεργίας από διαφορετικό πρίσμα κάθε φορά, προσφέρει τη δυνατότητα βαθύτερης κατανόησης και αντίληψης της πολυμορφικότητάς της.

Κατόπιν θα παρουσιάσουμε τα είδη της ανεργίας σύμφωνα με το γενεσιουργό της αίτιο και τη χρονική της διάρκεια. Ακολούθως θα αναφερθούμε στις ενδιάμεσες καταστάσεις που εκδηλώνονται ανάμεσα στην ανεργία, την απασχόληση και τον μη οικονομικά ενεργό πληθυσμό και θα εξηγήσουμε πώς δημιουργείται η κρυφή ανεργία και ποια είναι τα επιμέρους στοιχεία αυτής. Ο προσδιορισμός των εννοιών είναι εξαιρετικά σημαντικός και προσδίδει θα λέγαμε μια πιο ουσιαστική εικόνα για το τι ακριβώς εστί η ανεργία και η κρυφή ανεργία, πώς συνδέονται μεταξύ τους και πώς αλληλοεπιδρούν.

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα επικεντρωθούμε στο φαινόμενο της κρυφής ανεργίας. Σε αρχικό επίπεδο θα προβούμε σε βιβλιογραφική επισκόπηση η οποία σχετίζεται με το ζήτημα αυτό και παράλληλα με την κατηγορία των αποθαρρημένων εργαζομένων. Με τον τρόπο αυτό θα είμαστε σε θέση να παραθέσουμε τα συμπεράσματα των διαφόρων μελετών και τις διαφοροποιήσεις των νεότερων ερευνητών συγκριτικά με τους παλαιότερους. Εν συνεχεία θα αναφερθούμε στους απογοητευμένους άνεργους και θα εξετάσουμε περαιτέρω την κατηγορία αυτή, αποσαφηνίζοντας τη και θέτοντας ένα πλαίσιο εντός του οποίου το άτομο χαρακτηρίζεται ως απογοητευμένος άνεργος από οικονομική άποψη. Έπειτα θα ασχοληθούμε με την εκτίμηση του συνόλου των αποθαρρημένων εργαζομένων στις διάφορες χώρες και την αριθμητική προσέγγιση αυτού. Η παρουσίαση των σχετικών στοιχείων για τη χρονική περίοδο που μελετάμε είναι πολύ σημαντική και συνθέτει μια ευρύτερη εικόνα του φαινομένου.

Ακολούθως στο τρίτο κεφάλαιο θα επικεντρωθούμε στην περίπτωση της Ελλάδας. Θα μελετήσουμε την ποσοτική διάσταση του φαινομένου της ανεργίας και δη της κρυφής ανεργίας στη χώρα μας και θα παρουσιάσουμε σχετικά στοιχεία από τη Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης και από την Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία. Εν συνεχεία θα συγκρίνουμε τα στοιχεία αυτά, έτσι ώστε να δούμε τις ενδεχόμενες διαφοροποιήσεις και να τις σχολιάσουμε. Στο τέταρτο κεφάλαιο θα διερευνήσουμε

περαιτέρω την ανεργία και ακολούθως το σύνολο της κρυφής ανεργίας με τη χρήση των επίσημων στατιστικών αποτελεσμάτων εκ μέρους της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής για τον μη οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Θα ολοκληρώσουμε την ενότητα αυτή με την ανάλυση των δεδομένων της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού με τη χρήση του οικονομετρικού προγράμματος SPSS με απώτερο σκοπό να μελετήσουμε τη φύση της υφιστάμενης σχέσης της ανεργίας και του συνόλου των αποθαρρημένων εργαζόμενων.

Η εμπειρική προσέγγιση είναι απαραίτητη, προκειμένου να δούμε εκτενέστερα και εις βάθος τις επενέργειες που ασκεί η κρυφή ανεργία και ειδικότερα η κατηγορία των απογοητευμένων ανέργων στη συνολική ανεργία, αλλά και στα επίσημα στατιστικά στοιχεία εκ μέρους της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής. Κατ' ουσίαν παρατηρείται μια απόκλιση στα δηλωθέντα στοιχεία, η οποία οφείλεται στο ότι δε συμπεριλαμβάνονται οι εν γένει κρυφοί άνεργοι στις στατιστικές έρευνες. Συνεπώς τείνει να μην αποκαλύπτεται το αληθινό μέγεθος της ανεργίας και να παρουσιάζονται μικρότερα ποσοστά, τόσο ως προς την εκτίμηση της ανεργίας, όσο και ως προς το μέγεθος του εργατικού δυναμικού, γεγονός που χρήζει διερεύνησης.

Ολοκληρώνοντας στο πέμπτο κεφάλαιο θα σχολιάσουμε τα ευρήματά μας και θα εκθέσουμε τις διαπιστώσεις μας και τους προβληματισμούς μας γύρω από αυτά. Επίσης θα επισημάνουμε τα σημαντικότερα προβλήματα που ανακύπτουν από την κρυφή ανεργία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΑΝΕΡΓΙΑ ΚΑΙ ΚΡΥΦΗ ΑΝΕΡΓΙΑ

1.1 Η εμφάνιση του όρου της ανεργίας

Η μελέτη της οικονομικής ιστορίας είναι βαρύνουσας σημασίας, αφού όπως υποστήριξε και ο Αμερικανός οικονομολόγος Paul Samuelson στην τελευταία του συνέντευξη το 2009, η μελέτη της οικονομικής ιστορίας απαιτεί έναν πολύ υγιή σεβασμό εκ μέρους των οικονομολόγων, λόγω του ότι αποτελεί την πρώτη ύλη εκ της οποίας θα προέλθει οποιαδήποτε από τις εικασίες ή τις δοκιμές τους.

Από ιστορικής απόψεως λοιπόν η ανεργία έκανε την εμφάνισή της σε περιόδους κρίσης και μεγάλων αλλαγών που επιτελούνταν παγκοσμίως. Μετά την έλευση του χρηματιστηριακού κραχ της Νέας Υόρκης το 1929 (Λούβη & Ξιφαράς, 2013), το οποίο οδήγησε στη λεγόμενη «Μεγάλη Ύφεση», εκατομμύρια εργαζόμενοι στις Ηνωμένες Πολιτείες αλλά και στο Ηνωμένο Βασίλειο, βρέθηκαν χωρίς εργασία. Η ύφεση έλαβε παγκόσμιες διαστάσεις επιδρώντας και σε άλλες μεγάλες οικονομίες και καταλήγοντας έτσι στο φαινόμενο «χιονοστιβάδας». Η ανεργία ανήλθε σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα, ενώ η φτώχεια και η εξαθλίωση ώθησαν τους πληθυσμούς σε μαζικές μετακινήσεις προς εύρεση εργασίας.

Αν το θέταμε απλουστευμένα ένα υψηλό ποσοστό ανεργίας σημαίνει ότι η εκάστοτε οικονομία δεν είναι σε θέση να δημιουργήσει αρκετές θέσεις εργασίας για τα άτομα που αναζητούν απασχόληση, ή άλλως ότι ο παραγωγικός συντελεστής εργασία που είναι διαθέσιμος τη δεδομένη χρονική περίοδο, δεν απασχολείται σε πλήρες επίπεδο και με αποδοτικό τρόπο. Εμφανίζεται δηλαδή μια δυσαναλογία μεταξύ της ζήτησης και της προσφοράς εργασίας που γενικότερα έχει ως αποτέλεσμα την ανεργία.

Εάν θέλουμε να είμαστε πιο ακριβείς, η ανεργία δεν είναι αποτέλεσμα αυτής της δυσαναλογίας, αλλά μάλλον έκφρασή της. Τα αίτια είναι βαθύτερα και δε συγκεντρώνονται στο «πρόσωπο» της. Το να εξαπλώνεται η ανεργία με τόσο ραγδαίους ρυθμούς και να εκτινάσσεται τόσο πολύ, είχε ως επακόλουθο πέραν της φτωχοποίησης των λαών και της μείωσης του βιοτικού τους επιπέδου, τις κοινωνικές αναταραχές και τη διατάραξη των γνώριμων οικονομικών ισορροπιών.

Έχοντας το ρόλο ενός από τους σημαντικότερους οικονομικούς δείκτες για τη μέτρηση της «υγείας» της οικονομίας, η εστίαση στην εξυγίανση του προβλήματος, οδήγησε τη μακροοικονομική πολιτική στην εύρεση μεθόδων για την αποφυγή παρόμοιων γεγονότων, όπως εκείνα της δεκαετίας του 1930. Έτσι άρχισαν να πραγματοποιούνται οι πρώτες μεγάλες έρευνες με σκοπό την καταπολέμηση της ανεργίας.

Το ενδιαφέρον για τη διερεύνηση των επιπτώσεων του φαινομένου στην κοινωνία, εντάθηκε αφότου μεσολάβησε ένα διάστημα «ηρεμίας» ως προς το ερευνητικό κομμάτι. Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 με τα επίπεδα του πληθωρισμού να αυξάνονται επικίνδυνα (www.ecb.europa.eu), η μελέτη της ανεργίας έλαβε διαστάσεις επιτακτικής ανάγκης. Υπήρξε σκεπτικισμός για την κεϋνσιανή θεωρία και ειδικότερα για τη «δυσχέρεια» ανταπόκρισης της αγοράς σε ενδεχόμενα «χτυπήματα», καθώς και ταχείας επαναφοράς αυτής σε επίπεδο πλήρους απασχόλησης.

Στον αντίποδα της προαναφερόμενης απομάκρυνσης από την κεϋνσιανή θεωρία, παρατηρήθηκε ευρεία υιοθέτηση του κλασικού υποδείγματος για ερμηνεία του τρόπου λειτουργίας της αγοράς όχι μόνο σε μακροχρόνιο, αλλά και σε βραχυχρόνιο πλαίσιο. Στο εν λόγω υπόδειγμα η ανεργία είναι εκούσια και με αυτό τον τρόπο δε γεννούνται συνθήκες που θα υποβάθμιζαν σε ακραίο επίπεδο τη ζωή των ανέργων. Καθώς ο πληθωρισμός άρχισε να αυξάνεται, ο κίνδυνος διατάραξης της οικονομικής και κοινωνικής σταθερότητας μεγάλωνε αναλογικά.

Έτσι από το 1980 και έπειτα (Καραμεσίνη & Ιωαννίδης, 2023), οι κυβερνήσεις άρχισαν να αναδιαμορφώνουν την πολιτική που ασκούσαν μέχρι πρότινος. Ακολούθησαν συσταλτική νομισματική και δημοσιονομική πολιτική με εφαρμογή μέτρων περιστολής της ζήτησης, ούτως ώστε να καταφέρουν να περιορίσουν τον υψηλό πληθωρισμό. Αποτέλεσμα αυτής της πολιτικής ήταν η δραματική αύξηση της ανεργίας στην πλειονότητα των βιομηχανικών χωρών.

Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι κατά τη δεκαετία του 1980 η ανεργία στην Ευρώπη έφτασε σε υπερδιπλάσια επίπεδα εν συγκρίσει με τη δεκαετία του 1970. «Κινήθηκε» δε, σε αρκετά υψηλά επίπεδα μέχρι το τέλος αυτής. Γενικότερα η ανεργία έλαβε κεντρικό ρόλο στην επικαιρότητα, τόσο στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (Dornbusch & Fischer, 1993) όσο και στην Ευρώπη. Παράλληλα η ακαδημαϊκή και η

ερευνητική δραστηριότητα άρχισε να επικεντρώνεται στο φαινόμενο της ανεργίας στην προσπάθεια ανεύρεσης λύσεων του προβλήματος.

Με την έλευση της δεκαετίας του '90, και ενόσω η 3^η βιομηχανική επανάσταση «άφηνε τα ίχνη της», το φαινόμενο παρουσίασε σταδιακή αποκλιμάκωση και οι οικονομίες των ισχυρότερων βιομηχανικών χωρών παγκοσμίως βίωσαν οικονομική άνθηση, ασκώντας θετική επίδραση και στις οικονομίες των εταίρων τους στην πλειοψηφία τους. Μέχρι το 2007, για περίπου δεκαπέντε έτη, οι οικονομίες των κρατών σημείωναν ανάπτυξη, ώσπου ξέσπασε η αμερικανική χρηματοπιστωτική κρίση, η οποία εξαπλώθηκε σε όλο τον κόσμο με ταχείς ρυθμούς.

Η ανασφάλεια και ο φόβος επικράτησαν, καθώς η ανεργία εκτοξεύθηκε σε απροσδόκητα υψηλά επίπεδα. Ενόσω η κρίση ασκούσε τις ισχυρές της πιέσεις, οι κυβερνήσεις, οι βασικές τράπεζες, οι διάφοροι επενδυτές, οι επιχειρήσεις και οι καταναλωτές, αναθεωρούσαν τα πρότυπα, τις απόψεις τους και αναπροσάρμοζαν τις προσδοκίες τους. Έτσι ξεκίνησε ένας νέος κύκλος συζητήσεων, μελετών και αντιπαραβολών με επίκεντρο τα κατάλληλα μείγματα οικονομικής πολιτικής που έπρεπε να τεθούν σε εφαρμογή.

1.2 Εννοιολογικές προσεγγίσεις της ανεργίας από οικονομική και κοινωνική οπτική

Δεν είναι λίγοι οι ορισμοί που έχουν χρησιμοποιηθεί για την έννοια της ανεργίας, ενδεχομένως λόγω της ιδιαίτερης φύσεως του φαινομένου και των πολυάριθμων πτυχών του. Σύμφωνα με τον Σκουτέλη (1996) αν και ιστορικά έχουν υπάρξει πολλοί ορισμοί για την ανεργία, αυτοί εμφανίζουν δυσκολίες καθώς στηρίζονται στο συνδυασμό δύο κριτηρίων : της αντικειμενικής θέσης ότι ένα άτομο δεν κατέχει εργασία και ενός ημι-υποκειμενικού κριτηρίου συμπεριφοράς, ότι δηλαδή βρίσκεται σε αναζήτηση εργασίας».

Εύκολα γίνεται αντιληπτό ότι η διασφάλιση αντικειμενικότητας, ως προς το πότε κάποιος δεν κατέχει εργασία και συνάμα ο προσδιορισμός του ως κάποιου που όντως αναζητά εργασία, είναι δύσκολο να επιτευχθεί. Σε ό,τι αφορά την αναζήτηση της εργασίας τα πράγματα είναι δυσχερέστερα. Εδώ το «πέρασμα» από τη μη αναζήτηση

στην αναζήτηση εργασίας βασίζεται κατά κύριο λόγο στον προσωπικό προσδιορισμό του άμεσα εμπλεκομένου. Άρα υπό την ύπαρξη υποκειμενικότητας, ο ορισμός δεν είναι τόσο ξεκάθαρος.

Ο Βαβούρας Ι. (2005) ορίζει την ανεργία σε συνάρτηση με την πλήρη απασχόληση και συγκεκριμένα αναφέρει ότι εάν σύμφωνα με τις επικρατούσες συνθήκες στην αγορά εργασίας, η προσφορά εργασίας υπερβαίνει τη ζήτησή της, τότε η υπερβάλλουσα αυτή ποσότητα της διαθέσιμης συνολικής ποσότητας εργασίας, αποτελεί το μέτρο της ανεργίας στο δεδομένο πραγματικό μισθό. Η οπτική υπό την οποία γίνεται η προσέγγιση του όρου βασίζεται σε καθαρά οικονομικούς όρους.

Ακολούθως οι Ehrenberg R. και Smith R. (2012) χαρακτηρίζουν την ανεργία ως διφορούμενη, διότι από θεωρητική πλευρά το κάθε άτομο φαίνεται ότι θα εμφάνιζε θετική διάθεση να αναλάβει μια θέση, για να αποζημιωθεί αναλόγως οικονομικά. Εν συνεχεία τονίζουν ότι οι οικονομολόγοι προσεγγίζουν το εν λόγω ζήτημα σε συνάρτηση με την απασχόληση, αντιμετωπίζοντας την ανεργία ως το βαθμό προθυμίας κάποιου να εργαστεί, προκειμένου να λάβει σαν ανταμοιβή ένα ύψος μισθού. Σύμφωνα με τους Καραμεσίνη Μ. και Ιωαννίδη Γ. (2023), υπάρχουν τρεις πιθανές εργασιακές καταστάσεις στις οποίες μπορεί να βρεθεί κανείς ως μέλος του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας και η ανεργία είναι η μία εξ' αυτών.

Ο Pigou C.A. (1968) προσεγγίζει την ανεργία με ένα γενικότερο ορισμό και την ορίζει ως τις ώρες που ενυπάρχουν σε μια ημέρα κατά τις οποίες κάποιος δεν εργάζεται. Επιπλέον επεξηγεί ότι στο χρονικό αυτό διάστημα δεν περιλαμβάνονται φυσικά οι ώρες ξεκούρασης και προσωπικών στιγμών, για να καταλήξει στο ότι η ανεργία υφίσταται όταν συντρέχουν δύο παράγοντες: η απουσία εργασίας και η επιθυμία για εργασία.

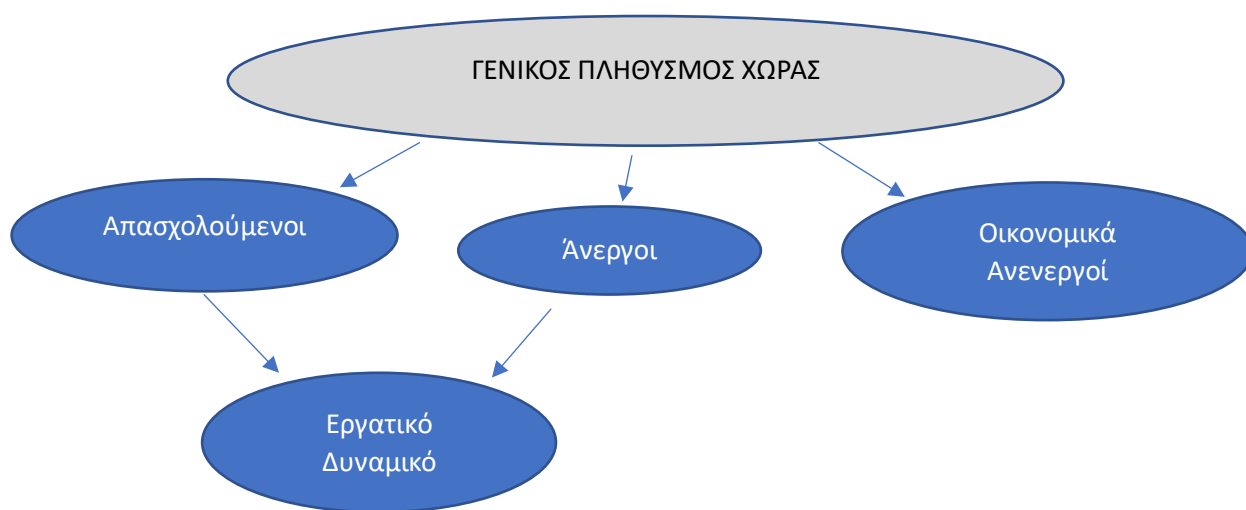
Από την άλλη πλευρά οι πρώτες σοβαρές μελέτες που αφορούσαν τις ψυχολογικές επιπτώσεις της ανεργίας έλαβαν χώρα από τους Eisenberg P. & Lazarsfeld P. F. (1938) και ανέλυσαν τις αντιδράσεις των ανέργων σε τρεις φάσεις: την άρνηση αποδοχής της νέας κατάστασης, την απαισιοδοξία που συνοδεύει τη συνειδητοποίηση της ανεργίας και τη θλίψη λόγω μη εύρεσης λύσης του προβλήματος. Ο Δεδουσόπουλος Α. (1993) επισημαίνει ότι για την πρόσληψη των εργαζομένων είναι καίριος ο ρόλος των συστάσεων που προέρχονται από τον οικογενειακό και φιλικό «κύκλο» των υποψηφίων. Επιπρόσθετα παραθέτει ένα πολύ σημαντικό ερευνητικό πόρισμα: την ύπαρξη συσχετισμού ανάμεσα στη μακροχρόνια ανεργία και στην

έλλειψη κοινωνικών γνωριμιών, με έμφαση στο γυναικείο εργατικό δυναμικό. Αντιμετωπίζοντας την ανεργία ως κοινωνικό φαινόμενο, αξίζει να αναφέρουμε τον τρόπο, με τον οποίο προσδιορίζει τον όρο ο Paugam (2006). Η ανεργία στην περίπτωση του λαμβάνει διαστάσεις ρήξεως των κοινωνικών σχέσεων που αναπτύσσει το άτομο σε εργασιακό πλαίσιο και σε ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο, καθιστώντας εν τέλει το άτομο κοινωνικά απομονωμένο.

Παράλληλα ο Paugam (1991) και ο Linhart (2005) διατύπωσαν την άποψη ότι η ανεργία επενεργεί σημαντικά στην «κοινωνική αποειδίκευση» των ανθρώπων. Η περιθωριοποίηση των ατόμων οδηγεί σε κατάσταση άγχους, διαταραχής της εσωτερικής ισορροπίας και της γενικότερης ισορροπίας στη ζωή τους, λόγω μη ύπαρξης αισθήματος παραγωγικότητας και συν επακολούθως χρησιμότητας στην κοινωνία. Επομένως αυτή η αντίληψη προσδίδει στην ανεργία έναν καθοριστικό ρόλο για την εν γένει κοινωνική ένταξη και για την «οικοδόμηση» ενός υγιούς κοινωνικού προφίλ.

1.3 Εννοιολογικές προσεγγίσεις της ανεργίας από στατιστική οπτική

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως σύμφωνα με τους Καραμεσίνη και Ιωαννίδη (2023), ο πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας μπορεί να υπαχθεί σε τρεις πιθανές καταστάσεις από άποψη εργασίας, οι οποίες είναι οι εξής: απασχόληση, ανεργία και οικονομική αδράνεια. Έτσι προσεγγίζοντας την έννοια της ανεργίας από στατιστική άποψη και σε συνάρτηση με την οικονομική θεωρία, ο πληθυσμός μιας χώρας μπορεί να καταταμηθεί σε τρεις ομάδες με σημείο αναφοράς την εργασιακή τους κατάσταση. Η πρώτη ομάδα περιλαμβάνει όλους τους απασχολούμενους/εργαζόμενους, η δεύτερη ομάδα τους μη απασχολούμενους/άνεργους που βρίσκονται σε καθεστώς αναζήτησης εργασίας και η τρίτη τους ευρισκόμενους εκτός εργατικού δυναμικού/οικονομικά ανενεργούς (Σχήμα 1.1).

Σχήμα 1.1: Ο καταμερισμός του πληθυσμού μιας χώρας με βάση την εργασιακή κατάσταση. *Ιδία επεξεργασία.*

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να αναλύσουμε περαιτέρω τι εστί η κάθε επιμέρους ταξινόμηση. Εν προκειμένω ως απασχολούμενοι νοούνται όσοι διαθέτουν εργασία ή διαφορετικά όσοι παράγουν τα αγαθά και τις υπηρεσίες που πρόκειται να διατεθούν προς πώληση στην αγορά. Όπως έχει ήδη αναφερθεί οι άνεργοι είναι εκείνοι που δε διαθέτουν εργασία και είναι υπό αναζήτηση.

Τέλος, οι οικονομικά ανενεργοί ή άλλως εκείνοι που βρίσκονται εκτός εργατικού δυναμικού, είναι όσοι δε διαθέτουν εργασία και σε αντίθεση με τους ανέργους, δεν ψάχνουν να «απορροφηθούν» σε κάποια θέση απασχόλησης. Είναι καίριας σημασίας να επισημάνουμε ότι τα οικονομικά μη ενεργά άτομα, δεν πληρούν τις προδιαγραφές εκείνες που απαιτούνται, έτσι ώστε να μπορούν να συμπεριληφθούν είτε στην πρώτη ομάδα, είτε στη δεύτερη. Άρα εύκολα συνάγεται το συμπέρασμα ότι οι ανενεργοί οικονομικά πολίτες αποτελούν αν όχι μη μετρούμενο, υπολειπόμενο μέγεθος.

Για τη μέτρηση της ανεργίας και της σκιαγράφησης της οικονομίας μιας χώρας, χρειάστηκε να τεθούν συγκεκριμένες προϋποθέσεις και προσδιοριστικοί παράγοντες. Θα δούμε παρακάτω τον τρόπο μέτρησης του φαινομένου, μεταβαίνοντας από τον ευρύτερο οργανισμό στο στενότερο οργανισμό. Έτσι λοιπόν ο Διεθνής Οργανισμός

Εργασίας (ILO, 1982) έθεσε συγκεκριμένα πρότυπα, βάσει των οποίων συνετέθη ο επίσημος ορισμός της ανεργίας. Βασική αρχή αποτελεί η ύπαρξη των προβλεπόμενων ηλικιακών ορίων, ούτως ώστε να ανήκει κάποιος στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό μιας χώρας. Επίσης οι παράμετροι πρέπει να συντρέχουν ταυτόχρονα κατά την περίοδο αναφοράς, προκειμένου να λογισθούν τα άτομα ως άνεργα και είναι οι κάτωθι:

- Δε διαθέτουν εργασία με την έννοια ότι δεν βρίσκονται σε καθεστώς αμειβόμενης απασχόλησης ή αυτοαπασχόλησης όπως καθορίζεται από το διεθνή ορισμό της απασχόλησης,
- είναι επί του παρόντος διαθέσιμα προς αμειβόμενη απασχόληση ή αυτοαπασχόληση (κατά την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας) και τέλος,
- βρίσκονται σε αναζήτηση εργασίας, που συνεπάγεται ότι έχουν ακολουθήσει συγκεκριμένα «βήματα» σε καθορισμένη πρόσφατη χρονική περίοδο, για να μπορέσουν να βρουν κάποια θέση μισθωτής εργασίας ή αυτοαπασχόλησης.

Η Στατιστική Υπηρεσία των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Eurostat, 2000) ακολούθησε το πλαίσιο που «χάραξε» ο Διεθνής Οργανισμός Εργασίας και διασαφήνισε με περισσότερες λεπτομέρειες τον λειτουργικό ορισμό της ανεργίας για τη διεξαγωγή σχετικών ερευνών. Εν προκειμένω λαμβάνονται υπ' όψιν ως άνεργοι:

- όλοι όσοι βρίσκονται στο ηλικιακό φάσμα των 15-74 ετών (με εξαίρεση κάποια Ευρωπαϊκά κράτη στα οποία η βάση είναι τα 16 έτη)
- δε διαθέτουν κάποια αμειβόμενη εργασία τη λεγόμενη εβδομάδα αναφοράς
- χαρακτηρίζονται από προθυμία να εργαστούν με έναρξη το πολύ εντός δύο εβδομάδων ή σε άλλη περίπτωση έχουν κιόλας αναλάβει κάποια θέση εργασίας και πρόκειται να ξεκινήσουν να εργάζονται μέσα στους επόμενους τρεις μήνες
- κατά τις τελευταίες τέσσερις εβδομάδες βρίσκονται σε ενεργή αναζήτηση εργασίας ή έχουν ήδη βρει κάποια θέση εργασίας, στην οποία θα κάνουν την έναρξή τους εντός των τριών μηνών που ακολουθούν.

Ο παρακάτω πίνακας δείχνει τις πιθανές καταστάσεις στις οποίες μπορεί να βρεθεί ένα άτομο ως μέλος του εργατικού δυναμικού ή και του μη εργατικού δυναμικού. Ουσιαστικά έχουμε τέσσερα ενδεχόμενα: την υποαπασχόληση, την απασχόληση, την ανεργία και την ανενεργή κατάσταση.

Άτομα που	...είναι πρόθυμα και διαθέσιμα για (εναλλακτική) εργασία	...δεν είναι πρόθυμα και διαθέσιμα για (εναλλακτική) εργασία
...εργάζονται ή έχουν δουλειά	Υποαπασχολούμενα	Απασχολούμενα
...δεν εργάζονται ή δεν έχουν δουλειά	Άνεργα	Ανενεργά

Πίνακας 1.1: Μέτρηση του εργατικού δυναμικού: ένα εννοιολογικό πλαίσιο. *Πηγή: ILO, 2012, Towards the right to work: a guidebook for designing innovative Public Employment Programmes.*

Η Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ) βασιζόμενη στον ορισμό της ανεργίας που εισήγαγε η 13^η Διεθνής Διάσκεψη των Στατιστικολόγων Εργασίας των Ηνωμένων Εθνών, εναρμονίζει πλήρως τις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού που διεξάγονται στην Ελλάδα με την Ευρωπαϊκή Νομοθεσία. Συνεπώς σύμφωνα με τα δεδομένα που θέτει η ΕΛΣΤΑΤ (2014) περί της ανεργίας, ως άνεργοι θεωρούνται εν γένει όσοι δεν απασχολούνται εργασιακά, αναζητούν κάποιο είδος απασχόλησης πραγματοποιώντας συγκεκριμένες ενέργειες για την υλοποίηση αυτού του σκοπού και δύνανται να αναλάβουν άμεσα (εντός των επόμενων δύο εβδομάδων) εργασιακά καθήκοντα, εάν και εφόσον προκύψει κάποια θέση απασχόλησης.

Σημαντικό είναι επίσης το γεγονός ότι η εννοιοδότηση του όρου της ανεργίας έγινε ακόμη πιο λεπτομερής εκ μέρους της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων με τον Κανονισμό υπ' αριθμόν 1897/2000, ώστε να αποφευχθούν τυχόν παρερμηνείες. Η Ελληνική Στατιστική Αρχή ακολούθησε τις εξειδικευμένες κατευθύνσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και εισήγαγε στις έρευνες περαιτέρω κριτήρια για την ένταξη των ατόμων στους ανέργους.

Στον αντίποδα λοιπόν, ως απασχολούμενοι προσδιορίζονται όλοι όσοι είναι 15 ετών και πάνω, ενώ την εβδομάδα αναφοράς απασχολήθηκαν ακόμη και μία ώρα έχοντας ως στόχο το κέρδος ή απασχολήθηκαν άνευ χρηματικού αντιτίμου στην

επιχείρηση που διατηρούσε η οικογένειά τους ή τέλος απασχολούνταν εργασιακά ως υπάλληλοι ή και ως ιδιοκτήτες σε δική τους επιχείρηση από όπου χρειάστηκε να λείψουν για μικρό χρονικό διάστημα. Πιθανοί λόγοι απουσίας των, είναι η ασθένεια, η χορήγηση αδείας κλπ.

Αποσαφηνίζοντας τις περαιτέρω παραμετροποιήσεις, γίνεται αντιληπτό ότι ο χαρακτηρισμός ενός ατόμου ως άνεργο, καθιστά απαραίτητη την επιθυμία για εργασιακή απασχόληση, καθώς και την εκτέλεση καθορισμένων ενεργειών αναζήτησης εργασιακής απασχόλησης από την πλευρά του εν λόγω ανθρώπου. Συγκεκριμένα η διαδικασία εξεύρεσης εργασίας πρέπει να περιλαμβάνει ενεργητικές και παθητικές μεθόδους έρευνας. Επομένως η απουσία εργασίας δεν αρκεί ως προϋπόθεση, για να συμπεριληφθεί κανείς στην ομάδα των ανέργων.

Ενδεικτικά παραθέτουμε το σχήμα 1.2, όπου παρουσιάζονται τα σχετικά στοιχεία για την ελληνική αγορά εργασίας με βάση την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού κατά το έτος 2013. Επιλέγουμε το έτος αυτό διότι το επίπεδο ανεργίας σημείωσε υψηλές τιμές. Όπως φαίνεται ο πληθυσμός το 2013 ήταν σχεδόν διαμοιρασμένος στις δύο βασικές κατηγορίες, αφού το σύνολο του μη οικονομικά ενεργού πληθυσμού (4.466,0 χιλιάδες) ήταν πολύ κοντά αριθμητικά με το σύνολο του εργατικού δυναμικού (4.843,5 χιλιάδες). Σύμφωνα με τους επίσημους ορισμούς της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής τα οικονομικά μη ενεργά άτομα είναι εκείνα που δεν υπάγονται στο εργατικό δυναμικό χαρακτηριζόμενα ως απασχολούμενα ή άνεργα, ενώ το ποσοστό της ανεργίας είναι το αποτέλεσμα της διαίρεσης του συνόλου των ανέργων με το συνολικό εργατικό δυναμικό. Δηλαδή θα ισχύει ότι: $1.330,3 / 4.843,5 = 0,2746$. Εν προκειμένω για το 2013 το ποσοστό ανεργίας είναι περίπου 27,5%.

Σχήμα 1.2: Η διαμόρφωση της ελληνικής αγοράς εργασίας (σε χιλιάδες) κατά το έτος 2013 σύμφωνα με τα επίσημα στατιστικά στοιχεία. (Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή)

Η Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης προσεγγίζει την ύπαρξη ανεργίας κατά περίπτωση, πολύ διαφορετικά. Ο ορισμός των ανέργων είναι συνυφασμένος εκ πρώτης όψεως με την ικανότητα προς επιδότηση από την Υπηρεσία. Βάσει του άρθρου 3 του Ν. 1545/1985 άνεργος θεωρείται κάποιος όταν, αφότου επέλθει λύση ή λήξη της μέχρι πρότινος εργασιακής σχέσης, αποζητάει εργασία, συμφωνεί να απασχοληθεί σε προσφερόμενη από την Υπηρεσία θέση είτε συγκατατίθεται να παρακολουθήσει προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και υπό ευρεία έννοια επωφελείται από κάθε ανακύπτουσα ευκαιρία για εργασιακή απασχόληση. Συνεπώς για τη Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης ανεργία σημαίνει εγγραφή υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις στα μητρώα της και επιδότηση.

Συνέπεια αυτής της θεώρησης είναι η μη υπαγωγή όσων χάνουν ακούσια την εργασία τους σε καθεστώς ανεργίας και η εξαίρεσή τους από δράσεις για την αντιμετώπιση της ανεργίας, καθώς και από την παροχή ασφαλιστικής προστασίας. Υπάρχουν εν ολίγοις περιπτώσεις ανθρώπων που ενώ είναι άνεργοι για εύλωτο χρονικό διάστημα, εξαιρούνται από την υπαγωγή σε ευνοϊκές ρυθμίσεις για τους μακροχρόνια ανέργους, αλλά και από παροχές σχετικές με την ιατροφαρμακευτική

περίθαλψη. Απόρροια όσων αναφέρθηκαν, είναι η απόκλιση μεταξύ των στοιχείων της Δημόσιας Υπηρεσίας Απασχόλησης και της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής.

Τέλος οι έρευνες δημοσκοπήσης που πραγματοποιούνται από διάφορους φορείς και ιδιωτικές εταιρείες, αποκαλύπτουν πολλές φορές το μέγεθος της ανεργίας στη χώρα και την επίδραση της κρυφής διευρυμένης ανεργίας στη διαμόρφωση της οικονομίας, χρησιμοποιώντας ωστόσο διαφοροποιημένες μεθόδους μέτρησης και εξαγωγής αποτελεσμάτων, βάσει του δείγματος των συμμετεχόντων.

1.4 Διακρίσεις σχετικά με την ανεργία

Το φαινόμενο της ανεργίας εμφανίζει διαφορετικές διακρίσεις αναλόγως με το σημείο αναφοράς. Υπάρχει συμβατική κατηγοριοποίηση για την ανεργία η οποία προκύπτει από σχετική βιβλιογραφία (βλ. Καραμεσίνη & Ιωαννίδης 2023, Βαβούρας 2005, Dornbusch & Fischer 1993). Η ανεργία διακρίνεται σε ακούσια και εκούσια με βάση την ενεργή αναζήτηση εργασίας ή άλλως με βάση την πρόθεση του ατόμου για εργασία. Η ακούσια ανεργία δημιουργείται από παράγοντες που επικρατούν στην αγορά εργασίας τη δεδομένη στιγμή και το άτομο που είναι άνεργο δεν έχει τη δυνατότητα να παρέμβει με κάποιο τρόπο και να αλλάξει την υπάρχουσα κατάσταση.

Έτσι παραμένει άνεργο και αποδέχεται τρόπον τινά τις επικρατούσες οικονομικές συνθήκες υπερτέρησης της συνολικής προσφοράς εργασίας έναντι της συνολικής ζήτησης. Από την άλλη πλευρά η εκούσια ανεργία οφείλεται στην πρόθεση του ατόμου το οποίο επιλέγει να μην αποδεχτεί τις θέσεις εργασίας που του προσφέρονται για διάφορους λόγους (δυσανεπεία, δυσαναλογία υφιστάμενων προσόντων και απαιτούμενου επιπέδου εκπαίδευσης).

Λαμβάνοντας υπ' όψιν τα αίτια εκ των οποίων προήλθε η ανεργία, έχουμε πέντε κατηγοριοποιήσεις: την κυκλική ανεργία ή ανεργία ελλειπούς ζήτησης, τη διαρθρωτική ανεργία, την τεχνολογική ανεργία, την ανεργία τριβής και την εποχική ανεργία. Η κυκλική ανεργία έχει ως αίτιο τη μειωμένη ενεργό ζήτηση για συνολικό προϊόν στην αγορά εργασίας, δηλαδή για αγαθά και υπηρεσίες. Εκδηλώνεται λόγω του ότι επιβραδύνεται ο ρυθμός ανάπτυξης, με συνέπεια να μην μπορεί να «απορροφηθεί» σε

εργασιακές θέσεις το υπάρχον εργατικό δυναμικό. Σχετίζεται επομένως με τις φάσεις του οικονομικού κύκλου, ενώ κάνει την εμφάνισή της σε περιόδους οικονομικής ύφεσης.

Η διαρθρωτική ανεργία «γεννάται» από την έλλειψη αρμονίας ανάμεσα στην προσφορά και τη ζήτηση σε ορισμένες κατηγορίες εργασίας. Οφείλεται ουσιαστικά στη δομή που έχει η οικονομία. Στην περίπτωση αυτή έχουμε έλλειψη ευελιξίας της προσφοράς εργασίας στα εκάστοτε χαρακτηριστικά πρότυπα που αφορούν τις προσφερόμενες θέσεις απασχόλησης. Κοινώς το εργατικό δυναμικό δεν μπορεί να προσαρμοστεί άμεσα στα νέα κριτήρια. Το πρόβλημα που υφίσταται εδώ είναι η δυσχέρεια που αντιμετωπίζουν μερικά άτομα του εργατικού δυναμικού να βρουν θέση να εργαστούν.

Εν συνεχεία έχουμε την τεχνολογική ανεργία, η οποία εκδηλώνεται λόγω ανάπτυξης της τεχνολογίας και ακολούθως περιορισμού της ζήτησης εργασίας. Πολλές φορές αποτέλεσμα της τεχνολογικής ανεργίας είναι η αντικατάσταση των εργαζομένων με μηχανήματα υψηλής τεχνολογίας. Τέτοιας μορφής παράδειγμα συναντάμε στον τραπεζικό τομέα όπου τα μηχανήματα διενεργούν όλες σχεδόν τις συναλλαγές χωρίς να είναι πλέον αναγκαία η εξυπηρέτηση από ανθρώπινο παράγοντα.

Η δε ανεργία τριβής οφείλεται στη δυσχέρεια των ανέργων να μπορέσουν να εντοπίσουν τις κενές θέσεις απασχόλησης. Κάτι τέτοιο μπορεί να συμβαίνει παραδείγματος χάριν λόγω έλλειψης επαρκούς πληροφόρησης. Στην ανεργία τριβής λαμβάνει χώρα κάποια χρονική υστέρηση ως προς την επίτευξη της απαιτούμενης αντιστοιχίας μεταξύ προσφοράς και ζήτησης εργασίας εκ μέρους της αγοράς.

Η εποχική ανεργία έχει ως βασικό αίτιο τις μεταβολές στην παραγωγή ή και στην παροχή υπηρεσιών σύμφωνα με τις εποχές. Η διάρκειά της δεν είναι συνήθως μεγάλη και θα μπορούσε να χαρακτηριστεί προβλέψιμη λόγω επαναλαμβανόμενης εμφάνισης. Επίσης έχει αυξημένη βαρύτητα για τον τουριστικό, το γεωργικό και τον κατασκευαστικό κλάδο, μιας και οι κλάδοι αυτοί χαρακτηρίζονται από εποχικές διακυμάνσεις.

Ως προς τη διάρκεια της ανεργίας διακρίνουμε τη μακροχρόνια και τη βραχυχρόνια ανεργία. Η μακροχρόνια ανεργία είναι εκείνη που διαρκεί τουλάχιστον ένα έτος, ενώ η βραχυχρόνια είναι εκείνη που διαρκεί το πολύ μέχρι έντεκα μήνες.

Εξαιρετικής σημασίας είναι οι μορφές της ανεργίας που κάνουν την εμφάνισή τους σε «παρεμβλλόμενο χώρο», εν προκειμένω σε έναν χώρο που χαρακτηρίζεται από αλληλοεπικαλύψεις μεταξύ ανεργίας, εργασιακής απασχόλησης και μη ενεργής κατάστασης. Έτσι εκδηλώνονται περιπτώσεις συγκαλυμμένης ανεργίας, λανθάνουσας ανεργίας και αδήλωτης ή κρυφής εργασίας. Στην περίπτωση της συγκαλυμμένης ανεργίας τα άτομα εργάζονται με μειωμένο ωράριο και στην πραγματικότητα υποαπασχολούνται. Υπάρχει άμεση επίδραση της οικονομικής και κοινωνικής δομής μιας χώρας στην εμφάνιση του φαινομένου αυτού.

Προσδιοριστικός παράγοντας εδώ είναι η συνειδητή επιλογή ή όχι εκ μέρους του ατόμου σχετικά με το μειωμένο χρόνο απασχόλησης. Εάν ο υποαπασχολούμενος έχει πράξει σύμφωνα με την προσωπική του βούληση, τότε υπάγεται στο «κομμάτι» ανάμεσα στην εργασιακή απασχόληση και το μη εργατικό δυναμικό. Εάν ο υποαπασχολούμενος έχει προχωρήσει σε αυτή την επιλογή λόγω ευρύτερων συνθηκών (ανάγκη βιοπορισμού που οδηγεί σε συμβιβασμό με μειωμένης διάρκειας εργασία), τότε υπάγεται αντίστοιχα στον παρεμβλλόμενο χώρο μεταξύ εργατικού δυναμικού και ανεργίας.

Η λανθάνουσα ανεργία αφορά όλους εκείνους που ενώ είναι φαινομενικά μη ενεργοί, ουσιαστικά διάκεινται θετικά προς την εργασία. Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν τα άτομα που έχουν λάβει πρόωγη συνταξιοδότηση, τα άνεργα άτομα που προσπαθούν να εξελιχθούν στον τομέα των γνώσεων τους παρακολουθώντας σχετικά προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και τέλος τα άτομα που χαρακτηρίζονται ως αποθαρρημένα ή απογοητευμένα.

Η περίπτωση των απογοητευμένων ανέργων είναι πολύ ιδιαίτερη και τούτο διότι τα άτομα αυτά μπορεί να εμφανίζουν διαδοχικές εναλλαγές περνώντας από την ανεργία στο χώρο εκτός εργατικού δυναμικού (Dornbusch R. & Fischer S., 1993). Εκτός από την ιδιόζουσα φύση της κατηγορίας των απογοητευμένων ανέργων, συχνά πρόκειται για ανώτερης εκπαίδευσης άτομα που ακριβώς λόγω των προσόντων τους έχουν ως απώτερο σκοπό τις κατάλληλες οικονομικές απολαβές σύμφωνα με το προφίλ τους.

Εξίσου σημαντικό είναι το ποσοστό των ατόμων που ενώ θεωρούνται τυπικά άνεργα ή εκτός εργατικού δυναμικού, εργάζονται κρυφά χωρίς δηλαδή να δηλώνουν επισήμως την εργασία τους όπως ορίζει η σχετική νομοθεσία. Κάτι τέτοιο συνεπάγεται

την υπερεκτίμηση του προβλήματος της ανεργίας και τη στρεβλή «εικόνα» της γενικότερης οικονομικής κατάστασης. Συγκεκριμένα το πρόβλημα της ανεργίας συχνά υπερεκτιμάται, εξαιτίας του συνόλου των επισήμως ανέργων, που ωστόσο απασχολούνται κρυφά και στην πραγματικότητα δεν υπάγονται σε καθεστώς ανεργίας. Η αδήλωτη εργασία δεν παύει παράλληλα να επενεργεί στην υποεκτίμηση της συμμετοχής του εργατικού δυναμικού στο συνολικό πληθυσμό μιας χώρας, από τη στιγμή που το σύνολο του εργατικού δυναμικού δε συμπεριλαμβάνει και τους αδήλωτους εργαζόμενους.

Στο παρακάτω σχήμα (1.3) αποσαφηνίζεται η έννοια του χώρου που παρεμβάλλεται μεταξύ απασχόλησης, ανεργίας και μη ενεργής οικονομικής κατάστασης. Η «γέννηση» του ενδιαμέσου αυτού διαστήματος συνδέεται με τις ροές των ατόμων εντός της αγοράς εργασίας. Οι κατηγορίες αυτές όπως τονίζει ο Freyssinet (2004) χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής, λόγω του ότι μπορεί να εμφανίζουν εξαιρετικά μεταβλητό ποσοστό απασχόλησης. Ανάλογα με τις ενδογενείς διακυμάνσεις που υφίσταται η αγορά σε συνδυασμό με τις εργασιακές επιλογές των μελών του πληθυσμού μιας χώρας, διαμορφώνεται κάθε δεδομένη χρονική στιγμή και μια διαφορετική «εικόνα».

Σχήμα 1.3: Ενδιάμεσες καταστάσεις που εκδηλώνονται ανάμεσα στην εργασιακή απασχόληση, την ανενεργή οικονομική κατάσταση και την ανεργία. (Πηγή: Freyssinet, 2004)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΡΥΦΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ

2.1 Μελέτες και αναφορές για την κρυφή ανεργία

Η Joan Robinson (1936) υπήρξε από τους πρώτους οικονομολόγους που έθιξαν το ζήτημα της κρυφής ανεργίας και ειδικότερα υποστήριξε ότι η συγκαλυμμένη ανεργία περιπλέκει ουσιαστικά την επίσημη δομή της Γενικής Θεωρίας Απασχόλησης. Σύμφωνα με τη μελέτη της, στις περιπτώσεις που η ανεργία καθίσταται δυνατό να συγκαλυφθεί, η συνάρτηση που δείχνει τη σχέση ανάμεσα στη συνολική κατανάλωση και τη συνολική επένδυση χάνει τη μοναδικότητά της. Αυτό οφείλεται στο ότι για κάθε

δεδομένο ποσοστό επένδυσης θα εμφανίζεται ένα μεγαλύτερο ποσοστό κατανάλωσης, ανάλογο με την ανεργία που συγκαλύπτεται.

Ο Finegan T.A. (1981) ασχολήθηκε με τους αποθαρρημένους εργαζόμενους και τις οικονομικές διακυμάνσεις που επέρχονται από τις τάσεις και τις κυκλικές αλλαγές στην κατηγορία αυτή και επισήμανε ότι πολλά άτομα που αποφασίζουν να εισέλθουν στο εργατικό δυναμικό όταν η ανεργία κινείται σε χαμηλά επίπεδα, δεν αναφέρονται ως αποθαρρημένοι εργαζόμενοι ή έστω ως άτομα που επιθυμούν να εργαστούν, όταν η ανεργία είναι υψηλή.

Οι ερευνητές Flinn & Heckman (1983) έδειξαν στην ανάλυσή τους ότι η διάκριση μεταξύ ανέργων και ατόμων εκτός εργατικού δυναμικού δεν είναι ανούσια, αλλά παίζει καίριο ρόλο, λαμβάνοντας υπόψη την κινητικότητα των ατόμων από τους οικονομικά ανενεργούς στην εργασιακή απασχόληση και από την ανεργία στην εργασία. Φυσικά οι δυσκολίες που συνδέονται με την κατηγοριοποίηση των ατόμων ως μονάδων σε ανέργους ή μη ενεργούς οικονομικά, ανέκυψαν νωρίς χρονικά και τέθηκαν υπό συζήτηση και μελέτη στη βιβλιογραφία.

Έτσι ένα μεγάλο σύνολο ερευνητών όπως ο Mincer (1973), οι Shishkin & Stein (1975), οι Buss & Redburn (1988), ο Castillo (1988) και οι Norwood & Tanur (1994) τοποθετήθηκαν στις μελέτες τους υπέρ της ύπαρξης της κρυφής ανεργίας και της ανάγκης συνυπολογισμού αυτής στις επίσημες στατιστικές έρευνες. Κατέδειξαν δε ως λύση στο πρόβλημα μέτρησης της ανεργίας, την κρυφή ανεργία και τους αποθαρρημένους εργάτες. Ο Mincer (1973:30) μάλιστα διατύπωσε το συμπέρασμα ότι η κατάσταση του εργατικού δυναμικού δεν είναι διχοτομική, αλλά συνεχής μεταβλητή.

Δεν είναι λίγοι εκείνοι που εξέφρασαν προβληματισμό για την ένταξη τμήματος του ανενεργού οικονομικά πληθυσμού στους ανέργους και συνεπώς στο εργατικό δυναμικό. Μεταξύ αυτών των ερευνητών ήταν ο Gomes (2010), ο Barrett (2002), ο Wooden (1996) και οι Mitchell & Carlson (2000). Ο Wooden (1996) και οι Mitchell & Carlson (2000) «υπογράμμισαν» την ανάγκη να εντοπιστούν και να μελετηθούν οι αποθαρρημένοι εργαζόμενοι ξεχωριστά, ούτως ώστε να «πέσει» περισσότερο φως στις πραγματικές αποδόσεις της αγοράς εργασίας.

Επίσης με το μοντέλο των Diamond (1982), Mortensen (1986, 1994) και Pissarides (1985, 1994) η ενασχόληση με τη μελέτη της αγοράς εργασίας πήρε μια άλλη μορφή. Πλέον από την ανάλυση των επιμέρους παραγόντων οι οποίοι ήταν

καθοριστικοί για το μέγεθος της απασχόλησης και συνάμα της ανεργίας, έγινε μια μεταστροφή στην ανάλυση των ροών ανάμεσα στις τρεις πιθανές οικονομικές καταστάσεις του γενικότερου πληθυσμού. Η ανάπτυξη ενός νέου πλαισίου για την ανάλυση των αγορών εργασίας για θετικούς όπως επίσης και για πρότυπους σκοπούς σε ένα δυναμικό περιβάλλον γενικής ισορροπίας, αποτέλεσε την πιο σημαντική συνεισφορά του μοντέλου. Μέσα από το μοντέλο Diamond-Mortensen-Pissarides οι τρεις ερευνητές ανέπτυξαν μια θεωρία ικανή να παρέχει απαντήσεις στο βασανιστικό ερώτημα του γιατί υπάρχουν τόσοι πολλοί άνεργοι και ταυτόχρονα τόσες πολλές διαθέσιμες θέσεις εργασίας και πώς η οικονομική πολιτική μπορεί να επηρεάσει την ανεργία.

Επιπρόσθετα οι Joyce, Jones & Thomas (2003) υπέδειξαν την ενσωμάτωση των πληροφοριών σχετικά με τα χαρακτηριστικά της «δεξαμενής» των μη απασχολούμενων σαν σύνολο, για τη διεξαγωγή κάθε ολοκληρωμένης μέτρησης του διαθέσιμου εργατικού δυναμικού. Αξίζει να σημειωθεί ότι με την έλευση της δεκαετίας του 1990 οι Blanchard & Diamond (1990) επικεντρώθηκαν στη μελέτη και την παρατήρηση της συμπεριφοράς των ροών, μετατοπίζοντας το επίκεντρο ενδιαφέροντος από το επίπεδο απασχόλησης, ανεργίας και κενών θέσεων εργασίας. Επεσήμαναν ότι ο οικονομικά ανενεργός πληθυσμός ήταν αναγκαίο να κατηγοριοποιηθεί σε όσους δεν επιθυμούν να εργαστούν και σε όσους έχουν τη θέληση να απασχοληθούν εργασιακά. Όσοι δε είχαν την επιθυμία να εργαστούν υποστηρίχθηκε ότι βρίσκονταν σε ένα οριακό σημείο ένταξης στην αγορά εργασίας, εφόσον βέβαια πληρούσαν συγκεκριμένα κριτήρια.

Από την άλλη πλευρά οι Elliott & Dockery (2006) διαφώνησαν με την παραπάνω τοποθέτηση και μέσα από την ανάλυση των μεταβάσεων μεταξύ των καταστάσεων που διέπουν το εργατικό δυναμικό, έδειξαν ότι οι αποθαρρημένοι αναζητητές εργασίας εμφανίζουν πανομοιότυπη συμπεριφορά με εκείνους που κατατάσσονται εκτός του εργατικού δυναμικού, παρά με τους ανέργους. Έτσι κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι σημερινοί επίσημοι ορισμοί της συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό και της ανεργίας αντίστοιχα είναι βάσιμοι.

Στην επιστημονική του μελέτη ο Ekkhard (2011) εντόπισε ένα σύνολο παραγόντων που έχουν αντίκτυπο στις εισροές και εκροές από την ανεργία με βάση τις σχετικές εκτιμήσεις για υποδείγματα αναζήτησης και αντιστοίχισης στην αγορά εργασίας. Μεταξύ αυτών των καθοριστικών παραγόντων είναι οι επενδύσεις, η αύξηση

της παραγωγικότητας και των επιτοκίων και η νομοθεσία για την προστασία της απασχόλησης. Μέσα από την ανάλυση που έκανε κατέληξε στην ύπαρξη αντίστροφης σχέσης ανάμεσα στο βαθμό προστασίας της απασχόλησης και στις εκροές από την απασχόληση προς την ανεργία και το μη εργατικό δυναμικό. Έτσι έδειξε ότι όσο αυξανόταν το επίπεδο προστασίας της απασχόλησης, οι εκροές αυτές μειώνονταν.

Ο Ιωαννίδης Γ. (2013) στην εργασία του για την κρυφή ανεργία και τους απογοητευμένους άνεργους, εκτίμησε με δύο μεθόδους μια μικροοικονομική και μια μακροοικονομική, το πραγματικό ποσοστό ανεργίας. Στο ποσοστό αυτό συμπεριέλαβε και τους απογοητευμένους άνεργους και κατέληξε στο ότι το πραγματικό ποσοστό ανεργίας ήταν υψηλότερο από το επίσημο ποσοστό ανεργίας. Παράλληλα εξετάζοντας τη διαφορά ανάμεσα στα δύο ποσοστά σύμφωνα με τη μικροοικονομική εκτίμηση που εφάρμοσε, διαπίστωσε ότι αυτή αυξάνεται διαχρονικά. Μάλιστα διαπίστωσε μέσω της μακροοικονομικής ανάλυσής του, ότι όσο μεγαλώνει το επίσημο ποσοστό ανεργίας, τόσο αυξάνεται και το ποσοστό της κρυφής ανεργίας. Τελικά μέσα από τις εκτιμήσεις του ανέδειξε εμπειρικά το πρόβλημα του υφιστάμενου τρόπου μέτρησης της ανεργίας εκ μέρους της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, καθώς και τη διαφοροποίηση στις τιμές της ανεργίας, κατόπιν συνυπολογισμού των κρυφών ανέργων.

Σε νεότερη μελέτη οι Dagsvik, Kornstad & Skjerpen (2019) χρησιμοποίησαν ένα απλό εμπειρικό μοντέλο σχετικό με τη συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό ως συνάρτηση της πιθανότητας εύρεσης μιας αποδεκτής θέσης εργασίας, με το ποσοστό μισθού και με άλλες μεταβλητές, αποδεικνύοντας ότι είναι συνεπές με την έννοια της συνολικής ορθολογικής συμπεριφοράς αναζήτησης εργασίας. Έπειτα υποστήριξαν ότι το υπόδειγμα που ανέπτυξαν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να προβλεφθεί το επίπεδο της τροποποιημένης ανεργίας. Ειδικότερα για την κατηγορία των αποθαρρημένων εργαζομένων πρότειναν να διεξαχθεί διαρθρωτική ανάλυση βάσει των σχετικών στοιχείων, με σκοπό να εξηγηθεί ο τρόπος μεταβολής της συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό κατά τη διάρκεια ενός οικονομικού κύκλου.

Ο Angel L. Martin-Roman (2022) υποστήριξε στην πρόσφατη έρευνά του ότι ένα νέο φαινόμενο συνδέεται με την κυκλική συμπεριφορά της προσφοράς εργασίας και αυτό το φαινόμενο ονομάζεται «επίδραση του δικαιούχου εργαζομένου». Πρόκειται για μία διαφοροποιημένη κατάσταση από τις ήδη γνωστές, εκείνη του αποθαρρημένου εργαζομένου, καθώς και από εκείνη του προστιθέμενου εργαζομένου.

Το φαινόμενο του δικαιούχου εργαζομένου σύμφωνα με τον Angel L. Martin-Roman είναι η συνέπεια που απορρέει από το επίδομα ανεργίας, έναν από τους πιο βασικούς εργασιακούς θεσμούς.

Πιο συγκεκριμένα μέσα από την ανάπτυξη του υποδείγματός του εντόπισε έναν ηθικό κίνδυνο. Ο κίνδυνος αυτός σχετίζεται με τα επιδόματα ανεργίας και αφορά τη διαδικασία αναζήτησης εργασίας που δείχνει να δυσχεραίνει, λόγω των νέων παραγόμενων κινήτρων. Αυτό στο οποίο κατέληξε ο Angel L. Martin-Roman είναι ότι τα επιδόματα ανεργίας που παρέχονται από τις κυβερνήσεις ευνοούν τις συνθήκες μη απασχόλησης και ως λύση πρότεινε τον ενδεδειγμένο έλεγχο των αιτούντων, προκειμένου να αποφεύγονται οι ψευδείς εργασιακές συμπεριφορές αναζήτησης εργασίας και παράλληλα τον περιορισμό της δημοσιονομικής τόνωσης όταν το φαινόμενο του δικαιούχου εργαζομένου εκδηλώνεται εντονότερα.

Οι Congregado, Pater κ.ά. (2021) μοντελοποίησαν το φαινόμενο του προστιθέμενου εργαζομένου και του αποθαρρημένου εργαζομένου ξεχωριστά και διαπίστωσαν ότι και οι δύο επιδράσεις είναι εξίσου σημαντικές στην αγορά εργασίας. Συγκεκριμένα έδειξαν ότι η επίδραση που ασκεί ο λεγόμενος προστιθέμενος εργαζόμενος είναι ισχυρότερη, αλλά προσωρινή σε αντίθεση με την επίδραση του απογοητευμένου εργαζομένου που είναι πιο ασθενής, αλλά μακροχρόνια.

Παράλληλα στη διάρκεια των τελευταίων ετών αρκετές εμπειρικές μελέτες (Lee & Parasnis 2014, Fuchs & Weber 2017, Evans 2018, Turk & Ak 2019) συγκλίνουν στην καθοριστική επίδραση του φαινομένου του απογοητευμένου άνεργου στη συνολική διαμόρφωση της αγοράς εργασίας και της μορφής των ροών που τη διέπουν. Μάλιστα οι Turk & Ak (2019), υποστήριξαν ότι η συνεκτίμηση των στοιχείων περί της ανεργίας δεν είναι αξιόπιστη σε επίπεδο χωρών κατά τη διαμόρφωση πολιτικών που αφορούν την απασχόληση και την ανεργία. Επιπλέον σύμφωνα με τη μελέτη τους η επίδραση της αύξησης του ποσοστού των αποθαρρημένων εργαζομένων πρόκειται να επιφέρει μείωση στις αγορές εργασίας και ταυτόχρονη επιβάρυνση στην οικονομία, λόγω των επιδομάτων ανεργίας, ενώ το υπολογιζόμενο ποσοστό ανεργίας θα είναι χαμηλότερο από το πραγματικό ποσοστό ανεργίας. Βάσει των πορισμάτων τους είναι αναγκαία η ανάπτυξη τέτοιων πολιτικών, που να προωθούν την ένταξη των αποθαρρημένων εργαζομένων στις αγορές εργασίας των χωρών.

Ο Aaron Benanav (2019) επισημαίνει ότι η ανεργία δεν αποτελεί πλέον το πρωταρχικό οργανωτικό πλαίσιο, βάσει του οποίου η ανεπάρκεια στην απασχόληση θεωρητικοποιείται και μετριέται. Η αιτία είναι ότι ένα αξιοσημείωτο κομμάτι του διεθνούς εργατικού δυναμικού έχει εγκλωβιστεί σε χώρους οριακούς ανάμεσα στην ανεργία και την πλήρη απασχόληση. Η απελευθέρωση αυτού του μέρους του εργατικού δυναμικού είναι εξαιρετικά δυσχερής, διότι έχει να αντιμετωπίσει τρεις σοβαρούς «φραγμούς». Αρχικά η συνεχής είσοδος μεγάλου αριθμού ατόμων στις αγορές εργασίας, έπειτα η σταθερά χαμηλή ζήτηση για εργασία - ιδιαίτερα για θέσεις χειρωνακτικού χαρακτήρα, για θέσεις χωρίς καμία ειδίκευση και για συνήθεις θέσεις - και τέλος η κυβερνητική απροθυμία ή πιθανόν η κυβερνητική αδυναμία απέναντι στις οικονομικές προκλήσεις, να θέσουν την πλήρη απασχόληση στην κορυφή των πολιτικών τους προτεραιοτήτων, αποτελούν τροχοπέδη για τον απεγκλωβισμό του.

Συμπεραίνουμε λοιπόν από τη βιβλιογραφία, ότι όσο περνά ο καιρός ανακύπτουν νέοι προβληματισμοί και διαφορετικοί ισχυρισμοί επί του θέματος. Πέραν της έμφασης που δίνεται πλέον στις ροές στην αγορά εργασίας, σταδιακά γίνεται ολοένα και περισσότερο αποδεκτό το ζήτημα της προσμέτρησης των ατόμων που υπάγονται στην κρυφή ανεργία και εκφράζεται η ανάγκη χάραξης διαφορετικών πολιτικών εκ μέρους των κυβερνήσεων. Οι πολιτικές αυτές θα πρέπει να διαμορφωθούν βάσει της μελέτης και της εύρεσης κατάλληλων μεθόδων εκτίμησης και ποσοτικοποίησης του χώρου που βρίσκεται στα όρια μεταξύ απασχόλησης και ανεργίας, ανεργίας δε υπό την ευρύτερη έννοια.

2.2 Ο απογοητευμένος άνεργος

Στη διεθνή βιβλιογραφία ο όρος αποδίδεται ως “discouraged worker”, όμως στα ελληνικά δεν αποδίδεται έτσι. Η έννοια του απογοητευμένου άνεργου δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί με σαφήνεια. Αρκεί να αναλογιστεί κανείς πόσο δυσδιάκριτα είναι τα όρια μεταξύ λανθάνουσας ανεργίας και λανθάνουσας απασχόλησης ή ακόμα μεταξύ υποαπασχόλησης και πολλαπλής απασχόλησης. Πολλοί ορισμοί έχουν διατυπωθεί (Βαβούρας, 2005) στην προσπάθεια να γίνει όσο το δυνατόν πιο συγκεκριμένη η ιδιότητα αυτή, χωρίς όμως να μπορούμε να πούμε ότι κάποιος εξ’ αυτών είναι ακριβής.

Υπάρχουν φυσικά ορισμοί που προσεγγίζουν με περισσότερη λεπτομέρεια τον όρο και άλλοι που εύστοχα καταφέρνουν να τον διαχωρίσουν από το λοιπό μέρος της ευρύτερης κρυφής ανεργίας. Απώτερος σκοπός είναι η όσο το δυνατόν πιο έγκυρη και ακριβής εκτίμηση του μεγέθους των απογοητευμένων εργαζομένων στις διάφορες αγορές εργασίας των χωρών.

Οι αποθαρρημένοι άνεργοι είναι μη προσμετρήσιμοι στην ανεργία, διότι δε λογίζονται ως εργατικό δυναμικό. Αντιθέτως όπως αναφέρθηκε παραπάνω (βλ. κεφ.1), θεωρούνται οικονομικά ανενεργοί και μαζί με εκείνους που συνταξιοδοτούνται πρόωρα και όσους συμμετέχουν σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, συνθέτουν την καλυμμένη ανεργία. Το παράδοξο είναι ότι ακόμη και στην περίπτωση που πληρούνται σωρευτικά οι απαιτούμενες προϋποθέσεις για την προσμέτρηση τέτοιων περιπτώσεων στην ανεργία και ακόμη και εάν το άτομο επιθυμεί να εργαστεί, δεν επαρκεί καμία από τις δύο συνθήκες.

Είναι απαραίτητο ο ενδιαφερόμενος προς εργασία να έχει εκφράσει με πρακτικό τρόπο την επιθυμία του αυτή. Επομένως η βούληση κάποιου να εργαστεί πρέπει να συνδυάζεται με συγκεκριμένες ενέργειες αναζήτησης απασχόλησης (Ιωαννίδης, 2013) όπως είναι η παρακολούθηση αγγελιών σε εφημερίδες και σχετικά site και η εκδήλωση ενδιαφέροντος σε εργοδότες ή στο κοινωνικό του δίκτυο.

Η δε δυνατότητα που προσφέρεται από την πολιτεία για πρόωρη συνταξιοδότηση συνοδευόμενη από κάποια αποζημίωση, αποτελεί στην πραγματικότητα κίνητρο για αποχώρηση από το εργατικό δυναμικό. Το χρονικό διάστημα που παρεμβάλλεται ανάμεσα στη στιγμή της υποβολής της παραίτησης και στη στιγμή που η συνταξιοδότηση οριστικοποιείται, καταλήγει στην εξαίρεσή τους από τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό στις στατιστικές έρευνες. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με τους συμμετέχοντες σε προγράμματα κατάρτισης, ενόσω παρακολουθούν τα σχετικά μαθήματα και αδυνατούν να είναι άμεσα διαθέσιμοι προς εργασία.

Ο απογοητευμένος άνεργος (Καραμεσίνη & Ιωαννίδης, 2023) είναι η περίπτωση που ενώ το άτομο επιθυμεί πραγματικά να απασχοληθεί εργασιακά και διαθέτει τα εχέγγυα για εργασία, έχει φτάσει στο σημείο να μην ερευνά διαρκώς και με ενεργό διάθεση τις διαθέσιμες θέσεις εργασίας στην αγορά, επειδή έχει απογοητευτεί από άκαρπες παρελθοντικές προσπάθειες και πλέον δεν πιστεύει ότι θα βρει μια εργασιακή θέση. Το άτομο που εμπίπτει σε αυτή την κατηγορία εμφανίζει τα εξής

χαρακτηριστικά σύμφωνα με τον Κυβερνητικό Οργανισμό Στατιστικής Ανάλυσης Εργασίας (BLS) στην Αμερική: τη δεδομένη χρονική στιγμή είναι εκτός εργατικού δυναμικού, έχει την επιθυμία να εργαστεί, είναι διαθέσιμο προς εργασία, έχει αναζητήσει εργασία τους τελευταίους δώδεκα μήνες, δεν έχει ψάξει να βρει εργασία εντός των τελευταίων τεσσάρων εβδομάδων και τέλος έχει σταματήσει να αναζητεί να εργαστεί ή δεν ψάχνει να εργαστεί, γιατί πιστεύει ότι δεν έχει τα κατάλληλα προσόντα ή ότι δεν υφίσταται κατάλληλη θέση εργασίας.

Οι αποθαρρημένοι εργαζόμενοι συνιστούν ουσιαστικά ένα υποσύνολο των οριακά συνδεδεμένων. Σε σχέση με την ύπαρξη απογοήτευσης εκ μέρους τους εξαιτίας της πεποίθησής τους ότι δε διαθέτουν τα απαιτούμενα προσόντα, συχνά θεωρούν ότι δε διαθέτουν βασικές δεξιότητες όπως είναι για παράδειγμα η τεχνολογική εξειδίκευση. Οι διάφορες εταιρείες όμως έχουν τρόπο να επιλύσουν πρόβλημα μιας τέτοιας μορφής με προγράμματα κατάρτισης. Όσοι είναι μεγαλύτεροι ηλικιακά εμφανίζουν πιο έντονα αυτή τη συγκεκριμένη αποθάρρυνση, πιστεύοντας ότι δε θα καταφέρουν να διατηρήσουν το σύνολο των δεξιοτήτων τόσο εύκολα όσο οι νεότεροι.

Φυσικά θα πρέπει να αναφερθούν και άλλοι παράγοντες που υπεισέρχονται στην «εξίσωση» του απογοητευμένου ανέργου. Οι αναπηρίες, η ύπαρξη ασθενειών και η εκάστοτε οικογενειακή κατάσταση από άποψη ευελιξίας χρόνου είναι καθοριστικής σημασίας για τις επιλογές των αποθαρρημένων εργαζομένων. Υπάρχουν εργαζόμενοι που αποζητούν έναν πολύ συγκεκριμένο τύπο εργασίας σε αντιστοιχία με τις ανάγκες τους, περιορίζοντας έτσι τις ευκαιρίες για εργασία. Εδώ θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η εργασία παίρνει τη μορφή μιας σπάνιας ευκαιρίας.

Μια ανύπαντρη μητέρα (Ιωαννίδης, 2013) με τρία παιδιά μπορεί φέρ' ειπείν να επιθυμεί να εργαστεί σε μια θέση όπου θα έχει τη δυνατότητα να δουλεύει εξ' αποστάσεως από την οικία της, αλλά στην περιοχή της να υπάρχουν λίγες επιχειρήσεις με τέτοιες θέσεις. Ένα άλλο παράδειγμα είναι ένας εργαζόμενος που έχει τραυματιστεί σοβαρά στον παρελθόν στη μέση του και για το λόγο αυτό ψάχνει να εργαστεί σε μια θέση που δε θα απαιτείται έντονη σωματική δραστηριότητα, όμως διαμένει σε περιοχή όπου η τοπική οικονομία στηρίζεται κυρίως σε εργασίες αποθήκης.

Επίσης οι αποθαρρημένοι εργαζόμενοι μπορεί να είναι εν αναμονή περιμένοντας να ξαναεμφανιστεί μια προηγούμενη επαγγελματική ευκαιρία, όμως κάτι τέτοιο να μην έχει συμβεί για διάστημα ενός έτους. Κάποιο άτομο είναι πιθανό να

θεωρούσε ότι είχε εξασφαλιστεί μέσω μιας παλαιότερης θέσης απασχόλησης ή μέσω μιας παλαιότερης επαγγελματικής ευκαιρίας, αλλά τελικά αναγκάστηκε να παραιτηθεί για κάποιο λόγο. Η διεκδίκηση μιας παρελθοντικής θέσης εργασίας αποτελεί έναν ακόμη λόγο που οι εργαζόμενοι μπαίνουν στη διαδικασία να περιμένουν προκειμένου να εξασφαλίσουν εργασία. Πολλές φορές δυστυχώς η θέση στην οποία προσβλέπουν, καταλήγει να μην υλοποιηθεί ποτέ.

Ο αντίκτυπος των αποθαρρημένων εργαζομένων είναι σημαντικός τόσο για τα ποσοστά της ανεργίας μιας χώρας, όσο και για τη σχετική ισχύ της οικονομίας. Όταν μια οικονομία βρίσκεται σε συνθήκες ευημερίας, γνωρίζουμε από τη θεωρία ότι υπάρχει χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας και συνάμα μικρότερος αριθμός αποθαρρημένων εργαζομένων. Αυτό συμβαίνει διότι οι πιο πολλοί άνθρωποι είναι σε θέση να βρουν εργασία που να ταιριάζει στις ανάγκες και στα ενδιαφέροντά τους. Παράλληλα οι εργασιακές ευκαιρίες είναι ευρέως διαθέσιμες. Αντιθέτως όταν η οικονομία μιας χώρας διανύει περιόδους ύφεσης, ο αριθμός των αποθαρρημένων εργαζομένων μεγαλώνει, γιατί οι άνθρωποι γίνονται αγχώδεις και απογοητεύονται από την αδυναμία τους να βρουν εργασία. Ενόσω υπάρχει οικονομική ύφεση το ποσοστό ανεργίας αγγίζει τα υψηλότερα δυνατά επίπεδα.

Υπάρχουν οικονομολόγοι που υποστηρίζουν ότι οι αποθαρρημένοι άνεργοι προστίθενται ή αφαιρούνται στα ποσοστά του λεγόμενου ποσοστού ανεργίας, προκειμένου να προσδώσουν ένταση στους αριθμούς. Εν συνεχεία η αναφερθείσα παραποίηση των αριθμών μπορεί να ασκήσει μεγάλη επίδραση στις οικονομικές διεργασίες μιας κυβέρνησης, καθώς και στην αντίληψη του μέσου ατόμου για το εργατικό δυναμικό της χώρας. Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι οι αποθαρρημένοι εργαζόμενοι δεν κατατάσσονται συνήθως στο σύνολο των ανέργων, αλλά στον οικονομικά ανενεργό πληθυσμό. Έτσι η προσθήκη ή η αφαίρεσή τους από τα στατιστικά στοιχεία μπορεί να οδηγήσει σε συνεπακόλουθη μείωση ή αύξηση του συνολικού ποσοστού ανεργίας.

Το ποσοστό ανεργίας υπολογίζεται όπως αναφέραμε και παραπάνω, εάν διαιρέσουμε το σύνολο των ανέργων με το σύνολο του εργατικού δυναμικού μιας χώρας. Το προκύπτον αποτέλεσμα εξαρτάται κάθε φορά από τη σύνθεση του συνόλου των δύο παραγόντων που διαιρούνται. Όταν χρησιμοποιούμε το ποσοστό ανεργίας

στην οικονομική ανάλυση, είναι σημαντικό να θυμόμαστε ότι πρόκειται για έναν δείκτη υστέρησης.

Η υστέρηση οφείλεται στο ότι το ποσοστό ανεργίας ακολουθεί τις πραγματικές αλλαγές που λαμβάνουν χώρα στην αγορά εργασίας και δεν προβλέπει τις επερχόμενες αλλαγές. Δηλαδή ως δείκτης υστέρησης σχετίζεται με το παρελθόν και χρησιμεύει στο να επιβεβαιώνει ουσιαστικά τις αλλαγές στις τάσεις της αγοράς, δίχως να έχει προληπτικό χαρακτήρα σε ό,τι αφορά τις αλλαγές που πρόκειται να συμβούν.

Όπως επισημάνθηκε προηγουμένως η επίδραση του συνόλου των αποθαρρημένων εργαζομένων είναι αξιοσημείωτη στην αγορά εργασίας, δημιουργώντας μια αλυσιδωτή αντίδραση. Παράλληλα το ποσοστό της ανεργίας εξαρτάται τόσο από τον αριθμό των ανέργων, όσο και από το μέγεθος του εργατικού δυναμικού. Ειδικότερα στην περίπτωση που υπάρχουν λιγότερα ενεργά άτομα στο εργατικό δυναμικό και ο αριθμός των αποθαρρημένων εργαζόμενων αυξάνεται, το ποσοστό ανεργίας καταλήγει να μειώνεται, εξαιτίας της πιο ευνοϊκής αναλογίας των ανέργων προς τους απασχολούμενους.

Παρά το γεγονός ότι ο αριθμός των ατόμων που βρίσκονται εκτός εργασιακής απασχόλησης είναι υψηλός, δεν αναζητούν ενεργά εργασία, ούτε και προσμετρώνται ως άνεργοι. Έτσι το ποσοστό απασχόλησης καθίσταται υψηλότερο. Στην περίπτωση που η οικονομία εισέρχεται σε περίοδο βελτίωσης και οι προαναφερθέντες αποθαρρημένοι εργαζόμενοι αρχίζουν να αναζητούν ξανά εργασία ενεργά, το ποσοστό ανεργίας καταλήγει να αυξάνεται, διότι οι άνθρωποι αυτοί θεωρούνται τώρα άνεργοι και συμπεριλαμβάνονται στην εν λόγω κατηγορία στις μετρήσεις.

2.3 Η εκτίμηση του συνόλου των αποθαρρημένων εργαζομένων

Το να εκτιμηθεί σωστά και καταλλήλως το μέγεθος των αποθαρρημένων εργαζομένων σε μια αγορά εργασίας είναι δύσκολο. Η παραμετροποίηση των αναγκών των ατόμων που εμπίπτουν σε αυτή την κατηγορία είναι δυσχερής, ενώ ο υφιστάμενος τρόπος μέτρησης της απασχόλησης και της ανεργίας εμφανίζει διάφορα προβλήματα που δεν περιορίζονται στη συγκεκριμένη ομάδα ατόμων.

Αρκεί να αναλογισθεί κανείς ότι για παράδειγμα οι πιθανές μεταβάσεις από την πλήρη απασχόληση στη μερική απασχόληση δε θα ασκούσαν κάποια επιρροή στο ποσοστό ανεργίας. Εν προκειμένω ο Deniss R. (2001) περιέγραψε μια τέτοια εκδοχή και τόνισε ότι στην περίπτωση που 500 χιλιάδες εργαζόμενοι υποχρεώνονταν παρά τη θέλησή τους να εργαστούν σε θέσεις μερικής απασχόλησης, αυτή η αλλαγή από την πλήρη στη μερική απασχόληση δε θα αποτυπωνόταν καθόλου στο ποσοστό ανεργίας. Σε συνάρτηση με τα προαναφερθέντα, όσοι απασχολούνται παραπάνω από 50 ώρες ανά εβδομάδα δεν καταχωρούνται επισήμως ως υπέρ-απασχολούμενοι και αυτό οφείλεται στη μη υιοθέτηση ανάλογης στατιστικής έννοιας.

Τα τελευταία χρόνια αρκετά κράτη επιχειρούν να εκτιμήσουν και να παρουσιάσουν το αριθμητικό μέγεθος των αποθαρρημένων εργαζομένων και η εκτίμηση της κατηγορίας αυτής συγκεντρώνει πλέον περισσότερη προσοχή στις επίσημες μετρήσεις. Τα στοιχεία που ακολουθούν και αφορούν τη μέτρησή τους έχουν αντληθεί από τα site των στατιστικών υπηρεσιών των χωρών. Στην περίπτωση της Αμερικής ο Κυβερνητικός Οργανισμός που ασχολείται με τις στατιστικές μετρήσεις της αγοράς εργασίας δεν υπολογίζει τους αποθαρρημένους εργαζόμενους ως ανέργους, επιλέγοντας την αναφορά αυτών μόνο με ένα χαρακτηρισμό. Ειδικότερα τους περιγράφει ως οριακά συνδεδεμένους με το εργατικό δυναμικό. Κάτι τέτοιο συνεπάγεται ότι η επισήμως υπολογισθείσα ανεργία καταγράφει την ανεργία τριβής χωρίς πολλά περαιτέρω στοιχεία.

Συνέπεια αυτών είναι να υπάρχουν κάποιοι οικονομολόγοι που θεωρούν ότι στις Ηνωμένες Πολιτείες το πραγματικό ποσοστό ανεργίας είναι πιο υψηλό από το επισήμως ανακοινωθέν και κάποιοι άλλοι που υποστηρίζουν ότι οι αποθαρρημένοι εργαζόμενοι επιλέγουν οικειοθελώς να μην εργαστούν. Εν τούτοις ο Κυβερνητικός Οργανισμός Στατιστικής Ανάλυσης Εργασίας (BLS) δημοσιεύει το ποσοστό των αποθαρρημένων εργαζομένων σε εναλλακτικές μετρήσεις που αφορούν την υποαπασχόληση. Πιο ειδικά στον κωδικό U-4 έχουμε το σύνολο των ανέργων συν τους αποθαρρημένους εργαζόμενους, ως ποσοστό του πολιτικού εργατικού δυναμικού μαζί με το σύνολο των αποθαρρημένων εργαζομένων.

Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι η συμπερίληψη των τελευταίων στον εν λόγω κωδικό μέτρησης ξεκίνησε το 1994 όταν τέθηκε σε εφαρμογή ο ανασχεδιασμός της έρευνας πληθυσμού. Από εκείνο το σημείο και μετά, στην έρευνα συμμετείχαν τα

νοικοκυριά σε κάθε περιοχή των Ηνωμένων Πολιτειών και όχι μόνο όσοι είχαν υποβάλλει αίτηση για ένταξη στην ανεργία. Για περισσότερο από εικοσιπέντε έτη γίνεται η παρουσίαση των σχετικών στοιχείων.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο κωδικός U-5 περιλαμβάνει τους ανέργους, τους αποθαρρημένους εργαζόμενους και όλους τους οριακά συνδεδεμένους εργαζόμενους. Επομένως γίνεται αντιληπτό ότι το πλαίσιο U-5 είναι ευρύτερο του U-4 επειδή αποτελείται από ένα επιπλέον συστατικό στοιχείο εκείνο των οριακά συνδεδεμένων με την αγορά εργασίας. Ακόμη πιο ευρύ είναι το πλαίσιο του U-6 όπου εν προκειμένω έχουμε το σύνολο των ανέργων, το σύνολο των οριακά συνδεδεμένων εργαζομένων και το σύνολο των απασχολούμενων με μερική απασχόληση για οικονομικούς λόγους, ως ποσοστό του πολιτικού εργατικού δυναμικού μαζί με όλους τους οριακά συνδεδεμένους εργαζόμενους.

Ως οριακά συνδεδεμένοι θεωρούνται όσοι έχουν κοινά κριτήρια με τους αποθαρρημένους εργαζόμενους με μόνη διαφορά ότι στην περίπτωση αυτή θα μπορούσε να καταχωρηθεί οποιαδήποτε αιτία για την μη αναζήτηση εργασίας κατά τις τέσσερις τελευταίες εβδομάδες. Όπως έχει προαναφερθεί η αιτία μη αναζήτησης εργασίας για τους απογοητευμένους ανέργους είναι πολύ συγκεκριμένη και αφορά την πεποίθησή τους ότι δεν υπάρχουν διαθέσιμες θέσεις εργασίας για εκείνους.

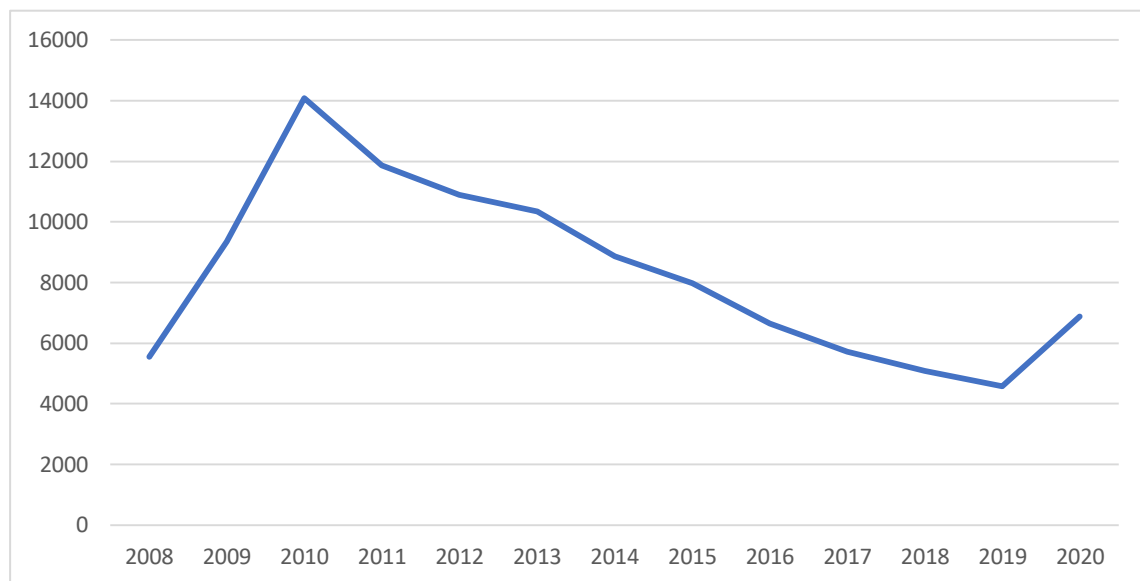
Στον παρακάτω πίνακα παραθέτουμε στοιχεία για το σύνολο των απογοητευμένων εργαζόμενων κατά τη χρονική περίοδο από το 2008 μέχρι το 2020 με βάση τα δεδομένα από τον Κυβερνητικό Οργανισμό Στατιστικής Ανάλυσης Εργασίας. Παρατηρούμε ότι σε ετήσιο πλαίσιο, το έτος 2010 οι Ηνωμένες Πολιτείες παρουσίασαν το μεγαλύτερο πλήθος για την κατηγορία αυτή. Συγκρίνοντας τα 14 εκατομμύρια περίπου απογοητευμένους εργαζόμενους με τους 4.582.000 το έτος 2019, βλέπουμε ότι το 2010 ο αριθμός ήταν σχεδόν τριπλάσιος και μέσα σε εννέα έτη μειώθηκε σε μεγάλο βαθμό. Αυτό δείχνει μια θετική αλλαγή, όμως προκειμένου να εξαχθεί ένα ολοκληρωμένο πόρισμα σχετικά με την εικόνα της αγοράς εργασίας στην Αμερική, απαιτείται περαιτέρω μελέτη και συμπερίληψη και άλλων παραγόντων.

Έτος	Ιαν	Φεβ	Μάρ	Απρ	Μάϊος	Ιούν	Ιούλ	Αύγ	Σεπ	Οκτ	Νοέμ	Δεκ	Ετήσια
2008	444	386	396	408	428	417	435	386	499	496	610	636	5541
2009	700	712	679	732	850	789	751	769	753	827	861	918	9341
2010	1016	1175	987	1186	1165	1202	1117	1125	1287	1243	1279	1301	14083
2011	950	996	917	980	887	979	1054	989	1102	984	1091	932	11861
2012	1014	983	863	959	898	820	802	854	851	825	973	1053	10895
2013	771	866	802	828	846	1027	929	875	904	825	757	904	10334
2014	803	740	698	776	757	677	696	783	740	777	693	730	8870
2015	666	724	755	744	636	658	629	611	665	652	580	660	7980
2016	606	580	605	557	596	504	554	578	582	482	574	423	6641
2017	513	510	485	444	408	507	496	457	454	515	450	470	5709
2018	434	366	481	394	428	352	470	448	409	499	431	370	5082
2019	410	422	447	439	384	413	325	484	348	336	303	271	4582
2020	334	416	553	568	641	667	656	575	582	591	651	653	6887

Πίνακας 2.1: Απογοητευμένα άτομα (εκτός εργατικού δυναμικού) στην Αμερική για την περίοδο 2008-2020, ηλικίας 16 ετών και πάνω, σε χιλιάδες. (Πηγή: *US Bureau of Labor Statistics*)

Η διακύμανση στο πλήθος των απογοητευμένων ανέργων διαφαίνεται καλύτερα στο διάγραμμα 2.1. Από το 2010 μέχρι και το 2013 το σύνολο των απογοητευμένων ανέργων εμφάνιζε αυξημένες τιμές από 10 – 14 εκατομμύρια άτομα περίπου. Τα απογοητευμένα άτομα άρχισαν να αυξάνονται ραγδαία μετά την κρίση του 2008 φτάνοντας σε σχεδόν διπλάσιο επίπεδο την επόμενη χρονιά, ενώ σταδιακά άρχισαν να μειώνονται από το 2014 μέχρι το 2019.

Το έτος 2020 παρουσιάστηκε αύξηση των απογοητευμένων ανέργων, οι οποίοι «άγγιξαν» σχεδόν τα επτά εκατομμύρια και αυξήθηκαν κατά δυόμισι εκατομμύρια περίπου εν συγκρίσει με το προηγούμενο έτος. Από το 2010 και για διάστημα εννέα χρόνων σημειώθηκε πτωτική τάση και αφότου το 2019 είχαμε τον ελάχιστο αριθμό απογοητευμένων ατόμων, ξεκίνησε και πάλι η αύξησή τους.

Διάγραμμα 2.1: Σύνολο απογοητευμένων ανέργων στις Ηνωμένες Πολιτείες εργάσιμης ηλικίας σε χιλιάδες. (Πηγή: *US Bureau of Labor Statistics, Ιδία επεξεργασία*)

Επόμενο παράδειγμα είναι ο Καναδάς όπου οι αποθαρρημένοι εργαζόμενοι αναφέρονται συχνά ως κρυφοί άνεργοι, εξαιτίας του μοτίβου της συμπεριφοράς τους και συχνά περιγράφονται ως ευρισκόμενοι στο περιθώριο του εργατικού δυναμικού. Ορισμένοι οικονομολόγοι μάλιστα, βασιζόμενοι στη διάρκεια του επιχειρηματικού κύκλου και στις εποχές, έχουν προτείνει το συνυπολογισμό τους στους αριθμούς της ανεργίας λόγω της στενής τους συσχέτισης.

Οι κύριες πηγές άντλησης στοιχείων σύμφωνα με τη στατιστική υπηρεσία του Καναδά, είναι η μηνιαία έρευνα εργατικού δυναμικού (Labour Force Survey) και η έρευνα για τις ευκαιρίες απασχόλησης και το ύψος των μισθών (Job Vacancy and Wage Survey), όπου υπολογίζονται όλοι όσοι εκφράζουν επιθυμία να εργαστούν και είναι διαθέσιμοι προς εργασία, ανεξαρτήτως της παρελθοντικής τους δραστηριότητας για αναζήτηση εργασίας.

Στην περίπτωση της Αυστραλίας εμφανίζονται στοιχεία για τους αποθαρρημένους εργαζόμενους από την Αυστραλιανή Στατιστική Υπηρεσία (ABS) σε κατηγορία που περιλαμβάνει δυνητικούς εργαζόμενους, οι οποίοι δεν αναζητούν ενεργά εργασία. Ο επίσημος χαρακτηρισμός τους ως αποθαρρημένοι εργαζόμενοι ενέχει τρεις προϋποθέσεις: την επιθυμία για εργασία, τη διαθεσιμότητα έναρξης

εργασίας μέσα σε διάστημα τεσσάρων εβδομάδων και τη μη ενεργή υποβολή αιτήσεων για εύρεση εργασίας, λόγω του αισθήματος αποθάρρυνσης.

Πιθανές αιτίες πρόκλησης της σχετικής απογοήτευσης είναι η θεώρηση εκ μέρους των εργοδοτών ότι οι υποψήφιοι είναι είτε πολύ νεότεροι είτε μεγαλύτεροι ηλικιακά, η έλλειψη θέσεων εργασίας εξαιτίας της γεωγραφικής τοποθεσίας ή του εξειδικευμένου αντικειμένου, ένα ενδεχόμενο πρόβλημα υγείας ή αναπηρίας, η στέρηση της αναγκαίας σχολικής εκπαίδευσης, κατάρτισης και λοιπών δεξιοτήτων, οι δυσκολίες που δημιουργούνται από τη διαφορετική γλώσσα ή την εθνική καταγωγή και η έλλειψη θέσεων εργασίας τις ζητούμενες-κατάλληλες ώρες εκ μέρους των υποψηφίων.

Σε συνάρτηση με την έρευνα εργατικού δυναμικού η έρευνα που επικεντρώνεται στη συμμετοχή, την αναζήτηση εργασιακής απασχόλησης και την γενικότερη κινητικότητα (PJSM), διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο για όσους δεν περιλαμβάνονται στο εργατικό δυναμικό και παρέχει λεπτομερείς πληροφορίες για την ομάδα αυτή. Η συγκεκριμένη έρευνα παράγει εκτιμήσεις για τους οριακά συνδεδεμένους με το σύνολο του εργατικού δυναμικού, για τους αποθαρρημένους αναζητητές εργασίας και για τους μη ανήκοντες στο εργατικό δυναμικό. Η κατηγοριοποίηση των τριών αυτών ομάδων γίνεται με βάση τους λόγους που οδήγησαν σε εργασιακή αδράνεια.

Γενικότερα οι εκτιμήσεις για τα άτομα που βρίσκονται εκτός εργατικού δυναμικού πηγάζουν από την έρευνα εργατικού δυναμικού όπως προαναφέρθηκε, από τη συμπληρωματική έρευνα για τη συμμετοχή, την αναζήτηση εργασίας και την κινητικότητα η οποία παρουσιάστηκε πιο πάνω, από την απογραφή του πληθυσμού και της στέγας και από ειδικές κοινωνικές έρευνες που διενεργούνται συχνά στην Αυστραλιανή αγορά εργασίας. Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι κάθε φορέας έρευνας εφαρμόζει διαφορετικές μεθόδους συλλογής δεδομένων και τρόπους υπολογισμού αποτελεσμάτων.

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης η Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία (Eurostat) ξεκίνησε να δημοσιεύει στοιχεία για τους αποθαρρημένους εργαζόμενους το 2010. Έτσι βάσει της μεθόδου που χρησιμοποιεί οι αποθαρρημένοι εργαζόμενοι απαρτίζονται από τρεις διαφορετικές κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία είναι οι εργαζόμενοι που υποαπασχολούνται με καθεστώς

μερικής απασχόλησης, η δεύτερη είναι οι άνθρωποι που δεν έχουν εργασία και αναζητούν μία, αλλά παράλληλα δεν είναι άμεσα διαθέσιμοι και η τελευταία κατηγορία είναι όσοι είναι διαθέσιμοι να εργαστούν χωρίς όμως να βρίσκονται υπό αναζήτηση.

Το πρώτο σύνολο ατόμων περιλαμβάνεται στις στατιστικές των απασχολούμενων της Ευρωπαϊκής Έρευνας Εργατικού Δυναμικού, ενώ οι άλλες δύο κατηγορίες περιλαμβάνονται στις στατιστικές των ανενεργών ατόμων της συγκεκριμένης έρευνας. Ειδικότερα στην πρώτη ομάδα ανήκουν τα άτομα που εργάζονται με μερική απασχόληση, είναι ηλικιακά από 15 έως 74 ετών, επιθυμούν να εργαστούν περισσότερες ώρες και σε κάθε περίπτωση προτίθενται να το πράξουν εφόσον τους δοθεί η ευκαιρία. Η μερική απασχόληση καταγράφεται ως αυτοαναφερόμενη από τα άτομα.

Αναλύοντας τη δεύτερη ομάδα, έχουμε το συνολικό άθροισμα των ατόμων που εμπίπτουν ηλικιακά στο φάσμα των 15-74 ετών και ταυτόχρονα δεν απασχολούνται ούτε είναι στο πλαίσιο της ανεργίας. Πρόκειται για εκείνους που αναζητούν ενεργά να εργαστούν εντός των τελευταίων τεσσάρων εβδομάδων, όμως δεν είναι διαθέσιμοι για εργασία παρά μόνο αν παρέλθουν οι επόμενες δύο εβδομάδες.

Επιπλέον στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται όσοι βρήκαν κάποια θέση απασχόλησης, προκειμένου να ξεκινήσουν να εργάζονται το πολύ εντός τριών μηνών και δεν είναι διαθέσιμοι για εργασία τις επόμενες δύο εβδομάδες, όσοι βρήκαν κάποια θέση εργασίας για να ξεκινήσουν σε τρεις μήνες ή περισσότερο, καθώς και εκείνοι οι οποίοι ψάχνουν να εργαστούν με παθητικό τρόπο κατά τη διάρκεια των τελευταίων τεσσάρων εβδομάδων και είναι διαθέσιμοι να αναλάβουν καθήκοντα εντός των επόμενων δύο εβδομάδων.

Η τελευταία κατηγορία αφορά πιο συγκεκριμένα τα άτομα ηλικίας 15 έως 74 ετών, τα οποία δεν εργάζονται και παράλληλα δε θεωρούνται άνεργα, ενώ θέλουν να εργαστούν και μπορούν να ξεκινήσουν άμεσα στην ενδεχόμενη θέση μέσα στις επόμενες δύο εβδομάδες. Παρόλα αυτά όμως το εν λόγω πλήθος δεν αναζητά εργασία.

Στον πίνακα 2.2 βλέπουμε το ποσοστό των ειδικότερων κατηγοριών για τις ηλικίες μεταξύ 20-64 ετών. Συγκεκριμένα έχουμε το ποσοστό επί του συνολικού πληθυσμού του συνόλου των λεγόμενων ειδικών κατηγοριών: των υποαπασχολούμενων ατόμων, των ατόμων που δεν είναι άμεσα διαθέσιμα να εργαστούν, των λεγόμενων ανενεργών ατόμων που δε συμπεριλαμβάνονται στο

εργατικό δυναμικό και τέλος των ατόμων που δεν αναζητούν ενεργά εργασία όμως είναι άμεσα διαθέσιμα.

Εξετάζουμε το σύνολο των ευρωπαϊκών χωρών και την Ελλάδα για την χρονική περίοδο από το 2013 μέχρι το 2020 και βλέπουμε ότι συγκριτικά με την Ευρωπαϊκή Ένωση η χώρα μας εμφανίζει μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας για τις προαναφερόμενες κατηγορίες. Ειδικότερα το έτος 2016 η εν λόγω ανεργία έφτασε στο υψηλότερο επίπεδο σημειώνοντας ποσοστό 3.9, ενώ η χαμηλότερη τιμή της σημειώθηκε το 2013 και το 2020 με κοινό ποσοστό 3%. Η δε Ευρωπαϊκή Ένωση εμφάνισε το υψηλότερο ποσοστό για τρία έτη από το 2013 μέχρι και το 2015 φτάνοντας στο 2.9% και τα τελευταία δύο έτη της περιόδου που μελετάμε σημείωσε το χαμηλότερο ποσοστό.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ΕΥ (27 χώρες από το 2020)	2.9	2.9	2.9	2.8	2.6	2.4	2.3	2.3
Ελλάδα	3.0	3.4	3.5	3.9	3.8	3.6	3.5	3.0

Πίνακας 2.2: Συμπληρωματικοί δείκτες ανεργίας ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού για ηλικίες 20-64 ετών από το 2013 μέχρι το 2020. (Πηγή: Eurostat)

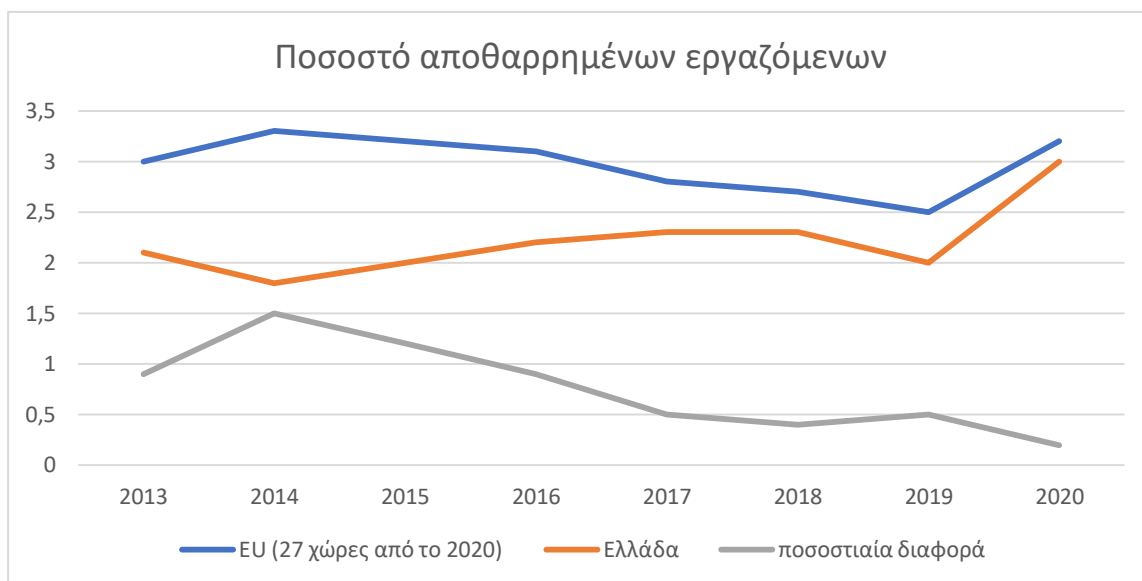
Γενικότερα θα λέγαμε ότι η χώρα μας κατά το χρονικό διάστημα που εξετάζουμε, είχε αυξητική συμπεριφορά στην ανεργία των ειδικών κατηγοριών για τα τέσσερα πρώτα χρόνια και έπειτα άρχισε να εμφανίζει πτώση στα επίπεδα ανεργίας καταφέρνοντας να επιστρέψει στο αρχικό ποσοστό του 3%. Η δε Ευρωπαϊκή Ένωση ξεκίνησε με σταθερό ποσοστό για τρία χρόνια και σταδιακά από το 2016 και έπειτα εκδήλωσε πτώση στο ποσοστό ανεργίας φτάνοντας στο 2.3%, ήτοι περίπου μία ποσοστιαία μονάδα χαμηλότερα από την Ελλάδα κατά τα τελευταία δύο έτη.

Εάν απομονώσουμε το σύνολο των αποθαρρημένων εργαζομένων θα έχουμε τον επόμενο πίνακα.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ΕΥ (27 χώρες από το 2020)	3.0	3.3	3.2	3.1	2.8	2.7	2.5	3.2
Ελλάδα	2.1	1.8	2.0	2.2	2.3	2.3	2.0	3.0
Διαφορά	0.9	1.5	1.2	0.9	0.5	0.4	0.5	0.2

Πίνακας 2.3: Αποθαρρημένοι εργαζόμενοι ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού, ηλικίας 20-64 ετών, για το διάστημα 2013-2020. (Πηγή: Eurostat, Ιδία επεξεργασία)

Έτσι στον πίνακα 2.3 έχουμε ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού για την Ευρωπαϊκή Ένωση και τη χώρα μας τα άτομα εκείνα που θα ήθελαν να εργαστούν, αλλά παρόλα αυτά δεν αναζητούν εργασία. Ουσιαστικά αφαιρέσαμε τις υπόλοιπες ειδικές κατηγορίες ανεργίας, προκειμένου να απεικονισθεί καλύτερα το ποσοστιαίο επίπεδο της κατηγορίας ενδιαφέροντος μας. Βλέπουμε λοιπόν ότι η Ελλάδα κινείται σε υψηλά επίπεδα γενικά σε ό,τι αφορά το ύψος των αποθαρρημένων εργαζομένων. Συγκριτικά με την Ευρωπαϊκή Ένωση εμφανίζει διαφορά κατά ανώτερο μιάμιση ποσοστιαία μονάδα και κατ' ελάχιστο 0,2 ποσοστιαίες μονάδες.

Γράφημα 2.2: Αποθαρρημένοι εργαζόμενοι ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού, ηλικίας 20-64 ετών για τη χρονική περίοδο 2013-2020. (Πηγή: Eurostat, *Ιδία επεξεργασία*)

Στο γράφημα 2.2 φαίνεται η πορεία του ποσοστού των απογοητευμένων εργαζόμενων το οποίο φτάνει στο μέγιστο βαθμό αύξησης το έτος 2014. Από το 2014 μέχρι το 2019 εκδηλώνεται πτωτική τάση καταλήγοντας να ανεβαίνει πάλι από το 2019 και μετά. Η χώρα μας εμφανίζει αυξητική συμπεριφορά από το 2014 μέχρι το 2018 και σημαντική μείωση του ποσοστού των απογοητευμένων ανέργων μεταβαίνοντας από το 2018 στο 2019, παρουσιάζοντας έπειτα μεγάλη αύξηση με αντίστοιχη άνοδο της καμπύλης όπως δείχνει και το γράφημα. Στην πραγματικότητα διακρίνουμε δύο περιόδους όπου η καμπύλη εμφανίζει πτωτική τάση, από το 2013 μέχρι το 2014 και από το 2018 μέχρι το 2019. Η ποσοστιαία διαφορά μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ελλάδας είναι μειωμένη από το 2014 μέχρι και το 2018, ενώ γενικότερα η αντίστοιχη καμπύλη παρουσιάζει πτωτική συμπεριφορά.

Μελετώντας τα στοιχεία του διεθνούς Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) για τους οριακά συνδεδεμένους εργαζόμενους για τις προαναφερθείσες χώρες, καθώς και για το σύνολο των μελών του (Πίνακας 2.4) παρατηρούμε ότι ο ΟΟΣΑ είχε το μεγαλύτερο πλήθος οριακά συνδεδεμένων εργαζόμενων το 2020, σε αντιπαράβολή με τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Αυστραλία

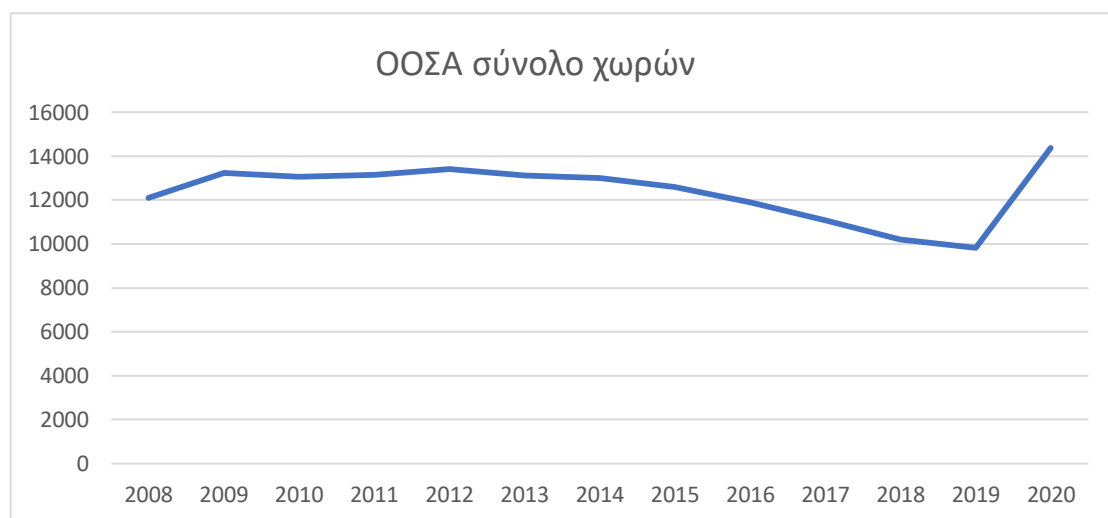
που το 2011 εκδήλωσαν το μεγαλύτερο απόλυτο νούμερο στην εν λόγω κατηγορία. Είναι απαραίτητο στο σημείο αυτό να διευκρινιστεί ότι οι οριακά συνδεδεμένοι εργαζόμενοι με την αγορά εργασίας αποτελούν ευρύτερη κατηγορία από τους αποθαρρημένους και ο υπολογισμός τους μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την παραγωγή εναλλακτικών δεικτών με στόχο την μέτρηση της υποαπασχόλησης του εργατικού δυναμικού.

Η Ελλάδα και ο Καναδάς εμφανίζουν τις υψηλότερες τιμές για το σύνολο των οριακά συνδεδεμένων εργαζόμενων το έτος 2020, όπως και ο ΟΟΣΑ. Η χώρα μας ωστόσο σε αντιπαράβολή με τις λοιπές χώρες του πίνακα 2.4, είναι η μόνη που κατά το 2008 - κοινώς με το που ξέσπασε η χρηματοοικονομική κρίση – εμφάνισε το μικρότερο αριθμό οριακά συνδεδεμένων εργαζόμενων. Η Αυστραλία, οι Ηνωμένες Πολιτείες και ο ΟΟΣΑ στο σύνολο των μελών του σημείωσαν το μικρότερο πλήθος οριακά συνδεδεμένων ατόμων το 2019, γεγονός που δείχνει μια «ομοιογένεια».

Εν συνεχεία το γράφημα 2.3 αναπαριστά την εξέλιξη των οριακά συνδεδεμένων εργαζόμενων κατά τη χρονική περίοδο που εξετάζουμε για το σύνολο των χωρών του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης. Από το 2008 μέχρι το 2009 εμφανίζεται αύξηση στο σύνολό τους, ενώ για τα επόμενα τέσσερα έτη σημειώνεται μια σχετική σταθερότητα. Κατά τα επόμενα πέντε έτη αποτυπώνεται μία μείωση του πλήθους των οριακά συνδεδεμένων εργαζόμενων, φτάνοντας το 2019 στο χαμηλότερο επίπεδο, κάτι το οποίο υποδηλώνει βελτίωση για την εν λόγω κατηγορία με θετική επενέργεια στις οικονομίες των χωρών του ΟΟΣΑ. Οδεύοντας από το 2019 στο 2020 οι οριακά συνδεδεμένοι εργαζόμενοι αυξάνονται σημαντικά φτάνοντας μάλιστα το υψηλότερο επίπεδο καθ' όλη τη διάρκεια των ετών όπου εστιάζουμε.

Έτος	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Χώρα													
Αυστραλία	750	824	851	853	834	688	686	781	717	739	729	...	...
Καναδάς	394	471	490	498	488	471	458	433	408	396	375	367	723
Ελλάδα	48	60	60	70	101	108	102	108	116	118	115	103	135
Ηνωμένες Πολιτείες	1612	2226	2489	2573	2517	2359	2208	1955	1805	1588	1517	1404	1964
ΟΟΣΑ Μέλη	12090	13221	13074	13141	13419	13107	12999	12590	11903	11085	10191	9832	14380

Πίνακας 2.4: Οριακά συνδεδεμένοι εργαζόμενοι σε χιλιάδες (χωρίς διαχωρισμό φύλου), οι οποίοι επιθυμούν να εργαστούν και είναι διαθέσιμοι από 15-65⁺ ετών. (Πηγή: OECD Data, Ιδία επεξεργασία)

Γράφημα 2.3: Οριακά συνδεδεμένοι εργαζόμενοι σε χιλιάδες για τα έτη 2008-2020, ηλικίας 15-65⁺ ετών για το σύνολο των χωρών του ΟΟΣΑ. (Πηγή: OECD Data, Ιδία επεξεργασία)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΧΩΡΑΣ

3.1 Η ανεργία στην Ελλάδα

Στη χώρα μας η ανεργία κυμαινόταν σε χαμηλά γενικώς επίπεδα κατά τις δεκαετίες του '60 και του '70. Στο τέλος της δεκαετίας του '70 η ελληνική οικονομία έφτασε στο απόγειό της, για να ανακόψει από εκείνο το σημείο και μετά την αναπτυξιακή της πορεία και να «γνωρίσει» την αύξηση της ανεργίας κατά τις επόμενες δύο δεκαετίες περίπου. Η αύξηση του συνολικού ποσοστού συμμετοχής στην αγορά εργασίας και της απασχόλησης και κατά κύριο λόγο η αύξηση της συμμετοχής του γυναικείου φύλου, η αναδιάρθρωση της οικονομίας σε επίπεδο παραγωγής, καθώς επίσης και η βελτιστοποίηση του επιπέδου εκπαίδευσης, η οποία αυξάνει τη διαφορά ανάμεσα στην προσφορά και τη ζήτηση εργασίας και οδηγεί έτσι σε υψηλότερη ανεργία, είναι οι ερμηνευτικοί παράγοντες που μπορούν να εξηγήσουν την αξιοσημείωτη αυτή άνοδο της ανεργίας (Λώλος και Παπαπέτρου, 2010).

Μάλιστα η ανεργία στην Ελλάδα έφτασε σε τόσο υψηλά επίπεδα, που άρχισε να προσεγγίζει τον ευρωπαϊκό μέσο όρο με την έλευση της δεκαετίας του 1990. Συγκεκριμένα το 1998 η ανεργία στη χώρα μας ξεπέρασε ακόμη και το 10%. Μάλιστα σύμφωνα με την Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία, τη χρονιά εκείνη η ανεργία κατά μέσο όρο έφτασε το 11,2% από 10,0% που ήταν την προηγούμενη χρονιά. Αυτή η αύξηση είχε ως δυσμενή απόρροια την καταγραφή υψηλότερου ποσοστού ανεργίας, ακόμη και από το μέσο όρο των δεκαπέντε τότε κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η χώρα μας θα μπορούσε να λεχθεί ότι αποτέλεσε μια ιδιαίτερη περίπτωση σε ό,τι αφορά τη διακύμανση του γενικότερου επιπέδου ανεργίας κατά την περίοδο από το 2008 μέχρι το 2020. Και αυτό οφείλεται στο ότι η κρίση άσκησε ισχυρή επιρροή τόσο στο φαινόμενο της ανεργίας, όσο και στην ελληνική οικονομία εν γένει. Την επόμενη χρονιά, δηλαδή το 2009, η κρίση αποκάλυψε πια την αδυναμία της οικονομίας της χώρας μας σε σχέση με τα δημοσιονομικά ελλείμματα, το δημόσιο χρέος που αυξανόταν με ταχείς ρυθμούς και παράλληλα σε σχέση με το αυξανόμενο έλλειμμα που εκδηλώθηκε στον τομέα του εξωτερικού εμπορίου. Την ίδια στιγμή η οικονομική

δραστηριότητα κάμφθηκε σε τέτοιο βαθμό που η ανεργία έφτασε σε δυσθεώρητα ύψη αγγίζοντας ακόμη και το 27.5% το 2013, σύμφωνα πάντα με τα επίσημα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας.

3.2 Προσέγγιση της ανεργίας με βάση τα στοιχεία της Δημόσιας Υπηρεσίας Απασχόλησης

Στο παρόν υποκεφάλαιο θα παρουσιάσουμε στοιχεία που αφορούν την ανεργία, από τη Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης. Σκοπός μας είναι να δείξουμε επί του πρακτέου τη διαφοροποίηση στα σχετικά στοιχεία που παρατίθενται από τη Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης (ΔΥΠΑ) εν συγκρίσει ακολούθως με τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας. Στο πρώτο κεφάλαιο αναφέραμε ότι η Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης χρησιμοποιεί έναν άλλο τρόπο μέτρησης των ανέργων, καταλήγοντας σε διαφορετικά αποτελέσματα και μην υπολογίζοντας ως άνεργους όσους δεν είναι εγγεγραμμένοι στα μητρώα της.

Όπως περιγράφηκε προγενέστερα, προκειμένου να οριστεί κανείς ως άνεργος σύμφωνα με τη Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης θα πρέπει να πληροί συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Επομένως άτομα που απασχολούνται ευκαιριακά ή υπάγονται σε καθεστώς μερικής απασχόλησης είναι δυνατό να συμπεριληφθούν στο σύνολο των εγγεγραμμένων ανέργων. Στον αντίποδα τα άτομα που χαρακτηρίζονται ως άνεργοι με βάση την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, δεν είναι απαραίτητα εγγεγραμμένα στα μητρώα ανέργων της ΔΥΠΑ.

Έτσι σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές της, θα επικεντρωθούμε στα άνεργα άτομα που περιλαμβάνονται στη βάση δεδομένων και που παράλληλα έχουν ενεργήσει σύμφωνα με τις προβλεπόμενες διαδικασίες, ούτως ώστε να βρουν εργασία, κοινώς θεωρούνται αναζητητές εργασιακής απασχόλησης. Υπάρχει βέβαια και η κατηγορία εκείνων που ναι μεν έχουν εγγραφεί στα μητρώα ως άνεργοι, όμως δεν είναι υπό αναζήτηση εργασίας. Σύμφωνα με τη θεωρία οι απογοητευμένοι άνεργοι θα πρέπει να ενυπάρχουν σε αυτή την κατηγορία. Ωστόσο λόγω του ότι η Ελληνική Στατιστική

Υπηρεσία δεν τους προσμετρά στο σύνολο των ανέργων, θα ασχοληθούμε με την πρώτη κατηγορία μόνο.

Αρχικά λοιπόν επιλέγουμε τη χρονική περίοδο από το 2010 μέχρι το 2020, διότι η ΔΥΠΙΑ διαθέτει τα σχετικά στοιχεία από το εν λόγω έτος και έπειτα. Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι το έτος 2020 εμφανίζει ιδιαίτερη «χρoιά» λόγω έλευσης της πανδημίας, η οποία επέφερε δυσμενή αποτελέσματα στην ελληνική οικονομία, όπως και στις οικονομίες των λοιπών χωρών. Εξαιτίας επιβολής καραντίνας σε όλους τους πολίτες, εφαρμόστηκε το πλαίσιο της απομακρυσμένης εργασίας, ενώ παράλληλα πολλοί άνθρωποι κατέληξαν να τεθούν σε αναστολή εργασίας και να προστεθούν στους εγγεγραμμένους άνεργους.

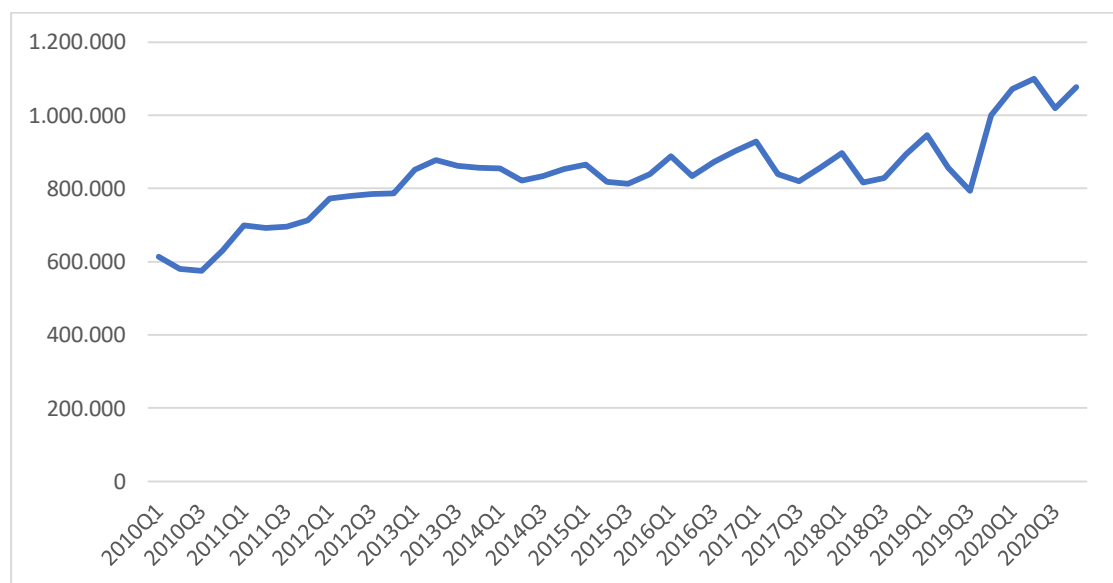
Ο παρακάτω πίνακας (3.1) παρουσιάζει το σύνολο των εγγεγραμμένων ανέργων (αναζητούντων εργασία) στο μητρώο της Δημόσιας Υπηρεσίας Απασχόλησης, από το 2010 μέχρι το 2020 σε απόλυτες τιμές ανά μήνα. Παρατηρούμε ότι το σύνολο των εγγεγραμμένων ανέργων εκδηλώνει αυξητική τάση κατά τη διάρκεια των έντεκα ετών και κορυφώνεται σημειώνοντας μέγιστη τιμή τον Δεκέμβριο του 2020. Ιδιαίτερα από το 2012 και έπειτα, οι εγγεγραμμένοι άνεργοι που αναζητούσαν να εργαστούν έφτασαν τις οχτακόσιες χιλιάδες περίπου και μέσα στο 2013 ξεπέρασαν τον αριθμό αυτό, ακόμη και κατά 85.000.

Κατά τα επόμενα έτη το πλήθος των ανέργων της Δημόσιας Υπηρεσίας Απασχόλησης, κυμάνθηκε σε υψηλά επίπεδα ξεπερνώντας τις 900 χιλιάδες το 2016. Σε αντιπαράβολή με τα προαναφερθέντα, τα επόμενα δύο χρόνια σημειώθηκε πτώση στο σύνολο της υπό μελέτη ομάδας, με κατώτερη τιμή τους 799 χιλιάδες περίπου τον Σεπτέμβριο του 2017. Τα τελευταία δύο χρόνια και ειδικότερα προς το τέλος του 2019 και μετά, οι εγγεγραμμένοι άνεργοι ξεπέρασαν το ένα εκατομμύριο.

Εάν συγκρίνουμε το σύνολό τους στην αρχή της χρονικής περιόδου που εστιάζουμε και στο τέλος αυτής, θα διακρίνουμε ότι σχεδόν διπλασιάστηκε. Στο σημείο αυτό σύμφωνα με τον Κρητικίδη (2014) θα πρέπει να επισημανθεί η εποχική διακύμανση, η οποία ασκεί έντονη επιρροή στο σύνολο των εγγεγραμμένων ανέργων και αντιπροσωπεύει την εποχικότητα που διέπει διάφορες οικονομικές δραστηριότητες στην ελληνική αγορά εργασίας.

ΣΥΝΟΛΟ ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΩΝ ΑΝΕΡΓΩΝ ΔΥΠΑ ΑΝΑΖΗΤΟΥΝΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑ 2010-2020											
ΜΗΝΕΣ	ΕΤΟΣ										
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	615.286	689.558	761.769	829.787	854.659	864.377	876.752	928.962	903.303	957.532	1.076.134
2	620.329	692.496	770.369	855.286	857.448	864.512	894.566	936.110	898.682	949.385	1.069.285
3	601.739	714.675	785.203	870.150	853.751	867.855	894.141	918.181	885.766	928.141	1.071.409
4	599.728	704.818	778.399	885.314	828.299	840.216	851.596	865.209	837.270	869.334	1.124.486
5	572.720	685.000	776.307	876.364	814.693	809.018	821.673	830.233	804.601	842.274	1.103.701
6	566.804	687.173	782.493	868.557	820.156	803.687	827.133	822.124	805.231	858.069	1.068.856
7	569.742	699.658	794.924	869.193	835.282	817.787	846.000	830.465	827.854	893.310	1.040.852
8	569.222	693.329	787.035	861.279	835.844	815.434	896.562	827.490	841.481	888.089	1.036.582
9	587.213	695.259	772.579	853.896	832.618	806.429	871.981	799.964	815.720	843.154	978.895
10	609.249	693.417	777.768	851.600	847.843	814.798	884.331	824.517	844.710	915.516	993.934
11	627.301	715.693	786.236	858.882	854.517	844.308	913.044	864.778	898.965	1.018.503	1.104.417
12	653.552	730.621	797.578	859.408	858.125	858.802	910.468	879.881	935.449	1.064.526	1.133.432

Πίνακας 3.1: Σύνολο εγγεγραμμένων ανέργων που αναζητούν εργασία για την περίοδο 2010-2020 σε απόλυτες τιμές ανά μήνα. (Πηγή: ΔΥΠΑ, Ιδία επεξεργασία)

Διάγραμμα 3.1: Σύνολο εγγεγραμμένων ανέργων (αναζητούντων εργασία) στη Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης ανά τρίμηνο (σε απόλυτες τιμές) για τη χρονική περίοδο 2010-2020. (Πηγή: ΔΥΠΑ, Ιδία επεξεργασία)

Στο διάγραμμα 3.1 παρουσιάζουμε τη διακύμανση της κατηγορίας των εγγεγραμμένων ανέργων κατά τη χρονική περίοδο 2010-2020 ανά τρίμηνο με βάση το μέσο όρο του κάθε τριμήνου. Αρχικά παρατηρούμε μια εν γένει αυξητική τάση στην καμπύλη του διαγράμματος. Από το τρίτο τρίμηνο του 2010 μέχρι και το δεύτερο τρίμηνο του 2013 έχουμε έντονη άνοδο της καμπύλης, γεγονός που ερμηνεύεται από την εκδήλωση των συνεπειών της κρίσης στη χώρα.

Η επόμενη χρονική περίοδος που εκτείνεται μέχρι και το τρίτο τρίμηνο του 2019 διακρίνεται από διακυμάνσεις μικρότερης κλίμακας με μια σχετική σταθερότητα. Ωστόσο με τη λήξη του 2019 έχουμε τη μεγαλύτερη ανοδική πορεία στο σύνολο των εγγεγραμμένων ανέργων και αυτή η αύξηση διαρκεί μέχρι και το δεύτερο τρίμηνο του 2020, δηλαδή μέχρι τη στιγμή από την οποία και έπειτα τέθηκαν σε εφαρμογή τα κυβερνητικά μέτρα κατά της πανδημίας.

3.3 Προσέγγιση της ανεργίας με βάση τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας

Η Έρευνα Εργατικού Δυναμικού αποκαλύπτει κάθε φορά τα στοιχεία που σχετίζονται με την ανεργία στην Ελλάδα. Η Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία ακολουθεί το διεθνή ορισμό για την υπαγωγή ενός ατόμου σε καθεστώς ανεργίας με αποτέλεσμα να μένουν εκτός επίσημης ανεργίας διάφορες κατηγορίες ατόμων, τις οποίες αναλύσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, και να υπολογίζονται ως άνεργα τα άτομα εκείνα που δεν εργάζονται και έχουν παράλληλα κάνει τις αναγκαίες ενέργειες εύρεσης θέσης εργασίας. Σε αντιστοιχία με τον τρόπο που μελετήσαμε τα στοιχεία της ανεργίας της Δημόσιας Υπηρεσίας Απασχόλησης, θα παραθέσουμε τα σχετικά στοιχεία και από την πλευρά της ΕΛΣΤΑΤ.

Η χρονική περίοδος που θα εξετάσουμε είναι από το 2008-2020. Κατόπιν θα αντιπαραβάλλουμε τα στοιχεία από το 2010 έως και το 2020 με εκείνα της ΔΥΠΑ, προκειμένου να δούμε τι διαφοροποιήσεις υπάρχουν. Ο κάτωθι πίνακας περιλαμβάνει τον μέσο όρο του συνόλου των ανέργων για κάθε τρίμηνο από το 2008 μέχρι το 2020. Είναι εμφανής η μεγάλη αύξηση που σημειώνεται από το τελευταίο τρίμηνο του 2011 μέχρι και το πρώτο τρίμηνο του 2018. Όπως επισημάνθηκε προηγουμένως, το 2013 ήταν

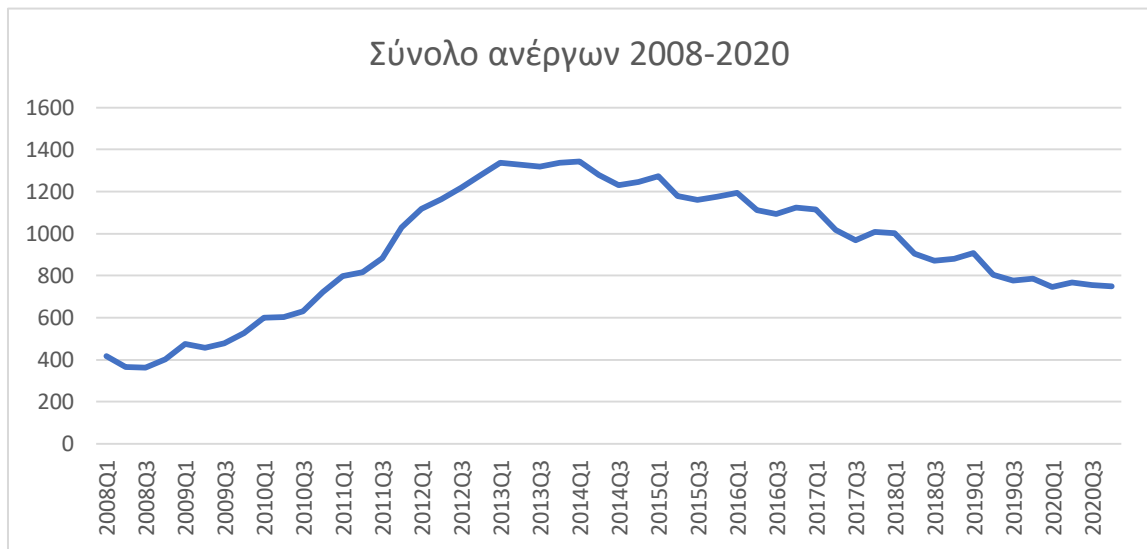
η χρονιά κατά την οποία αποτυπώθηκε ο αντίκτυπος της οικονομικής κρίσης στην ελληνική αγορά. Και αυτό επιβεβαιώνεται και από τα στοιχεία του πίνακα 3.2. Οι υψηλότερες τιμές ανεργίας σημειώθηκαν κατά τη διάρκεια εκείνου του έτους.

Παρατηρούμε ότι οι άνεργοι ξεπερνούσαν ακόμη και το ένα εκατομμύριο για περίπου έξι έτη, από το τέλος του 2011 μέχρι το 2018. Επιπλέον φαίνεται ότι τα τρία τελευταία έτη της περιόδου που μελετάμε, το σύνολο των ανέργων μειώθηκε παραμένοντας όμως σε διπλάσια περίπου επίπεδα εν συγκρίσει με το 2008 και το 2009.

Έτος / Τρίμηνα	Άνεργοι (σε χιλιάδες)			
	Q1	Q2	Q3	Q4
2008	418,6	366,7	364	402,2
2009	476,7	455,6	477,9	528,6
2010	600,2	604,6	631,9	720,8
2011	799,6	815,6	883,5	1.028,60
2012	1.119,10	1.163,00	1.218,40	1.279,90
2013	1.336,00	1.327,90	1.320,30	1.337,20
2014	1.342,30	1.280,10	1.229,40	1.245,90
2015	1.272,50	1.180,10	1.160,50	1.174,70
2016	1.195,10	1.112,10	1.092,60	1.124,00
2017	1.114,70	1.016,60	970,1	1.006,80
2018	1.001,20	906	871,8	881,1
2019	907,1	805	777	786,4
2020	745,1	768,3	756,4	750,1

Πίνακας 3.2: Σύνολο Ανέργων κατά τη χρονική περίοδο 2008-2020 σε χιλιάδες. (Πηγή: Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία, *Ιδία επεξεργασία*)

Το γράφημα 3.2 δείχνει την αυξητική τάση της ανεργίας στην Ελλάδα από το 2008 μέχρι και το πρώτο τρίμηνο του 2014. Δηλαδή για έξι χρόνια η ανεργία στη χώρα σημείωνε άνοδο και μάλιστα με γοργούς ρυθμούς. Από το τέλος του 2014 μέχρι το 2020 βλέπουμε ότι το σύνολο των ανέργων παρουσίαζε διακυμάνσεις μεν, με πτωτική τάση όμως δε. Δε θα πρέπει να παραλείψουμε να τονίσουμε ότι παρά την πτωτική τάση που ακολούθησε, το σύνολο των ανέργων δεν έφτασε ποτέ στα αρχικά επίπεδα του 2008 και κυμάνθηκε πάντοτε σε υψηλότερες τιμές.

Γράφημα 3.2: Το σύνολο των ανέργων 15+ (σε χιλιάδες) κατά τη χρονική περίοδο 2008-2020. (Πηγή: Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία, Ιδία επεξεργασία)

3.4 Αντιπαράβολή στοιχείων περί της ανεργίας

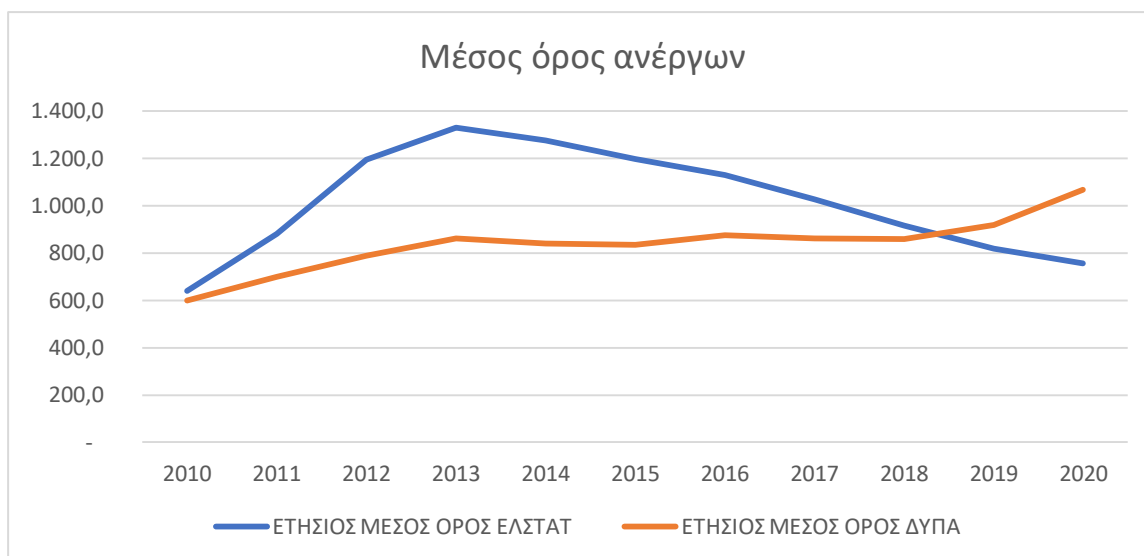
Επεξεργαστήκαμε τις τιμές για το σύνολο των ανέργων και υπολογίσαμε τον ετήσιο μέσο όρο για τα έτη 2010-2020. Εστιάσαμε στην περίοδο 2010-2020 έτσι ώστε να μπορούμε να έχουμε δεδομένα για τις ίδιες χρονικές στιγμές και αφού η Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης παραθέτει δεδομένα από το 2010 και έπειτα, ακολουθούμε τη χρονική αυτή περίοδο. Καταλήξαμε εν συνεχεία στα δεδομένα του πίνακα 3.3, ο οποίος δείχνει το επίπεδο των ετήσιων μέσων όρων ανέργων τόσο από την πλευρά της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας όσο και από την πλευρά της Δημόσιας Υπηρεσίας Απασχόλησης. Παρατηρούμε ότι υπάρχουν διαφοροποιήσεις στις τιμές και απόρροια αυτών των διαφοροποιήσεων είναι η εξαγωγή διαφορετικών συμπερασμάτων σε κάθε περίπτωση.

Εν προκειμένω, βλέπουμε ότι κατά την περίοδο 2012-2017 που οι τιμές της ΕΛΣΤΑΤ για τους ανέργους ήταν εξαιρετικά υψηλές ξεπερνώντας ακόμη και το εκατομμύριο, δε συμβαίνει κάτι ανάλογο και με τις αντίστοιχες τιμές εκ μέρους της ΔΥΠΑ. Από το 2013 συγκεκριμένα εμφανίζεται αύξηση στον ετήσιο μέσο όρο των

ανέργων, όμως μέχρι και το 2018 διατηρείται μια σχετική σταθερότητα. Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΔΥΠΑ μόνο κατά το έτος της πανδημίας, ήτοι το 2020, ο ετήσιος μέσος όρος των εγγεγραμμένων ανέργων άγγιξε το ένα εκατομμύριο.

ΕΤΟΣ	ΕΤΗΣΙΟΣ ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ ΕΛΣΤΑΤ	ΕΤΗΣΙΟΣ ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ ΔΥΠΑ
2010	639,4	599,4
2011	881,8	700,1
2012	1.195,1	788,9
2013	1.330,4	861,6
2014	1.274,4	841,1
2015	1.197,0	833,9
2016	1.130,9	874,0
2017	1.027,1	860,7
2018	915,0	858,3
2019	818,9	919,0
2020	755,0	1.066,8

Πίνακας 3.3: Μέσος όρος ανέργων ανά έτος (σε χιλιάδες) 2από την Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία και τη Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης για την περίοδο 2010-2020. (Πηγή: Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία & Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης, *Ιδία επεξεργασία*)

Γράφημα 3.3: Ετήσιος μέσος όρος ανέργων (σε χιλιάδες) για τη χρονική περίοδο 2010-2020. (Πηγή: Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία & Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης, Ιδία επεξεργασία)

Από το γράφημα 3.3 είναι εμφανής η διαφορετική τάση που ακολουθούν οι δύο καμπύλες. Ειδικότερα παρατηρούμε ότι ο ετήσιος μέσος όρος των ανέργων της ΔΥΠΑ που αναπαρίσταται από τη δεύτερη καμπύλη, εμφανίζει μια γενικότερη σχετική σταθερότητα από άποψη διακύμανσης. Συγκεκριμένα κατά τα διάστημα από το 2010-2013 και από το 2018-2020 υπάρχει μια ανοδική τάση, ενώ από το 2013 μέχρι το 2018 η καμπύλη παρουσιάζει ελάχιστες διακυμάνσεις. Συγκριτικά με την καμπύλη της ΔΥΠΑ η καμπύλη της ΕΛΣΤΑΤ παρουσιάζει διαφορετική συμπεριφορά. Εδώ φαίνεται πιο έντονη άνοδος από το 2010 μέχρι το 2013 και από το σημείο εκείνο και μετά η καμπύλη εμφανίζει πτωτική τάση καταλήγοντας το 2020 σε επίπεδα τιμών χαμηλότερα από τα αντίστοιχα του ετήσιου μέσου όρου της ΔΥΠΑ.

Έτσι καταλήγουμε να έχουμε δύο καμπύλες που συγκρινόμενες είναι πολύ διαφορετικές. Η καμπύλη που αφορά την Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία εμφανίζει πρώτα μια έντονη αυξητική τάση και έπειτα αφότου παρέλθουν τα πρώτα τέσσερα περίπου έτη, εκδηλώνει φθίνουσα πορεία για το υπόλοιπο χρονικό διάστημα. Σε αντιπαραβολή, η καμπύλη που αφορά τη Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης εμφανίζει ανοδική τάση σε δύο επιμέρους χρονικές περιόδους και μια σχετική σταθερότητα για

έξι περίπου έτη από το 2013 έως το 2018, ενώ δεν παρατηρούμε κάποια έντονη πτωτική τάση όπως στην πρώτη περίπτωση.

Συνεπώς, η αρχική μας εκτίμηση ότι θα υφίσταντο αξιοσημείωτες διαφοροποιήσεις μεταξύ της Δημόσιας Υπηρεσίας Απασχόλησης και της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, ως προς τις τιμές για το σύνολο των ανέργων, επιβεβαιώθηκε. Εξάλλου όπως γνωρίζουμε οι δύο φορείς εφαρμόζουν διαφορετικές μεθόδους για την υπαγωγή των ατόμων στο σύνολο της ανεργίας. Πέραν τούτου, όπως είδαμε προηγουμένως, οι διαφοροποιήσεις αυτές έχουν ως αποτέλεσμα να εξάγονται διαφορετικά πορίσματα για την υπό εξέταση κατηγορία, κάτι το οποίο δημιουργεί προβληματισμό και οδηγεί στην περαιτέρω ανάλυση με βάση τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΡΥΦΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ

4.1 Η αξιοπιστία των δεδομένων και η σχετική τους ακρίβεια

Για να διερευνήσουμε περαιτέρω τις εκφάνσεις της ανεργίας στην Ελλάδα και τον τρόπο με τον οποίο εξελίσσεται, επιλέγουμε τα στοιχεία από τη βάση δεδομένων της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, λόγω μεγαλύτερης αξιοπιστίας και σχετικής ακρίβειας. Το μεγάλο μέγεθος του δείγματος της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού εξασφαλίζει την αξιοπιστία και την ακρίβεια παρέχοντας τη δυνατότητα να παραχθούν εκτιμήσεις υψηλής ακρίβειας για το σύνολο της χώρας. Τα δεδομένα συλλέγονται καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, ενώ το έτος διαιρείται ακολούθως σε τέσσερα τρίμηνα. Συχνά καθίσταται απαραίτητη η σχετική επικαιροποίηση, καθώς και η αναθεώρηση των στατιστικών στοιχείων, ιδιαίτερα στην περίπτωση ανάλυσης χρονοσειρών. Φυσικά όπως σε κάθε έρευνα η οποία βασίζεται σε δείγμα του πληθυσμού, τα σχετικά αποτελέσματα περιλαμβάνουν και δειγματοληπτικά σφάλματα.

Σε ό,τι αφορά τις αποκλίσεις του πεδίου δειγματοληψίας και του πληθυσμού αναφοράς αξίζει να τονιστεί ότι όσο αυξάνεται ο χρόνος που παρεμβάλλεται ανάμεσα στην απογραφή και στην εξαγωγή των αποτελεσμάτων, τόσο επηρεάζεται η ποιότητα του πεδίου. Επιπλέον το μέγεθος του δείγματος της έρευνας είναι πιθανό να διαφέρει σε σημαντικό βαθμό εν συγκρίσει με το αναμενόμενο μέγεθος, εξαιτίας των μεγάλων αλλαγών που υπεισέρχονται στο μέγεθος της πρωτογενούς δειγματοληπτικής μονάδας. Επιπροσθέτως η δυσχέρεια που υπάρχει στην ενημέρωση του καταλόγου έχει ως απόρροια την περισσότερη ή και τη λιγότερη κάλυψη μιας περιοχής.

Εκτός των προαναφερθέντων υφίστανται και σφάλματα μη απόκρισης λόγω της αδυναμίας επαφής με το εκάστοτε νοικοκυριό ή και λόγω άρνησης αυτού να συμμετάσχει στην έρευνα. Ως προς τα σφάλματα απόκρισης διακρίνονται λανθασμένες ή και ψευδείς απαντήσεις των ερωτηθέντων. Ως προς τα σφάλματα συνέντευξης διακρίνονται ενδεχόμενα σφάλματα καταγραφής των πληροφοριών εκ μέρους των ερευνητών (ΕΛΣΤΑΤ Μεταδεδομένα, 2020). Παρόλα αυτά τα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού θεωρούνται αξιόπιστα, εναρμονίζονται πλήρως με την Ευρωπαϊκή Νομοθεσία και η μεθοδολογία που εφαρμόζεται χαρακτηρίζεται από υψηλές προδιαγραφές.

Τέλος πρέπει να αναφέρουμε ότι με βάση τις κατευθύνσεις της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας για την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, τα άτομα που τέθηκαν σε αναστολή σύμβασης εξαιτίας της νόσου Covid-19, εξακολουθούν να θεωρούνται απασχολούμενοι εάν η αναστολή διαρκεί λιγότερο από τρεις μήνες ή εφόσον λαμβάνουν πάνω από το μισό των συνολικών αποδοχών τους. Για το λόγο αυτό και για αποφυγή χρήσης δεδομένων ιδιάζουσας φύσης, κατά τη διερεύνησή μας θα καταλήξουμε να εστιάσουμε στο διάστημα από το 2008 μέχρι και το 2019.

4.2 Επιμέρους διευκρινίσεις για την κατηγορία των άνεργων και των μη ενεργών ατόμων

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να παραθέσουμε διευκρινίσεις εκ μέρους της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής για τη χρονική περίοδο που με την οποία πρόκειται να ασχοληθούμε, τόσο για τους άνεργους, όσο και για τους κρυφούς άνεργους. Ο προσδιορισμός των ατόμων ως άνεργα γίνεται με βάση τον ορισμό του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας (ILO), όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο. Έτσι ως άνεργα (ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού) λογίζονται τα άτομα μεταξύ 15-74 ετών τα οποία δεν υπάχθηκαν σε καθεστώς απασχόλησης, ήταν άμεσα διαθέσιμα να εργαστούν και ταυτόχρονα έψαχναν ενεργά για κάποια θέση εργασίας, ή είχαν ήδη βρει κάποια δουλειά την οποία θα αναλάμβαναν εντός τριών μηνών.

Από το έτος 1998 έπαψαν να περιλαμβάνονται στους άνεργους τα άτομα ηλικίας 14 ετών, προσμετρώνται όλοι όσοι είναι διαθέσιμοι να αναλάβουν εργασιακά καθήκοντα εντός δύο εβδομάδων, ενώ από το επόμενο έτος και μετά η αναζήτηση κάποιας εργασίας αφορά τις τελευταίες τέσσερις εβδομάδες και όχι μόνο την προηγούμενη εβδομάδα. Από το 2001 και έπειτα, συγκαταλέγονται στην ομάδα των άνεργων όλοι όσοι δεν εργάζονται κατά την εβδομάδα αναφοράς, έχουν όμως βρει κάποια θέση να εργαστούν, στην οποία θα ξεκινήσουν εντός των επόμενων τριών μηνών.

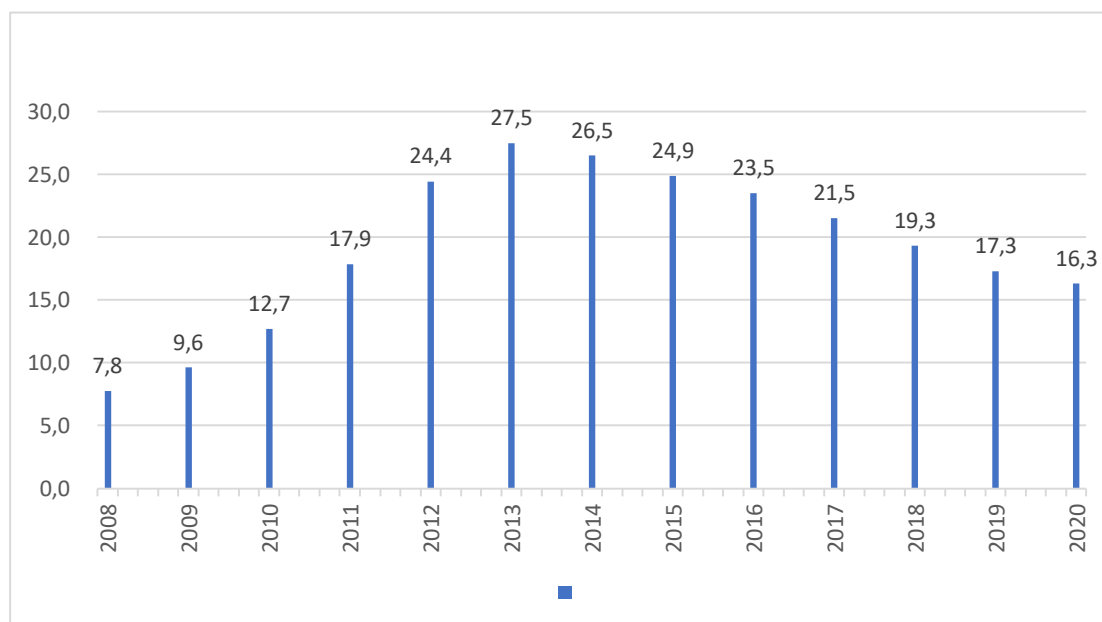
Σε ό,τι αφορά τον μη ενεργό οικονομικά πληθυσμό της χώρας η Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία διακρίνει τρεις κατηγορίες. Πρώτη κατηγορία είναι εκείνη που περιλαμβάνει όλους όσους αναζητούν εργασία χωρίς να είναι σε θέση να την αναλάβουν άμεσα. Πιο αναλυτικά, εδώ συγκαταλέγονται εκείνοι που δεν πληρούν τα προβλεπόμενα κριτήρια, ώστε να ενταχθούν στους άνεργους. Στη δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνονται τα άτομα που ενώ είναι διαθέσιμα να απασχοληθούν εργασιακά, δεν αναζητούν κάποια θέση απασχόλησης.

Συγκεκριμένα η ομάδα αυτή αποτελείται από το πλήθος των ατόμων που έχουν την επιθυμία να εργαστούν, ταυτόχρονα είναι διαθέσιμα να αναλάβουν εργασιακά καθήκοντα και παρόλα αυτά δεν προσμετρώνται στους άνεργους, λόγω του ότι δεν ενεργούν προς αναζήτηση εργασίας. Το εν λόγω σύνολο εμπεριέχει τόσο τους αποθαρρημένους από τη διαδικασία αναζήτησης εργασίας, όσο και εκείνους που

αντιμετωπίζουν οικογενειακά ή προσωπικά κωλύματα αναζήτησης εργασίας. Τέλος υπάρχει η τρίτη κατηγορία, η οποία αφορά τα άτομα που είναι μη ενεργά οικονομικά για άλλους λόγους.

4.3 Η εξέλιξη της ανεργίας σύμφωνα με τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας

Στην παρούσα ενότητα θα διερευνήσουμε περαιτέρω την εξέλιξη της ανεργίας στην Ελλάδα χρησιμοποιώντας τα σχετικά δεδομένα από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού. Η περίοδος που μας αφορά είναι από το 2008 μέχρι το 2020. Σε πρώτη φάση θα δούμε πώς κυμάνθηκε το ποσοστό της ανεργίας στη χώρα κατά την περίοδο αυτή. Το παρακάτω διάγραμμα (4.1) απεικονίζει την εξέλιξη του ποσοστού της ανεργίας.

Γράφημα 4.1: Μέσο ετήσιο ποσοστό ανεργίας από το έτος 2008 μέχρι το έτος 2020.
(Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ιδία επεξεργασία)

Πιο συγκεκριμένα παρατηρούμε διακυμάνσεις στο ποσοστό της ανεργίας διαχρονικά και συγχρόνως υπάρχουν χρονικά διαστήματα, όπου η ανεργία είτε αυξάνεται είτε μειώνεται με διαφορετικό κάθε φορά ρυθμό. Συγκρίνοντας το 2009 με το προηγούμενο έτος βλέπουμε ότι το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε κατά 1,8% ενώ σε επίπεδο απασχόλησης είχαμε μείωση κατά 54.500 άτομα. Η μείωση όμως των απασχολούμενων συνοδεύτηκε από παράλληλη αύξηση του αριθμού των άνεργων πολιτών κατά 96.800. Έτσι γίνεται αντιληπτό ότι η συνολική αύξηση του εργατικού δυναμικού που σημειώθηκε το 2009, επήλθε κυρίως από την αύξηση του αριθμού των ανέργων.

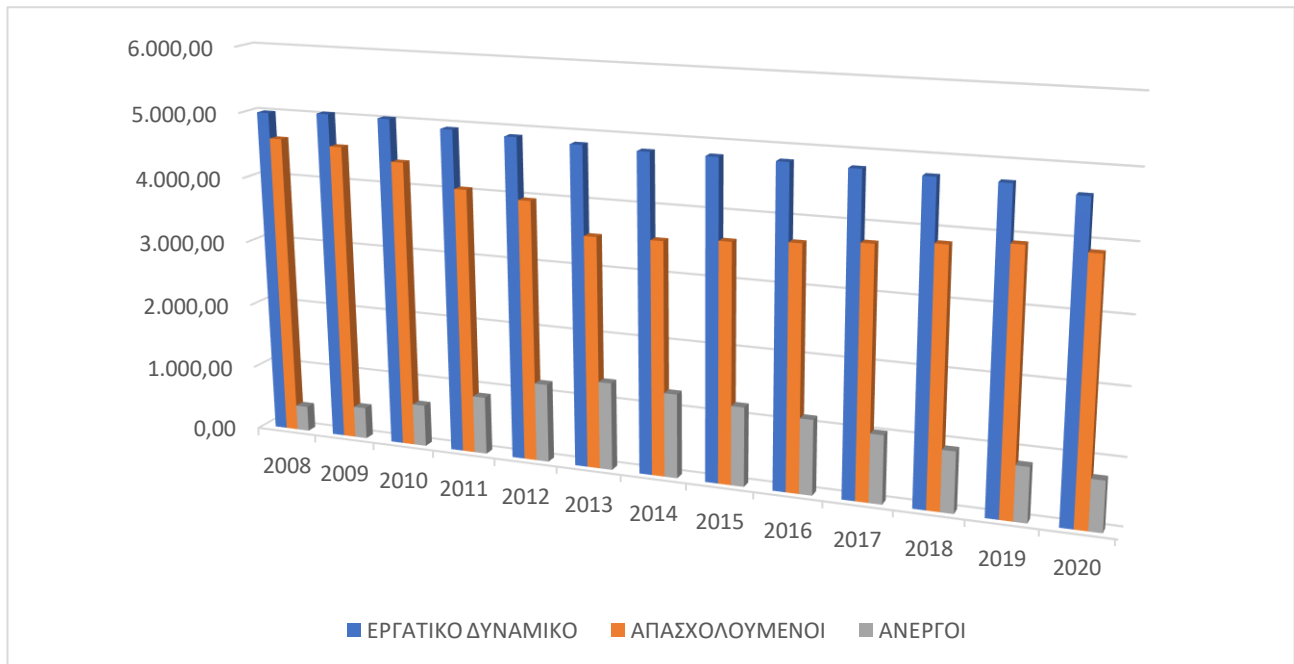
Είναι εμφανής η αύξηση του ποσοστού της ανεργίας ιδιαίτερα από το 2011 μέχρι και το 2013, που η ανεργία κυμάνθηκε σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα. Η περίοδος από το 2014 και μετά χαρακτηρίζεται από σταδιακή πτώση του ποσοστού της ανεργίας διατηρώντας όμως τιμές άνωθεν του 16%. Το 2013 η ανεργία «άγγιξε» το 27,5% και χρειάστηκαν πέντε περίπου έτη για να πέσει κάτω από το 20%. Αν εστιάσουμε στη χρονιά εκείνη και τη συγκρίνουμε με το 2012 θα παρατηρήσουμε ότι η μεγάλη αύξηση της ανεργίας συνδέθηκε με σημαντική μείωση των απασχολούμενων κατά 182.000 άτομα περίπου.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι η ανεργία εκδήλωσε δύο σημαντικές διακυμάνσεις: ανοδική πορεία από το 2008 μέχρι και το 2013 και πτωτική τάση από το 2014 και έπειτα. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι παρά τη σημειωθείσα μείωση, το ποσοστό της ανεργίας κατά το 2020 κυμάνθηκε σε διπλάσιο επίπεδο από το αντίστοιχο του 2008.

Παρατηρούμε ότι η μεταβολή του ποσοστού ανεργίας μειώνεται με έντονο ρυθμό κατά το διάστημα 2011-2014. Αντίθετα από το 2008 μέχρι το 2011 το ποσοστό ανεργίας παρουσιάζει μεγάλη αύξηση στο ρυθμό μεταβολής. Από το 2011 μέχρι το 2012 το ποσοστό της ανεργίας έφτασε σημείωσε τον υψηλότερο ρυθμό μεταβολής της τάξεως του 6,6%. Από το 2013 και έπειτα το ποσοστ' ανεργίας ήταν μικρότερος, εξαιτίας της σταδιακής μείωσης των τιμών του.

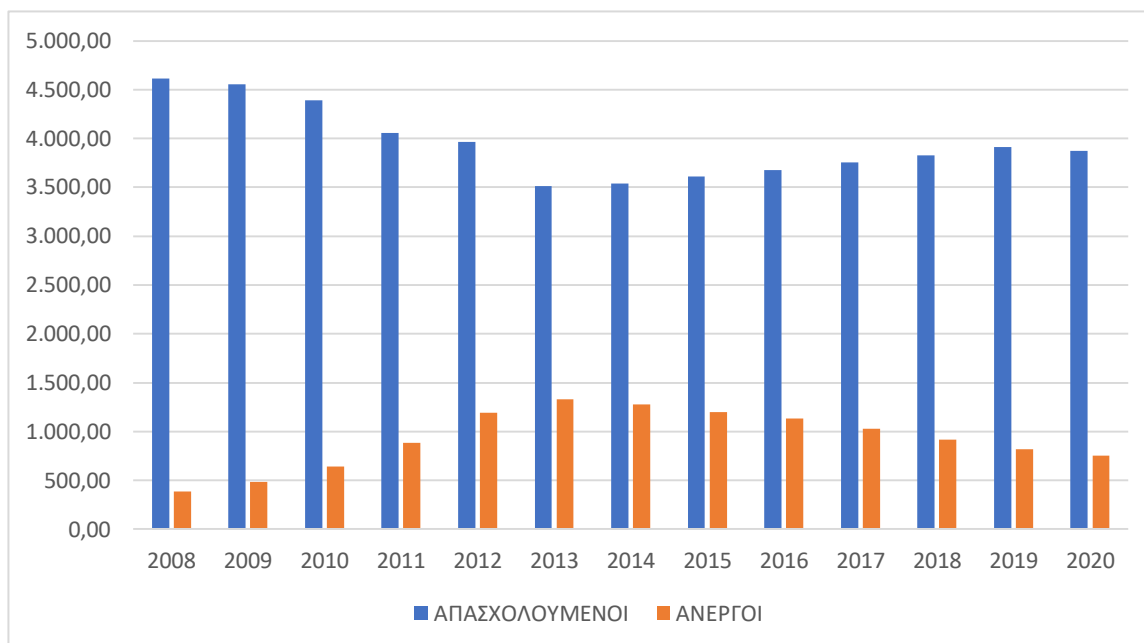
Στο διάγραμμα 4.2 παρουσιάζεται η σύνθεση του εργατικού δυναμικού, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο εξελίχθηκε κατά τα έτη που μελετούμε. Παρατηρούμε ότι το σύνολο του εργατικού δυναμικού εκδηλώνει γενικά πτωτική «συμπεριφορά» και

μάλιστα φαίνεται ότι η μεγαλύτερη μείωση επήλθε κατά το 2020 τη χρονιά δηλαδή της επιδημίας του κορονοϊού όπου ελήφθησαν ιδιαίτερα μέτρα στον εργασιακό τομέα της χώρας.

Γράφημα 4.2: Η σύνθεση του εργατικού δυναμικού (αριθμός ατόμων σε χιλιάδες) και η διακύμανσή του κατά τη χρονική περίοδο 2008-2020. (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, *Ιδία επεξεργασία*)

Το παρακάτω γράφημα δείχνει τη διαχρονική εξέλιξη των απασχολούμενων συγκριτικά με τους ανέργους. Το σύνολο των εργαζομένων σημείωσε αρχικά πτώση λαμβάνοντας την κατώτερη τιμή το 2013 και από το χρονικό εκείνο σημείο και μετά άρχισε σταδιακά να αυξάνεται χωρίς ωστόσο να μπορέσει να ανέλθει στην πρότερη τιμή του 2008, που όπως παρατηρούμε είναι η μεγαλύτερη.

Γράφημα 4.3: Το σύνολο των απασχολούμενων και των ανέργων σε χιλιάδες κατά το διάστημα 2008-2020. (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ιδία επεξεργασία)

Από την άλλη πλευρά έχουμε το σύνολο των ατόμων που ήταν άνεργοι κατά τη χρονική περίοδο που εξετάζουμε. Οι άνεργοι αυξάνονταν κάθε έτος σε αριθμό σημειώνοντας την πιο υψηλή τιμή το 2013. Μάλιστα τη χρονιά εκείνη ανήλθαν σε 1.330.336 περίπου, σε ποσοστό που ξεπερνούσε κατά πολύ το 1/5 του εργατικού δυναμικού. Ο δε λόγος των ανέργων/απασχολούμενων έφτασε να υπερβαίνει το 1/3, το οποίο μεταφράζεται ως εξής: η αντιστοιχία ανέργων με απασχολούμενους είναι ένας προς τρεις. Δηλαδή για κάθε τρεις απασχολούμενους αναλογεί περίπου ένας άνεργος. Από το 2013 και μετά οι άνεργοι άρχισαν να μειώνονται σταδιακά σημειώνοντας τη μεγαλύτερη πτώση, της τάξεως των 112 χιλιάδων περίπου, από το 2017 προς το 2018.

Αφότου παρήλθαν τα έξι έτη της ύφεσης, η οικονομική δραστηριότητα στην ελληνική αγορά επανήλθε σε θετικούς ρυθμούς μεταβολής το 2014. Παράλληλα οι άνεργοι μειώθηκαν με βάση το μέσο ετήσιο ποσοστό ανεργίας, από 27,5% σε 26,5%, ενώ το 2014 μειώθηκε το σύνολο των ανέργων κατά 3,8% περίπου σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά. Όπως και στην περίπτωση των απασχολούμενων, οι άνεργοι δεν

έφτασαν το 2020 στο πρωθύστερο χαμηλό επίπεδο του 2008, παραμένοντας στις 755 χιλιάδες.

Συνεχίζουμε την ανάλυσή μας παραθέτοντας τον παρακάτω πίνακα που παρουσιάζει τις μεταβολές της ανεργίας ανά τρίμηνο για τα έτη 2008-2020. Βλέπουμε ότι ο αριθμός των ανέργων ήταν εξαιρετικά αυξημένος από το 2012 μέχρι το 2017.

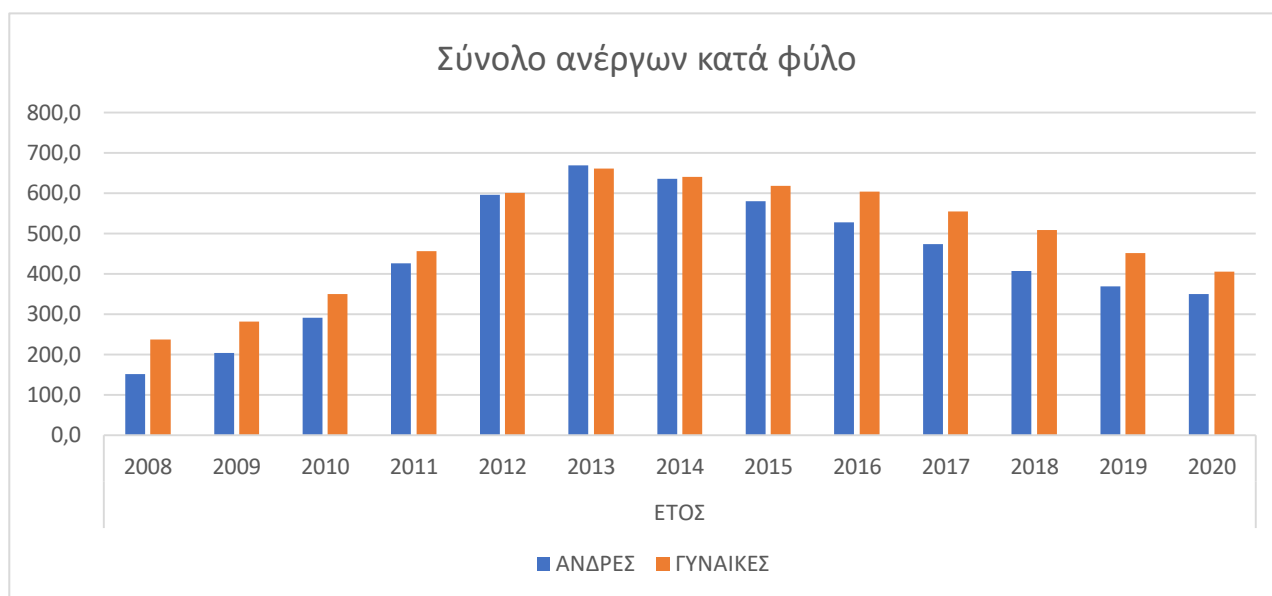
	Ανεργοί (σε χιλιάδες)				Ποσοστό Ανεργίας (%)			
Έτος / Τρίμηνα	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4
2008	418,6	366,7	364	402,2	8,4	7,3	7,3	8,0
2009	476,7	455,6	477,9	528,6	9,5	9,0	9,4	10,5
2010	600,2	604,6	631,9	720,8	11,9	12,0	12,6	12,6
2011	799,6	815,6	883,5	1.028,60	16,1	16,5	17,9	20,9
2012	1.119,10	1.163,00	1.218,40	1.279,90	22,8	23,8	24,9	26,2
2013	1.336,00	1.327,90	1.320,30	1.337,20	27,6	27,3	27,2	27,8
2014	1.342,30	1.280,10	1.229,40	1.245,90	27,8	26,6	25,5	26,1
2015	1.272,50	1.180,10	1.160,50	1.174,70	26,6	24,6	24,0	24,4
2016	1.195,10	1.112,10	1.092,60	1.124,00	24,9	23,1	22,6	23,6
2017	1.114,70	1.016,60	970,1	1.006,80	23,3	21,1	20,2	21,2
2018	1.001,20	906	871,8	881,1	21,2	19,0	18,3	18,7
2019	907,1	805	777	786,4	19,2	16,9	16,4	16,8
2020	745,1	768,3	756,4	750,1	16,2	16,7	16,2	16,2
Μεταβολή ανεργίας	Σε απόλυτες τιμές				Σε ποσοστιαίες μονάδες			
2008-2009	58,1	88,9	113,9	126,4	1,1	1,7	2,1	2,5
2009-2010	123,5	149	154	192,2	2,4	3	3,2	2,1
2010-2011	199,4	211	251,6	307,8	4,2	4,5	5,3	8,3
2011-2012	319,5	347,40	334,90	251,30	6,7	7,3	7	5,3
2012-2013	216,90	164,90	101,90	57,30	4,8	3,5	2,3	1,6
2013-2014	6,30	-47,80	-90,90	-91,30	0,2	-0,7	-1,7	-1,7
2014-2015	-69,80	-100,00	-68,90	-71,20	-1,2	-2	-1,5	-1,7
2015-2016	-77,40	-68,00	-67,90	-50,70	-1,7	-1,5	-1,4	-0,8
2016-2017	-80,40	-95,50	-122,50	-117,20	-1,6	-2	-2,4	-2,4
2017-2018	-113,50	-110,60	-98,3	-125,70	-2,1	-2,1	-1,9	-2,5
2018-2019	-94,10	-101	-94,8	-94,7	-2	-2,1	-1,9	-1,9
2019-2020	-162	-36,7	-20,6	-36,3	-3	-0,2	-0,2	-0,6

Πίνακας 4.1: Μεταβολή ανεργίας σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους κατά το διάστημα 2008-2020. (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ιδία επεξεργασία)

Σύμφωνα με τον πίνακα 4.1 η ανεργία σημείωσε έντονη άνοδο εντός των χρονικών διαστημάτων 2010-2011, 2011-2012 και 2012-2013. Συγκεκριμένα κατά τη διάρκεια του χρόνου από το 2010 μέχρι το 2011, οι μεταβολές της ανεργίας ήταν οι πιο έντονες συγκριτικά με τα υπόλοιπα χρονικά διαστήματα. Συγκεκριμένα κατά το τελευταίο τρίμηνο της ετήσιας αυτής περιόδου το ποσοστό ανεργίας εκτινάχθηκε από 12,6% σε 20,9% σημειώνοντας έτσι άνοδο κατά 8,3 ποσοστιαίες μονάδες.

Ωστόσο η μεταβολή του ποσοστού ανεργίας κατά μέσο όρο ανά ετήσια χρονική διάρκεια ανήλθε σε 5,6% κατά το διάστημα 2010-2011, εν συγκρίσει με το αμέσως επόμενο διάστημα που έφτασε στο 6,6%. Για το 2010-2011 είχαμε διαρκή άνοδο του ποσοστού ανεργίας το οποίο αυξήθηκε από το πρώτο τρίμηνο του 2010 μέχρι το τέταρτο τρίμηνο του 2011 από 11,9% σε 20,9%. Αντίστοιχα στο τέλος του 2013 το ποσοστό ανεργίας σημείωσε την υψηλότερη τιμή της τάξεως του 27,8%.

Ενόσω μεταβαίναμε από το 2013 στο 2014 το σύνολο των ανέργων στη χώρα άρχισε να μειώνεται, με αποτέλεσμα το ποσοστό μεταβολής της ανεργίας να λαμβάνει αρνητικές τιμές κατά την περίοδο της κρίσης. Το δε αρνητικό ποσοστό μεταβολής της ανεργίας διατηρήθηκε καθ' όλη την υπόλοιπη διάρκεια της περιόδου που μελετάμε, ήτοι μέχρι και το 2019-2020.

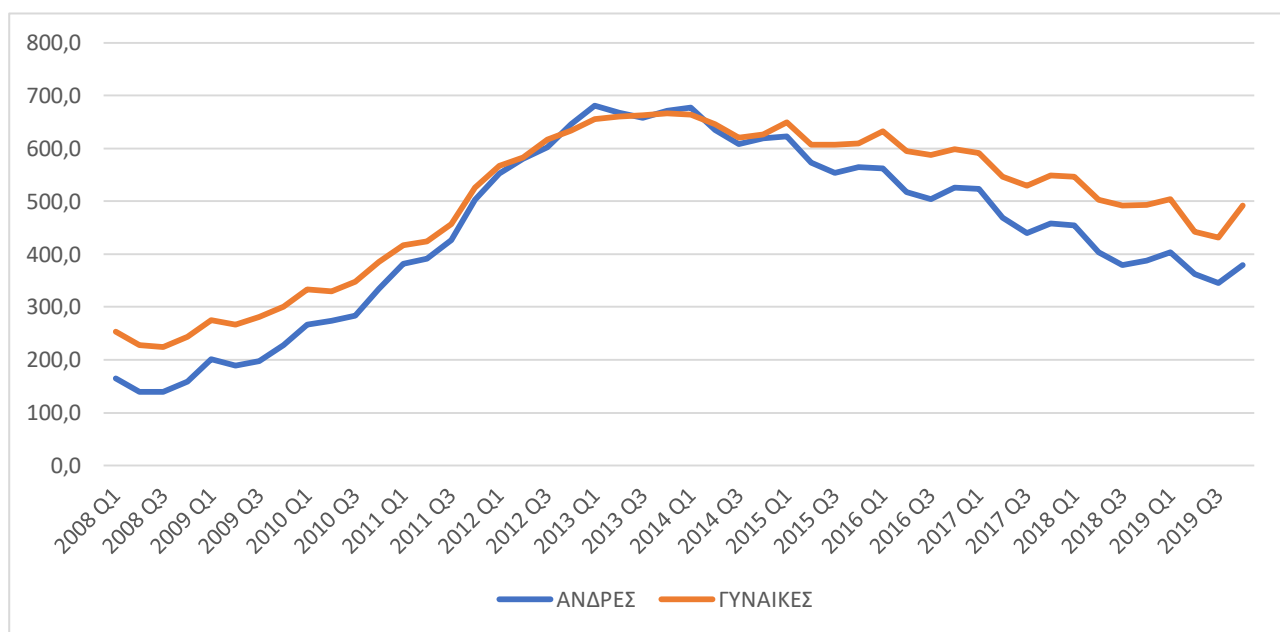

Γράφημα 4.4: Σύνολο ανέργων 15+ (σε χιλιάδες) κατά φύλο από το 2008 μέχρι το 2020.

(Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ιδία επεξεργασία)

Στη συνέχεια παρουσιάζουμε το διάγραμμα 4.4, προκειμένου να δούμε το επίπεδο της ανεργίας ανάλογα με το φύλο. Οι άνδρες ήταν λιγότεροι συνολικά εν συγκρίσει με τις γυναίκες κατά το διάστημα 2008-2011, ενώ κατά τα επόμενα τρία περίπου έτη ήταν σε παρόμοια επίπεδα με το σύνολο των άνεργων γυναικών. Από το 2015 μέχρι το 2020 σημειώθηκε μείωση του συνόλου των άνεργων ανδρών σε αντιπαράβολή με το σύνολο των γυναικών. Από την άλλη πλευρά βλέπουμε ότι οι γυναίκες αντιμετωπίζουν μεγαλύτερο πρόβλημα ως προς την ανεργία και από το 2014 και μετά εμφανίζουν μεν μείωση, αλλά όχι τόσο μεγάλη όπως η αντίστοιχη του ανδρικού φύλου.

Στο γράφημα 4.5 φαίνεται ευκρινώς η διαφοροποίηση της ανεργίας ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες για την περίοδο 2008-2019. Όπως επισημάνθηκε και στην αρχή του κεφαλαίου, για λόγους ακρίβειας στα χρησιμοποιούμενα δεδομένα θα επικεντρωθούμε στην περίοδο πριν τη λήψη των έκτακτων κυβερνητικών μέτρων στην αγορά εργασίας.

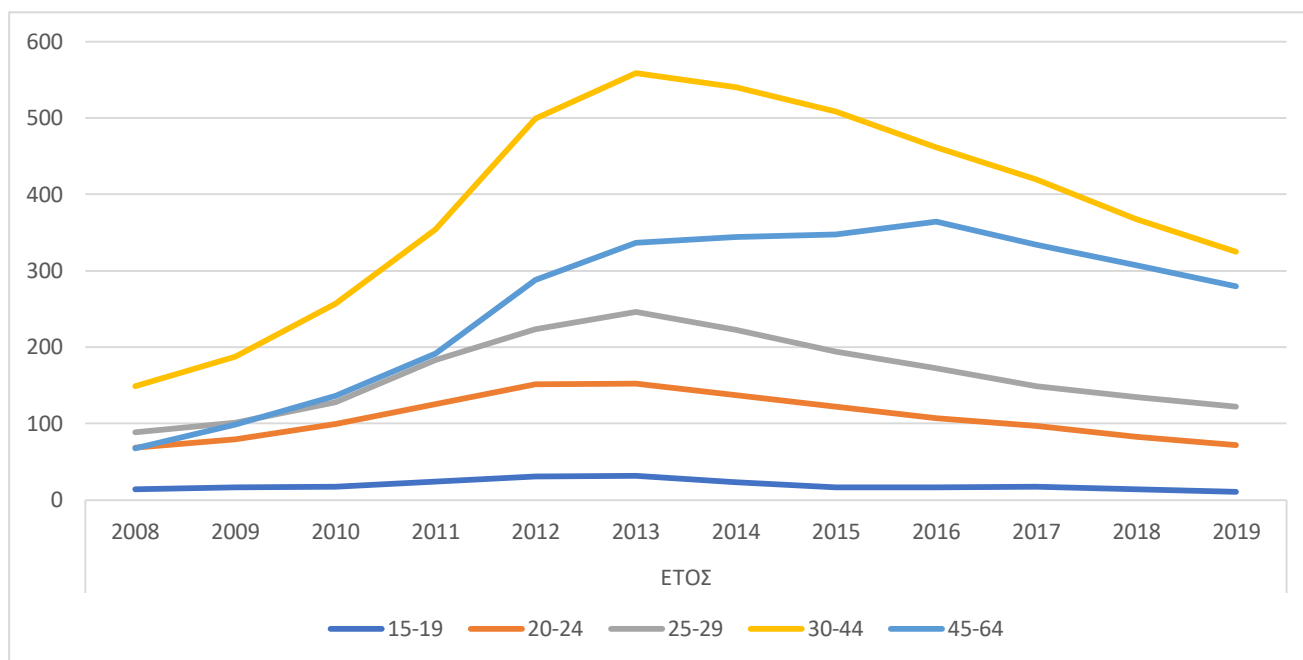

Γράφημα 4.5: Η ανεργία (σε χιλιάδες) κατά φύλο (15 ετών-65+) για την περίοδο 2008-2019. (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ιδία επεξεργασία)

Παρατηρούμε ότι η καμπύλη που αναπαριστά το σύνολο των άνεργων ανδρών διαγράφει αρχικά έντονη ανοδική πορεία με ιδιαίτερο το διάστημα από το τρίτο τρίμηνο του 2011 μέχρι και το πρώτο τρίμηνο του 2013, όπου η αυξητική της συμπεριφορά είναι πολύ μεγάλη. Σταδιακά μετά το πέρας του 2013 οι άνεργοι άνδρες αρχίζουν να ελαττώνονται φτάνοντας όμως σε επίπεδο που είναι σχεδόν τριπλάσιο συγκριτικά με το 2008. Οι γυναίκες εκδηλώνουν ραγδαία αύξηση από το τρίτο τρίμηνο του 2011 μέχρι και το τρίτο τρίμηνο του 2013, όπου φτάνουν στο πιο ανοδικό σημείο. Από εκεί και έπειτα η καμπύλη ανεργίας του γυναικείου φύλου εμφανίζει διακυμάνσεις με καθοδική ωστόσο τάση. Το σύνολο των άνεργων γυναικών καταλήγει να είναι διπλάσιο σχεδόν από το αντίστοιχο κατά την έναρξη του 2008.

Γίνεται αντιληπτό ότι οι δύο καμπύλες εμφανίζουν σχεδόν παράλληλη τάση ως προς την αρχική αύξηση και τη μετέπειτα μείωση, αλλά η ανεργία πλήττει σοβαρότερα τις γυναίκες από ό,τι τους άνδρες. Ακόμη και στην περίοδο του 2011-2014 που υπάρχει μια κοινή πορεία και για τα δύο φύλα, η χρονική στιγμή που η ανεργία των ανδρών υπερβαίνει την ανεργία των γυναικών είναι κατά το πρώτο τρίμηνο του 2013.

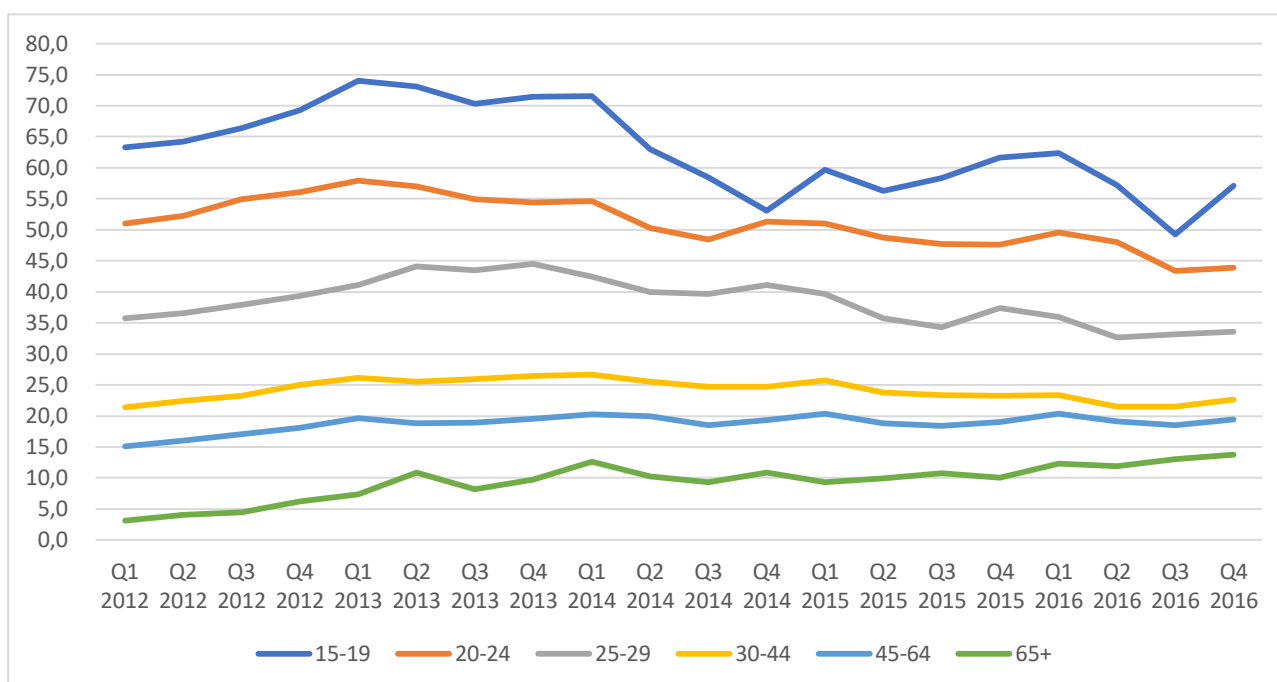
Στο επόμενο διάγραμμα απεικονίζεται η ανεργία σύμφωνα με την ηλικιακή κατηγορία. Είναι εμφανές ότι το μεγαλύτερο πρόβλημα το αντιμετώπισε η κατηγορία των 30-44 ετών παρουσιάζοντας το μεγαλύτερο πλήθος άνεργων ατόμων συγκριτικά με τις άλλες κατηγορίες ηλικιών και σημειώνοντας των ανώτερη τιμή των 560 χιλιάδων άνεργων ατόμων περίπου. Η αμέσως επόμενη ηλικιακή ομάδα που αντιμετώπισε έντονο πρόβλημα ανεργίας κατά τα εξεταζόμενα έτη, είναι η κατηγορία των 45-64. Ακολουθεί η ομάδα των 25-29 ετών και έπειτα οι νεότεροι.

Γράφημα 4.6: Η ανεργία (σε χιλιάδες) κατά ηλικιακή ομάδα για την περίοδο 2008-2019. (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ιδία επεξεργασία)

Οι ηλικίες των 15-19 εκδήλωσαν τη μικρότερη διακύμανση τη χρονική περίοδο από το 2008 μέχρι το 2019 ενώ η κατηγορία των 30-44 ετών που βρέθηκε σε δυσμενέστερη θέση, εκδήλωσε μεγάλη άνοδο κατά τα πέντε πρώτα έτη. Αμέσως μετά εκδήλωσε μείωση η οποία όμως δεν ήταν αρκετή, ούτως ώστε να την κατατάξει σε χαμηλότερο επίπεδο αριθμητικά, από τις ηλικίες των 45-64 ετών.

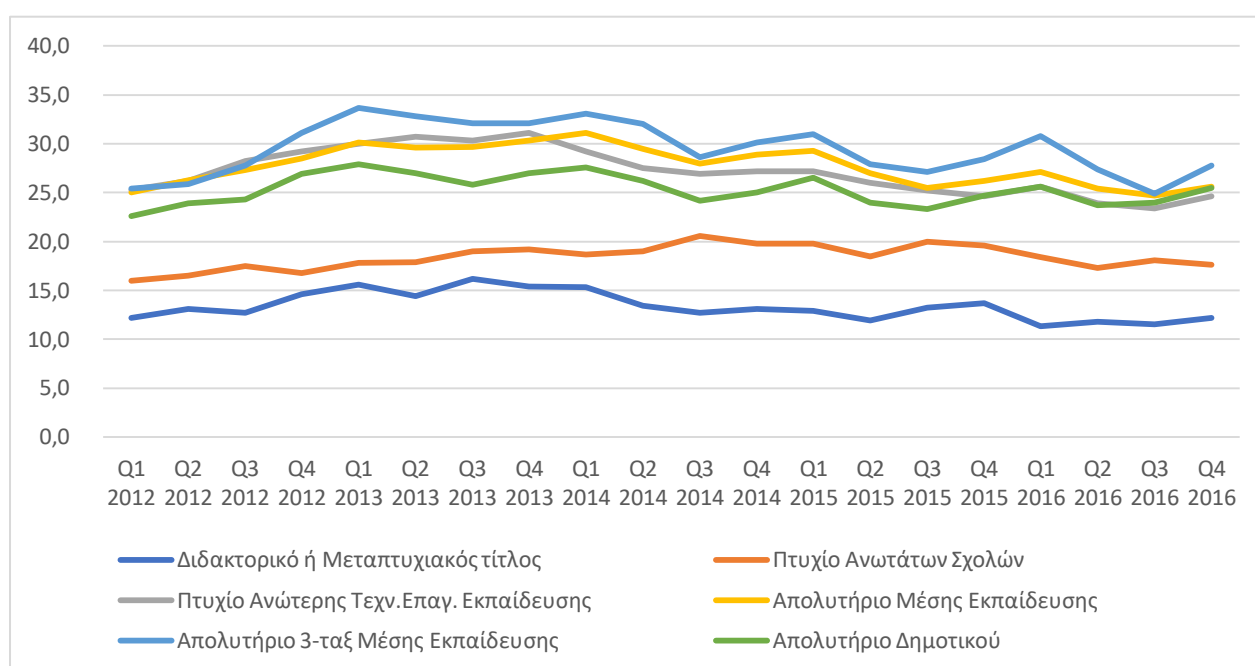
Ωστόσο για να προσεγγίσουμε με περισσότερη ασφάλεια την ανεργία, χρειάζεται να χρησιμοποιήσουμε το ποσοστό ανεργίας επί του εργατικού δυναμικού. Το πλήθος των ατόμων της κάθε ηλικιακής ομάδας σε συνάρτηση με το συνολικό εργατικό δυναμικό διαδραματίζει καίριο ρόλο για το επίπεδο της ανεργίας και μας δίνει τη δυνατότητα να έχουμε μια πιο σαφή εικόνα. Παραθέτοντας τα δεδομένα του ποσοστού ανεργίας ανάλογα με τις ηλικιακές κατηγορίες και με επικέντρωση στο διάστημα έντονης ύφεσης της ελληνικής οικονομίας, διαμορφώνεται το παρακάτω διάγραμμα.

Γράφημα 4.7: Η εξέλιξη του ποσοστού της ανεργίας σύμφωνα με την ηλικιακή ομάδα για τα έτη 2012-2016. (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ιδία επεξεργασία)

Από το διάγραμμα 4.7 προκύπτει μια διαφοροποιημένη εικόνα σε σχέση με την αντίστοιχη σε απόλυτες τιμές, την οποία είδαμε προηγουμένως. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι οι νεότεροι είναι στην πραγματικότητα εκείνοι που θίγονται περισσότερο από άποψη ανεργίας και οι κατηγορίες από 30 ετών και πάνω βρίσκονται στην πιο ευμενή θέση. Η ηλικιακή ομάδα των 15-19 ετών εμφανίζει μεγάλη διακύμανση κατά την πενταετία που μελετάμε, σημειώνοντας το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας το πρώτο τρίμηνο του 2013. Οι νέοι των 20-24 ετών παρουσιάζουν επίσης το μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας κατά το πρώτο τρίμηνο του 2013, ομοίως με την προηγούμενη ομάδα. Διακυμάνσεις εμφανίζει και η κατηγορία των 25-29 ετών, η οποία όμως συγκριτικά με τις άλλες δύο ομάδες φτάνει στο υψηλότερο ποσοστό ανεργίας κατά το τελευταίο τρίμηνο του 2013.

Στο παρακάτω διάγραμμα παρατηρούμε πώς εξελίσσεται το ποσοστό ανεργίας με βάση το εκπαιδευτικό επίπεδο. Οι απόφοιτοι Γυμνασίου ήταν εκείνοι που σημείωσαν μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας συγκριτικά με τις άλλες κατηγορίες. Ακολουθούν οι απόφοιτοι Λυκείου και οι πτυχιούχοι Τεχνολογικής Επαγγελματικής εκπαίδευσης (ΤΕΙ). Σε πιο ευνοϊκή θέση ως προς το ποσοστό ανεργίας διαπιστώνουμε ότι βρίσκονται οι περισσότερο καταρτισμένοι, εν προκειμένω οι πτυχιούχοι Ανωτάτων Σχολών και οι κάτοχοι Μεταπτυχιακού ή Διδακτορικού.

Γράφημα 4.8: Η εξέλιξη του ποσοστού της ανεργίας ανάλογα με το επίπεδο εκπαίδευσης για τα έτη 2012-2016. (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ιδία επεξεργασία)

Κλείνοντας την υποενότητα αυτή, διακρίναμε ότι η ανεργία και αλληλένδετα και η απασχόληση, συνδέονται με το φύλο, την ηλικία του ατόμου και τέλος με το εκπαιδευτικό επίπεδο. Όπως διαπιστώσαμε, οι γυναίκες θίγονται περισσότερο εν συγκρίσει με τους άνδρες σημειώνοντας μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας. Οι νεότερες ηλικίες δε, εκδηλώνουν υψηλότερα επίπεδα ανεργίας σε σχέση με τους άνεργους, οι οποίοι είναι από 30 ετών και πάνω.

Ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης, καταλήξαμε στο ότι όλοι όσοι διαθέτουν ανώτερη μόρφωση και υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης, βρίσκονται σε χαμηλότερα επίπεδα ανεργίας εν αντιθέσει με εκείνους που έχουν λάβει χαμηλή ή και καθόλου

εκπαίδευση. Το ιδιάζον ζήτημα είναι ότι τα προαναφερθέντα προσδιοριστικά στοιχεία λειτουργούν συγκεντρωτικά, γεγονός το οποίο σημαίνει ότι οι γυναίκες που είναι κάτω από 30 ετών και δεν έχουν υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο, βρίσκονται σε δυσμενέστερη θέση σε σχέση με τους άνδρες που είναι από 45 ετών και πάνω και διαθέτουν υψηλότερο επίπεδο μόρφωσης.

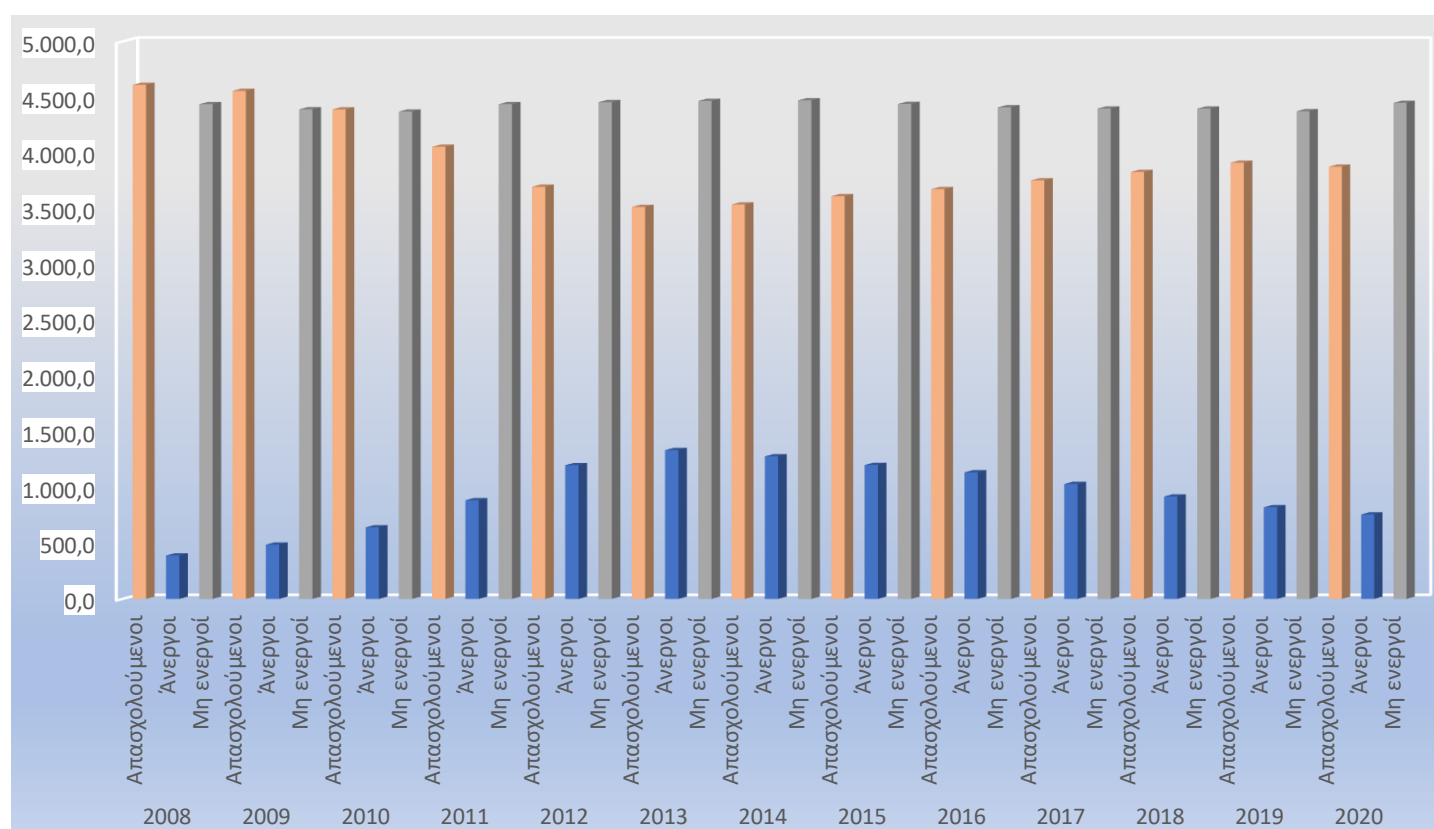
4.4 Η κρυφή ανεργία και η εξέλιξη αυτής στην Ελλάδα

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας και τα στατιστικά αποτελέσματα που παρουσιάζει σε συνεχή βάση, οι κρυφοί άνεργοι εμπεριέχονται στους μη οικονομικά ενεργούς. Συνεπώς όπως επισημάνθηκε στην παραπάνω υποενότητα, τα άτομα αυτά καταλήγουν να μην προσμετρώνται με τον κατάλληλο τρόπο και να βρίσκονται στο κομμάτι του πληθυσμού που δεν αποτελεί το εργατικό δυναμικό.

Ο τρόπος που γίνονται οι μετρήσεις ενέχει κάποια προβλήματα για τους ανθρώπους αυτούς. Αρχικά χρησιμοποιείται μια συγκεκριμένη μικρή χρονική περίοδος, η λεγόμενη εβδομάδα αναφοράς για την ταξινόμηση των ατόμων σε κατάσταση απασχόλησης. Δεύτερον χρησιμοποιείται η ύπαρξη εργασιακής απασχόλησης χωρίς να υπολογίζεται η διάρκεια αυτής, με αποτέλεσμα το άτομο που εργάστηκε έστω και για μία ώρα την εβδομάδα αναφοράς να θεωρηθεί ως εργαζόμενο, αντί για άνεργο ή ακόμη και ανενεργό. Τρίτον η θεώρηση των ατόμων ως άνεργα, υφίσταται εφόσον διαπιστωθεί ότι έχουν ακολουθήσει πολύ συγκεκριμένα βήματα-ενέργειες για να βρουν εργασία.

Κατόπιν επεξεργασίας των δεδομένων που αφορούν την κατάσταση της απασχόλησης του πληθυσμού της χώρας, παρουσιάζουμε το διάγραμμα 4.9 που δείχνει πώς διαμορφώθηκαν οι πιθανές καταστάσεις απασχόλησης από το 2008 μέχρι το 2020. Παρατηρούμε ότι οι απασχολούμενοι ξεκίνησαν από το πιο υψηλό αριθμητικά επίπεδο το 2008, μειώθηκαν σταδιακά τα επόμενα πέντε έτη φτάνοντας στο κατώτερο επίπεδο το 2013 και κατόπιν άρχισαν σιγά σιγά να αυξάνονται.

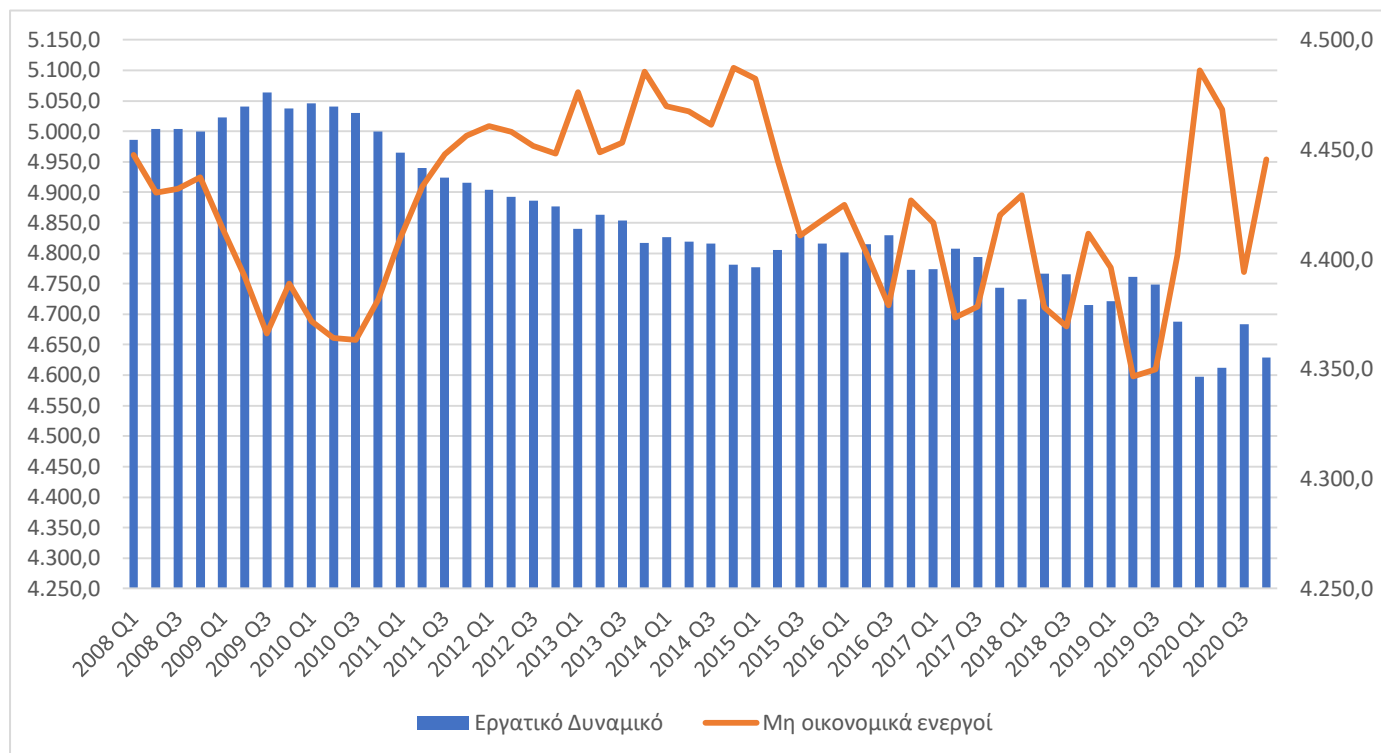
Διαφορετική ήταν η περίπτωση των ανέργων οι οποίοι συγκριτικά με τους εργαζόμενους, σημείωσαν σταδιακή άνοδο με το 2013 να αποτελεί τη χρονιά ανώτερης τιμής για αυτή την κατηγορία. Έτσι έχουμε αντίστροφη εξέλιξη ανάμεσα στους απασχολούμενους και τους άνεργους κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο. Οι εναπομείναντες μη ενεργοί βλέπουμε ότι καθ' όλη τη διάρκεια εμφάνιζαν μικρή διακύμανση παραμένοντας σε υψηλό επίπεδο αριθμητικά και σημειώνοντας μέγιστη τιμή το 2014 αντί του 2013, σε αντιπαράβολή με την ομάδα των ανέργων.

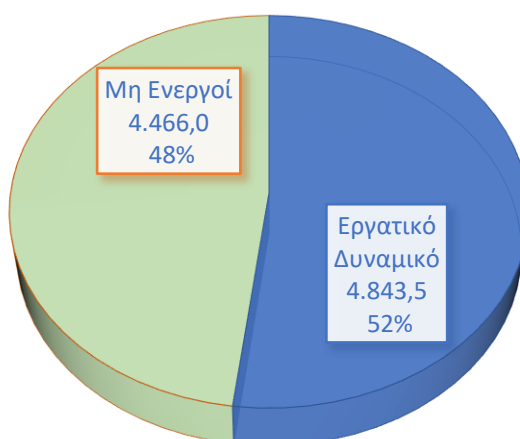
Γράφημα 4.9: Κατάσταση απασχόλησης του πληθυσμού (σε χιλιάδες) για την περίοδο 2008-2020. (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ιδία επεξεργασία)

Από το παρακάτω γράφημα διακρίνεται πιο καθαρά η σχέση μεταξύ του εργατικού δυναμικού και του μη εργατικού δυναμικού κατά τη διάρκεια των ετών που μελετάμε. Η αυξητική τάση υπήρξε έντονη για τους μη οικονομικά ενεργούς από το τέλος του 2011 μέχρι το 2015, ενώ κατά το τελευταίο τρίμηνο του 2014 και το πρώτο τρίμηνο του 2020 εκδηλώθηκε μεγάλη αύξηση στο σύνολό τους. Το εργατικό δυναμικό παρουσίασε διακυμάνσεις με διάφορες αυξομειώσεις και λίγο μετά την οικονομική

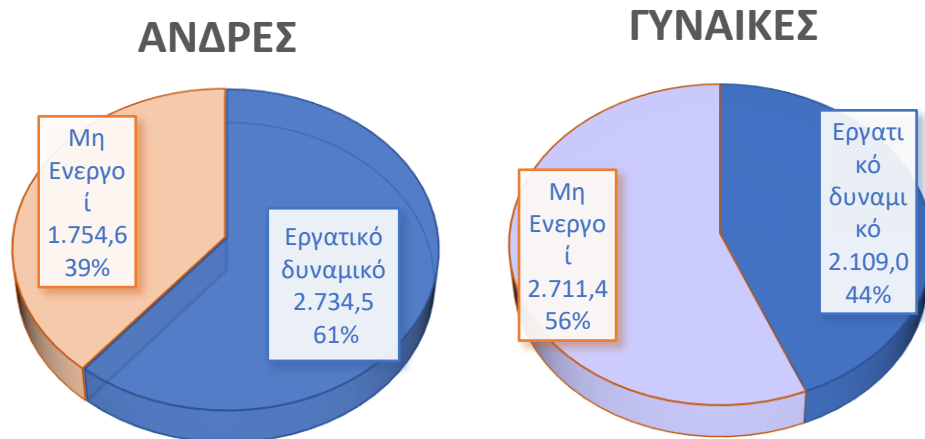
κρίση, δηλαδή το τρίτο τρίμηνο του 2009, το σύνολο του εργατικού δυναμικού «άγγιξε» τη μέγιστη τιμή.

Γράφημα 4.10: Η εξέλιξη του εργατικού δυναμικού και του μη εργατικού δυναμικού (σε απόλυτες τιμές) από το 2008 μέχρι το 2020. (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ιδία επεξεργασία)

Σχήμα 4.1: Εργατικό δυναμικό και μη εργατικό δυναμικό. Σύνολο (σε χιλιάδες) για το έτος 2013. (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ιδία επεξεργασία)

Σχήμα 4.2: Εργατικό δυναμικό και μη ενεργοί άνδρες και γυναίκες (σε χιλιάδες) για το έτος 2013. (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ιδία επεξεργασία)

Από το σχήμα 4.1 προκύπτει η διάρθρωση του πληθυσμού σε εργατικό δυναμικό και μη ενεργούς οικονομικά για το έτος 2013. Η επιλογή του έτους αυτού έγινε σύμφωνα με την ένταση της επενέργειας της οικονομικής κρίσης στην ελληνική αγορά εργασίας, δηλαδή κατά το έτος εκείνο έχουμε το πιο υψηλό ποσοστό ανεργίας. Το σύνολο των ανενεργών οικονομικά έφτασε σχεδόν το αντίστοιχο σύνολο των οικονομικά ενεργών. Παράλληλα διακρίνοντας το εργατικό δυναμικό και τους μη ενεργούς με βάση το φύλο, φαίνεται ότι το γυναικείο φύλο βίωσε πιο δυσμενείς συνθήκες σε αντιπαράβολή με τους άνδρες. Το εν λόγω έτος οι άνδρες που δεν ανήκαν στο εργατικό δυναμικό ανήλθαν στο 39%, εν αντιθέσει με τις γυναίκες που έφτασαν το 56%. Συνεπώς οι γυναίκες που βρέθηκαν εκτός εργατικού δυναμικού ξεπέρασαν το ανδρικό φύλο κατά 17%, ποσοστό το οποίο υποδηλώνει έντονη δυσχέρεια.

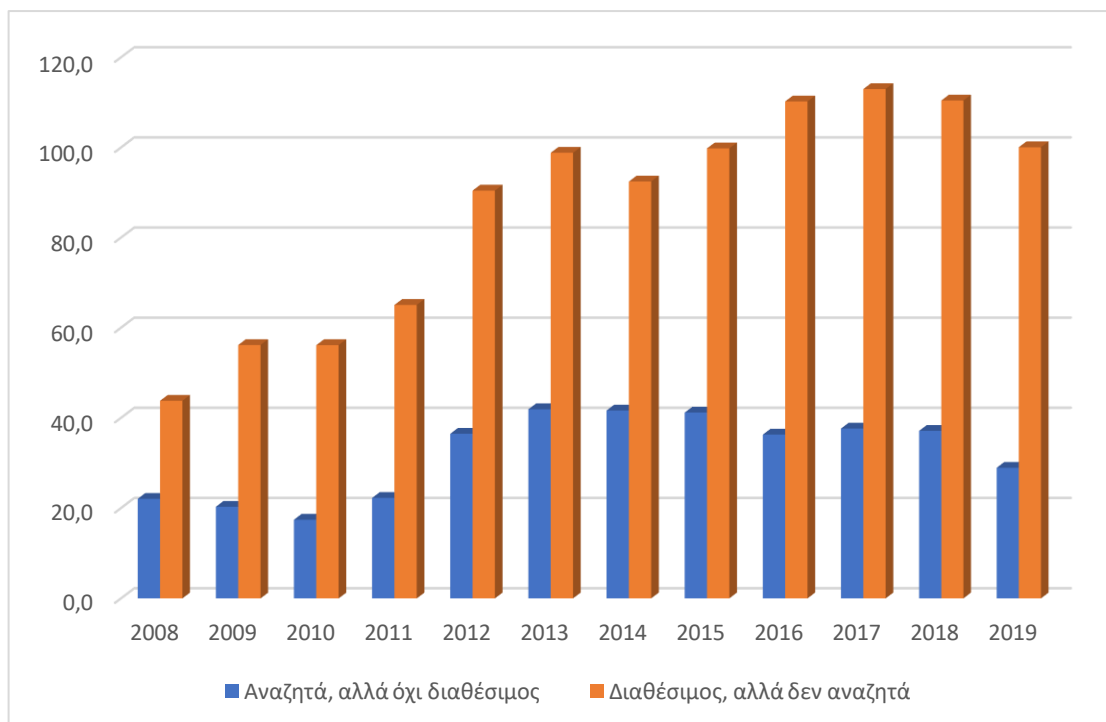
Αξίζει να υπογραμμίσουμε ότι ο μη ενεργός πληθυσμός σύμφωνα με τα όσα έχουμε ήδη αναφέρει σε προηγούμενο κεφάλαιο, διακρίνεται πιο απλοϊκά σε δύο επιμέρους ομάδες: την ομάδα που δεν επιθυμεί να εργαστεί και την ομάδα που επιθυμεί να εργαστεί και συνεπεία αυτού κινείται στα όρια της αγοράς εργασίας. Έτσι στα επίσημα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής που αφορούν το εν δυνάμει πρόσθετο εργατικό δυναμικό ανά τρίμηνο η κατηγορία των αποθαρρημένων ανέργων

περιλαμβάνεται στη δεύτερη επιμέρους ομάδα, δηλαδή σε εκείνους που είναι διαθέσιμοι να εργαστούν και παρόλα αυτά δεν αναζητούν εργασία.

Βάσει των στοιχείων αυτών, στον πίνακα που ακολουθεί έχουμε υπολογίσει τον μέσο όρο για κάθε έτος για τις δύο υποκατηγορίες του μη ενεργού οικονομικά πληθυσμού κατά τη χρονική περίοδο 2008-2019. Το 2013 το σύνολο εκείνων που δήλωσαν ότι αναζητούσαν εργασία, αλλά δεν ήταν άμεσα διαθέσιμοι έφτασε στη μέγιστη τιμή, στα 41.900 άτομα. Σε αντιδιαστολή με την κατηγορία αυτή όλοι όσοι δήλωσαν ότι ήταν διαθέσιμοι, αλλά δεν αναζητούσαν εργασία έφτασαν στο υψηλότερο επίπεδο αριθμητικά το 2017, όπου ανήλθαν σε 113.000 κατά μέσο όρο.

Μέσος Όρος/Έτος	Μη οικονομικά ενεργοί (σε χιλιάδες)	
	Αναζητά, αλλά όχι διαθέσιμος	Διαθέσιμος, αλλά δεν αναζητά
2008	22,0	43,8
2009	20,3	56,2
2010	17,4	56,1
2011	22,3	65,1
2012	36,5	90,4
2013	41,9	98,8
2014	41,6	92,4
2015	41,2	99,8
2016	36,3	110,2
2017	37,6	113,0
2018	37,1	110,4
2019	28,9	100,1

Πίνακας 4.2: Πώς διαμορφώθηκε το σύνολο των δύο επιμέρους κατηγοριών μη οικονομικά ενεργού πληθυσμού (σε χιλιάδες) από το 2008 μέχρι το 2019. (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, *Ιδία επεξεργασία*)

Γράφημα 4.11: Η διαχρονική εξέλιξη όσων αναζητούσαν εργασία, αλλά δεν ήταν διαθέσιμοι και όσων ήταν διαθέσιμοι, αλλά δεν αναζητούσαν εργασία για την περίοδο 2008-2019. (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ιδία επεξεργασία)

Το παραπάνω γράφημα δείχνει πώς εξελίχθηκε κατά την περίοδο που μελετάμε, το σύνολο όσων αναζητούσαν εργασία χωρίς να είναι άμεσα διαθέσιμοι να αναλάβουν την ενδεχόμενη εργασία που θα έβρισκαν, σε σχέση με το σύνολο εκείνων που ήταν άμεσα διαθέσιμοι να αναλάβουν κάποια θέση απασχόλησης, όμως δεν αναζητούσαν ενεργά εργασία. Οι δύο υποκατηγορίες εμφάνισαν αρκετές διακυμάνσεις κατά την πάροδο των δώδεκα ετών και πάντοτε οι δηλωθέντες ως διαθέσιμοι να εργαστούν χωρίς παράλληλη αναζήτηση, υπερίσχυαν αριθμητικά εν συγκρίσει με τους αναζητητές εργασίας που δεν ήταν ωστόσο διαθέσιμοι.

Άρα σύμφωνα με τις επίσημες στατιστικές που επεξεργαστήκαμε και μελετήσαμε, οι απογοητευμένοι άνεργοι (δεύτερη υποκατηγορία), ήταν αριθμητικά περισσότεροι από τα άτομα που έψαχναν να εργαστούν χωρίς όμως να είναι διαθέσιμα. Αυτό μας οδηγεί στον εξής στοχασμό: από τη στιγμή που δεν υπολογίζονται στο σύνολο των ανέργων της χώρας, το πιο πιθανό είναι το επίπεδο της ανεργίας να επηρεαστεί έντονα από τη συμπερίληψή τους.

4.5 Στατιστική ανάλυση με τη χρήση του προγράμματος SPSS

Στο παρόν υποκεφάλαιο θα προβούμε σε ανάλυση των δεδομένων που προκύπτουν από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, χρησιμοποιώντας το στατιστικό πρόγραμμα SPSS. Σκοπός μας εδώ είναι να μελετήσουμε με περισσότερη ακρίβεια τα δεδομένα της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού και να διερευνήσουμε τι ακριβώς συμβαίνει με το ποσοστό ανεργίας στην περίπτωση που συμπεριληφθούν σε αυτό και οι απογοητευμένοι άνεργοι.

Για το λόγο αυτό θα χρησιμοποιήσουμε τα αναλυτικά δεδομένα της δειγματοληπτικής έρευνας, η οποία διενεργείται κάθε χρόνο σε τριμηνιαία βάση και αποτελείται από ένα ερωτηματολόγιο 152 ερωτήσεων. Θα επικεντρωθούμε στη χρονική περίοδο από το 2008 μέχρι το 2019. Το έτος 2020 δε θα το μελετήσουμε εδώ, διότι η όποια εκτίμηση του ποσοστού ανεργίας κατά την περίοδο που ξέσπασε η επιδημία, δε θα μπορεί να αποτυπώσει την πραγματική κατάσταση της ελληνικής αγοράς εργασίας.

Ειδικότερα θα εστιάσουμε στο σύνολο των ερωτηθέντων οι οποίοι έδωσαν θετική απάντηση στη σχετική ερώτηση. Η ερώτηση είναι η εξής: «Θα ήθελε το άτομο να έχει εργασία;», ενώ οι πιθανές απαντήσεις είναι δύο: «Δεν αναζητά εργασία ωστόσο θα ήθελε να είχε μία» και «Δεν θέλει να έχει εργασία». Δε θα συμπεριλάβουμε στην ανάλυση που θα κάνουμε τους εργαζόμενους που βρίσκονται υπό καθεστώς σοβαρής υποαπασχόλησης, ήτοι μία, δύο ή τρεις ώρες. Παρότι τα άτομα αυτά είναι στην πραγματικότητα οριακά συνδεδεμένα με την αγορά εργασίας, εν τούτοις επειδή λαμβάνονται υπ' όψιν στο δείγμα ως μέλη του εργατικού δυναμικού επιλέγουμε να τα αφήσουμε εκτός. Συνεπώς θα ασχοληθούμε με εκείνους που απάντησαν ότι παρόλο που δεν αναζητούν εργασία θα ήθελαν να έχουν μία, δηλαδή με τους αποθαρρημένους εν δυνάμει εργαζόμενους.

Κατόπιν θα αθροίσουμε το σύνολο τους στο σύνολο των ανέργων και στο σύνολο του εργατικού δυναμικού, ούτως ώστε να μπορέσουμε να διαμορφώσουμε ένα νέο ποσοστό ανεργίας, το οποίο θα περιλαμβάνει μαζί με τους άνεργους και τους αποθαρρημένους άνεργους. Τέλος αφότου εκτιμήσουμε το προσαρμοσμένο ποσοστό ανεργίας, θα το συγκρίνουμε με το επίσημο ποσοστό ανεργίας, προκειμένου να εξετάσουμε πώς σχετίζονται κατά τη χρονική περίοδο από το 2008 μέχρι το 2019.

Βασική υπόθεσή μας είναι ότι όσο αυξάνεται το επίσημο ποσοστό ανεργίας, τόσο θα αμβλύνεται η διαφορά του με το προσαρμοσμένο ποσοστό ανεργίας. Η υπόθεση αυτή προκύπτει από τα όσα έχουμε αναφέρει και προέρχονται από τη θεωρία σχετικά με το ποσοστό ανεργίας. Έτσι μέσα από την ανάλυσή μας θα δούμε κατά πόσο επιβεβαιώνεται η εν λόγω υπόθεση. Για την ανάλυσή μας θα επιλέξουμε τη μέθοδο των περιγραφικών πινάκων συνάφειας (crosstabs), διότι είναι η καλύτερη μέθοδος για να δούμε τη συνάφεια μεταξύ των ποιοτικών και των ποσοτικών μεταβλητών του ερωτηματολογίου και θα μας επιτρέψει να λάβουμε τα στοιχεία που χρειαζόμαστε για το τμήμα του πληθυσμού που μας αφορά.

Πιο κάτω έχουμε τα δεδομένα σύμφωνα με την κατάσταση απασχόλησης του δείγματος της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού. Βλέπουμε το σύνολο των απασχολούμενων, των άνεργων και των μη οικονομικά ενεργών. Εν συνεχεία έχουμε τα δεδομένα για τους μη οικονομικά ενεργούς, οι οποίοι απάντησαν στην ερώτηση 58 της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού, ότι θα ήθελαν να έχουν εργασία, παρά το γεγονός ότι δεν αναζητούν. Έπειτα διαιρούμε τα δεδομένα που αφορούν το σύνολο των απασχολούμενων, των άνεργων, των αποθαρρημένων ανέργων σύμφωνα με τον αριθμό τριμήνων ανά έτος, δηλαδή με το 4. Με αυτό τον τρόπο λαμβάνουμε τις τριμηνιαίες σχετικές εκτιμήσεις.

Case Processing Summary						
	Valid		Cases Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Κατάσταση απασχόλησης * SMEAN(ETOS)	881054201	100,0%	68,113	0,0%	881054269,11	100,0%

Κατάσταση απασχόλησης * SMEAN(ETOS) Crosstabulation													
Count													
		SMEAN(ETOS)											
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Κατάσταση απασχόλησης	Απασχολούμενοι	18406455	18190313	17523789	16182443	14754241	14036349	14118997	14418615	14677773	14992723	15297303	15622973
	Άνεργοι	1551425	1938838	2557415	3527325	4780402	5321348	5097624	4787863	4523737	4108192	3660028	3275565
	Μη οικονομικά ενεργοί	14342707	14049961	13853264	13953506	13895216	13801193	13764587	13616115	13402443	13323528	13288351	13184836
Total		34300587	34179112	33934468	33663274	33429859	33158890	32981208	32822593	32603953	32424443	32245682	32083374

Case Processing Summary						
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Κατάσταση απασχόλησης * SMEAN(ETOS) * Ε58 Θα ήθελε να έχει εργασία	344527920	91,1%	33569657,820	8,9%	378097577,82	100,0%

Κατάσταση απασχόλησης * SMEAN(ETOS) * Ε58 Θα ήθελε να έχει εργασία Crosstabulation														
Count														
Ε58 Θα ήθελε να έχει εργασία		SMEAN(ETOS)												
			2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Δεν αναζητά εργασία ωστόσο θα ήθελε να είχε μία	Κατάσταση απασχόλησης	Μη οικονομικά ενεργοί	355603	425293	407157	458518	572809	607714	602942	643151	689794	699461	679386	608414
	Total		355603	425293	407157	458518	572809	607714	602942	643151	689794	699461	679386	608414
Δεν θέλει να έχει εργασία	Κατάσταση απασχόλησης	Μη οικονομικά ενεργοί	13896628	13541145	13375661	13405236	13173920	13022908	12993782	12807588	12565435	12471728	12457909	12417146
	Total		13896628	13541145	13375661	13405236	13173920	13022908	12993782	12807588	12565435	12471728	12457909	12417146
Total	Κατάσταση απασχόλησης	Μη οικονομικά ενεργοί	14252231	13966438	13782818	13863754	13746729	13630622	13596724	13450739	13255229	13171189	13137295	13025560
	Total		14252231	13966438	13782818	13863754	13746729	13630622	13596724	13450739	13255229	13171189	13137295	13025560

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Άνεργοι	1551425	1938838	2557415	3527325	4780402	5321348	5097624	4787863	4523737	4108192	3660028	3275565
Άνεργοι/4	387856,3	484709,5	639353,8	881831,3	1195101	1330337	1274406	1196966	1130934	1027048	915007	818891,3
Αποθαρρ. άνεργοι	355603	425293	407157	458518	572809	607714	602942	643151	689794	699461	679386	608414
Αποθαρρ. άνεργοι/4	88900,75	106323,3	101789,3	114629,5	143202,3	151928,5	150735,5	160787,8	172448,5	174865,3	169846,5	152103,5
Άνεργοι + Αποθαρρ. άνεργοι	476757	591032,8	741143	996460,8	1338303	1482266	1425142	1357754	1303383	1201913	1084854	970994,8
Απασχολούμενοι / 4	4601614	4547578	4380947	4045611	3688560	3509087	3529749	3604654	3669443	3748181	3824326	3905743
Εργατικό δυναμικό	5078371	5138611	5122090	5042072	5026863	4991353	4954891	4962407	4972826	4950094	4909179	4876738

Έτσι λαμβάνουμε τις παραπάνω τιμές και ακολούθως επεξεργαζόμαστε τα στοιχεία μας για να βρούμε το προσαρμοσμένο ποσοστό ανεργίας. Συνεπώς προσθέτουμε τους αποθαρρημένους άνεργους στους άνεργους και έπειτα υπολογίζουμε το συνολικό εργατικό δυναμικό, το οποίο περιλαμβάνει πλέον και τους αποθαρρημένους άνεργους. Όπως γνωρίζουμε από τη θεωρία το ποσοστό ανεργίας υπολογίζεται σε συνάρτηση με το εργατικό δυναμικό.

Σύμφωνα λοιπόν με τον ορισμό του ποσοστού ανεργίας θα έχουμε:

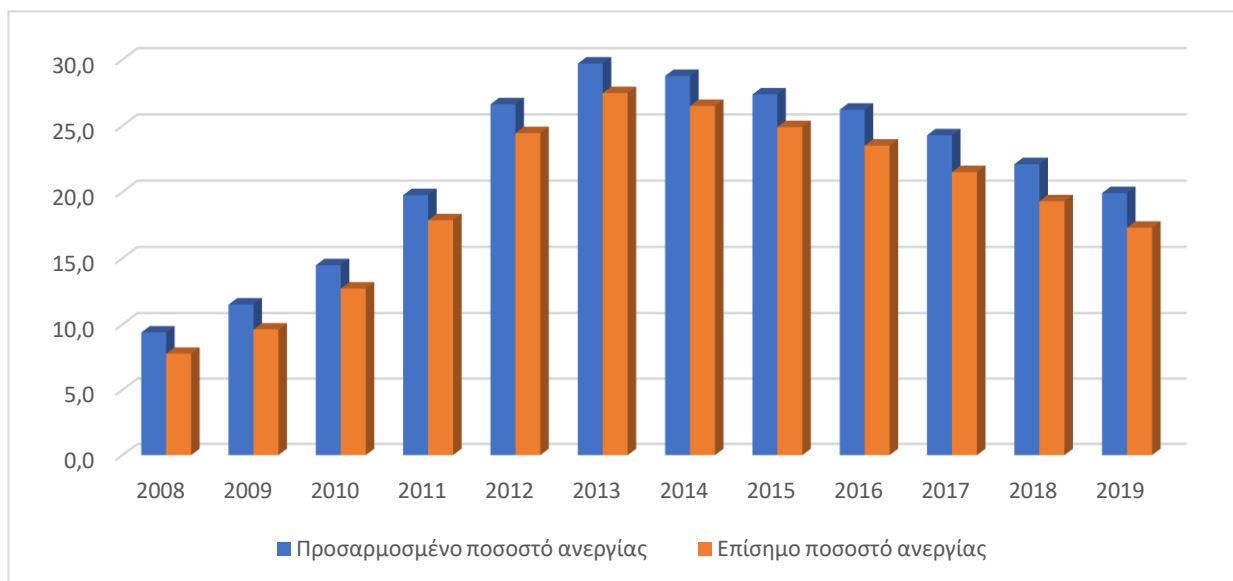
Προσαρμ. ποσοστό ανεργίας = νέο σύνολο ανέργων / νέο εργατικό δυναμικό *100

Έτσι για το έτος 2008 το προσαρμοσμένο ποσοστό ανεργίας θα υπολογισθεί ως εξής:
 $476757 / 5078371 = 0,094$ και σε μορφή ποσοστού θα ισούται με 9,4%. Ακολουθούμε τη διαδικασία αυτή για τα έτη που μελετάμε και λαμβάνουμε τα αποτελέσματα του παρακάτω πίνακα.

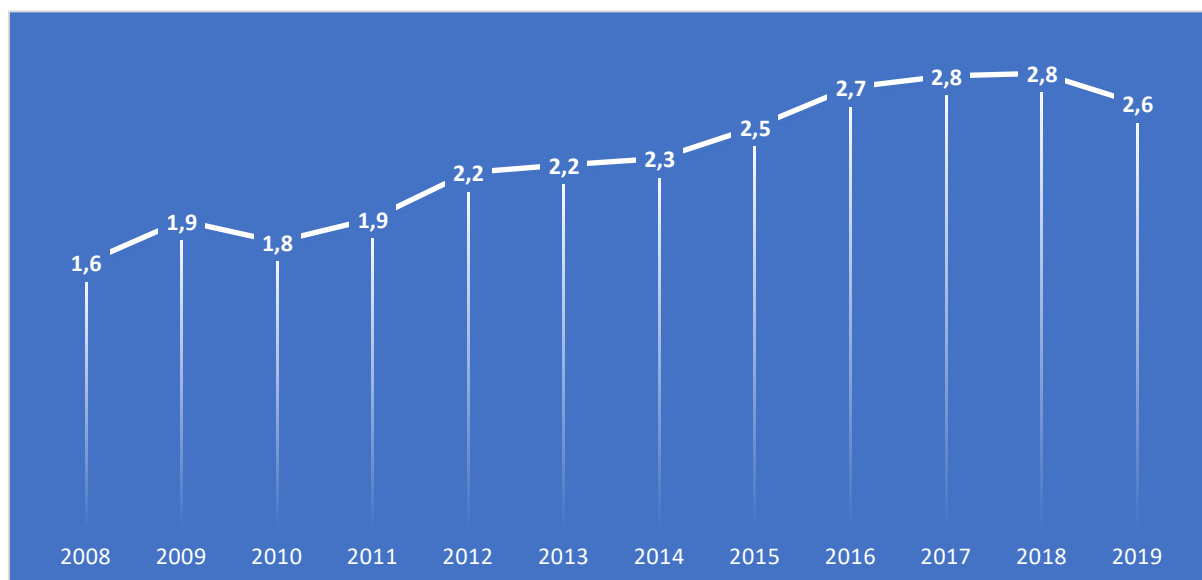
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Προσαρμοσμένο ποσοστό ανεργίας	9,4	11,5	14,5	19,8	26,6	29,7	28,8	27,4	26,2	24,3	22,1	19,9
Επίσημο ποσοστό ανεργίας	7,8	9,6	12,7	17,9	24,4	27,5	26,5	24,9	23,5	21,5	19,3	17,3
Ποσοστιαίες Μονάδες	1,6	1,9	1,8	1,9	2,2	2,2	2,3	2,5	2,7	2,8	2,8	2,6

Σύμφωνα με τις τελικές τιμές βλέπουμε ότι το προσαρμοσμένο ποσοστό ανεργίας εμφανίζεται αυξημένο συγκριτικά με το αντίστοιχο επίσημο ποσοστό, κάτι το οποίο εξηγείται από τη συμπερίληψη των αποθαρρημένων ανέργων στο εργατικό δυναμικό. Επίσης διακρίνουμε τη μέγιστη τιμή του προσαρμοσμένου ποσοστού ανεργίας, η οποία σημειώθηκε το 2013.

Κατά τη διάρκεια του 2013 έχουμε και την υψηλότερη τιμή για το επίσημο ποσοστό ανεργίας. Εάν θέλουμε να ερμηνεύσουμε την τιμή που λαμβάνει για το 2009 το επίσημο ποσοστό ανεργίας, είναι 9,6 % και η τιμή αυτή είναι της τάξεως του 10% περίπου, το οποίο σημαίνει ότι οι 9 στους 10 πολίτες της χώρας που είναι 15+ ετών και είναι άμεσα διαθέσιμοι για δουλειά εργάζονται. Σε αντίστιξη 1 στους 10 δεν εργάζεται, όμως ψάχνει ενεργά να βρει κάποια θέση εργασίας.

Γράφημα 4.12: Το προσαρμοσμένο ποσοστό ανεργίας συγκριτικά με το επίσημο ποσοστό ανεργίας για τη χρονική περίοδο 2008-2019. (Πηγή: Ιδία επεξεργασία)

Γράφημα 4.13: Ποσοστιαίες μονάδες του προσαρμοσμένου με το επίσημο ποσοστό ανεργίας από το 2008 μέχρι το 2019. (Πηγή: Ιδία επεξεργασία)

Το γράφημα 4.12 δείχνει πώς κυμάνθηκε το προσαρμοσμένο ποσοστό ανεργίας εν συγκρίσει με το επίσημο. Είναι εμφανές ότι και τα δύο ποσοστά ακολουθούν αύξουσα πορεία μέχρι το 2013 και από το 2014 μέχρι το 2019 εκδηλώνουν σταδιακή πτώση. Ωστόσο απεικονίζοντας διαγραμματικά την ποσοστιαία τους διαφορά (Γράφημα 4.13), παρατηρούμε ότι παρουσιάζει διακυμάνσεις κατά τη διάρκεια των

δώδεκα ετών. Το 2017 και το 2018 έχουμε τη μεγαλύτερη τιμή που ανέρχεται σε 2,8%, ενώ η ελάχιστη διαφορά σε ποσοστιαίες μονάδες σημειώνεται το 2008 και είναι ύψους 1,6. Το 2019 η ποσοστιαία διαφορά μειώνεται, προσεγγίζοντας το επίπεδο του 2015.

Παρατηρούμε δηλαδή ότι έχουμε ένα ποσοστό αποθαρρημένων ανέργων που αρχίζει και αυξάνεται κατά τη διάρκεια της κρίσης κάτι το οποίο είναι εύλογο από τη στιγμή που η αγορά βιώνει δυσχερείς συνθήκες. Στη συνέχεια οι αποθαρρημένοι άνεργοι αυξάνονται ως σύνολο και μάλιστα συνεχίζουν να αυξάνονται ακόμη και όταν επέρχεται σταδιακή βελτίωση της αγοράς. Από το 2018 και έπειτα διακρίνουμε μια σταθεροποίηση του ποσοστού των αποθαρρημένων ανέργων στο 2,8 και το επόμενο έτος σημειώνεται μείωση του ποσοστού.

Κάτι τέτοιο μπορεί να ερμηνευθεί ως σημαντική χρονική υστέρηση επανένταξης των ατόμων αυτών στην αγορά εργασίας, αφού παρέρχονται σχεδόν τέσσερα χρόνια όπου το ποσοστό αυξανόταν σταδιακά έως ότου να αρχίσει να μειώνεται από το 2017 και μετά. Μια δεύτερη ερμηνεία είναι η ύπαρξη μηχανισμών, οι οποίοι «κρατούν» εκτός της αγοράς εργασίας τα συγκεκριμένα άτομα. Τέτοιοι μηχανισμοί είναι για παράδειγμα οι ελλειπείς ενεργητικές πολιτικές για την απασχόληση με συνέπεια να δημιουργείται μεγαλύτερη δυσκολία επαναφοράς τους στην ενεργό αγορά εργασίας. Συνδυάζοντας τα ανωτέρω γραφήματα, βλέπουμε ότι όσο αυξάνεται το επίσημο ποσοστό ανεργίας, η ποσοστιαία διαφορά με το προσαρμοσμένο ποσοστό ανεργίας εμφανίζει αυξητική τάση διαχρονικά. Άρα η αρχική μας υπόθεση διαπιστώνουμε ότι ισχύει εν προκειμένω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

5.1 Σχολιασμός και κριτική προσέγγιση

Στην παρούσα μελέτη επιχειρήθηκε η προσέγγιση της ανεργίας σε πρώτο επίπεδο και έπειτα η προσέγγιση του συνόλου της κρυφής ανεργίας, με έμφαση στους λεγόμενους αποθαρρημένους εργαζόμενους. Μέσα από την παράθεση βιβλιογραφικών μελετών περί του εν λόγω ζητήματος, διαπιστώθηκε ότι με την πάροδο του χρόνου μετατοπίζεται η προσοχή και πλέον το ενδιαφέρον εντοπίζεται στις ροές από και προς την εκάστοτε αγορά εργασίας. Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία εδώ είναι η διαφορετική θεώρηση της ίδιας της αγοράς εργασίας, η οποία μπορεί να παρομοιαστεί με μία οντότητα που βρίσκεται σε διαρκή μεταλλαγή και κίνηση.

Υπό αυτή την οπτική το πρόβλημα του βαθμού ακρίβειας της ανεργίας, της κρυφής ανεργίας και εν συνεχεία των αποθαρρημένων εργαζόμενων λαμβάνει διαφορετικές διαστάσεις. Το δύσκολο ως προς το συγκεκριμένο εγχείρημα έγκειται στη διευρυμένη και ταυτόχρονα ενδελεχή απεικόνιση, σε δεδομένες χρονικές στιγμές, έτσι ώστε να μπορούν να «φωτογραφηθούν» σε τακτά διαστήματα οι μάζες που εισρέουν και εκρέουν αντίστοιχα από την αγορά εργασίας. Με μια τέτοια προσέγγιση θα δοθεί η δυνατότητα πληρέστερης σκιαγράφησης των ατόμων που αυτή τη στιγμή βρίσκονται στο παρασκήνιο, δηλαδή εκτός του εργατικού δυναμικού.

Παράλληλα κατέστη σαφές ότι το ζήτημα που αφορά την επίσημη προσμέτρηση των κρυφών ανέργων από πλευράς των στατιστικών υπηρεσιών των χωρών, είναι καίριας σημασίας και τείνει να οδηγεί στην υιοθέτηση νέων μεθόδων υπολογισμού. Εν τέλει ως κρίσιμος παράγοντας λογίζεται όπως είδαμε, η εύρεση των βέλτιστων μεθόδων, ούτως ώστε να εκτιμηθεί και να τεθεί υπό ποσοτικοποίηση ο χώρος που παρεμβάλλεται ανάμεσα στην απασχόληση και την ανεργία. Παρόλα αυτά προβληματίζει το γεγονός ότι δεν έχει οριστικοποιηθεί μια εμπεριστατωμένη και κυρίως ολοκληρωμένη μέθοδος οριοθέτησης του ενδιαμέσου χώρου, με απόρροια την υποεκτίμηση των ατόμων που κινούνται σε αυτό το «θολό» πεδίο.

Στη συνέχεια μέσα από την όσο το δυνατόν πληρέστερη εννοιολόγηση των απογοητευμένων άνεργων, επισημάνθηκε ο αντίκτυπος τους στο γενικότερο σύνολο του εργατικού δυναμικού, καθώς επίσης και η συνέπεια της ενδεχόμενης προσθήκης ή της αφαίρεσής τους στην τελική σύνθεση των δύο παραγόντων που συνιστούν το τελικό ποσοστό ανεργίας. Ο τρόπος δε, με τον οποίο υπολογίζεται το σύνολο των αποθαρρημένων εργαζόμενων σε διαφορετικές χώρες, συνεπάγεται και τη διαμόρφωση μιας ευρύτερης εικόνας των οικονομιών, όπως επίσης και τις επιμέρους διαφοροποιήσεις σε περίπτωση σύγκρισης.

Έτσι ανακύπτει το ζήτημα του κατά πόσο είναι ακριβής ή ακόμη και έγκυρη η εκάστοτε σύγκριση ανάμεσα στις χώρες, από τη στιγμή που η καθεμία εφαρμόζει διαφορετικό τρόπο υπολογισμού και η σύγκριση υπό κανονικές συνθήκες, θα πρέπει να αφορά όσο το δυνατόν όμοιες μεθόδους υπολογισμού των εν λόγω μεγεθών. Το ιδιάζον στοιχείο εδώ είναι ότι η προσεγγιστική μορφή της όποιας σύγκρισης, τείνει να αποτελεί τελικά ένα είδος περιορισμού ως προς την εξαγωγή συμπερασμάτων που ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα.

Ακολούθως παρουσιάστηκε το επίπεδο των απογοητευμένων άνεργων τόσο στην Αμερική, όσο και στις χώρες που συναποτελούν την Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι διακυμάνσεις που υπέστη το σύνολο των ατόμων στο οποίο εστίασαμε, εμφάνισαν διαφοροποιήσεις ως προς την ένταση και ως προς τη χρονικό διάστημα εκδήλωσης. Μέσα από την ανάλυση των εν λόγω στοιχείων, παρατηρήθηκε ότι οι απογοητευμένοι άνεργοι στην Ηνωμένες Πολιτείες έφτασαν στο υψηλότερο επίπεδο το 2010. Ωστόσο στην Ελλάδα το σύνολό τους άγγιξε τα υψηλότερα επίπεδα κατά τη διετία 2016-2017, όπου ξεπέρασαν σε αριθμό τις 170.000. Διαφαίνεται λοιπόν η διαφορετική διακύμανση, η οποία πιθανόν οφείλεται στον τρόπο διάρθρωσης της οικονομίας ανάμεσα στις δύο χώρες, όπως επίσης και στη διαφορετική χρονική στιγμή έλευσης των αρνητικών συνεπειών της μεγάλης χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008.

Οι σχετικές αρνητικές επιπτώσεις εμφανίστηκαν λοιπόν νωρίτερα χρονικά στην αμερικάνικη αγορά εργασίας, κατά τα πρώτα δύο έτη μετά την κατάρρευση του χρηματοπιστωτικού ιδρύματος της Lehman Brothers. Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης οι αποθαρρημένοι εργαζόμενοι σημείωσαν αύξηση μεταξύ του 2013-2016 και από το 2017 άρχισαν να μειώνονται σταδιακά. Στη χώρα μας παρατηρήθηκε επιδείνωση του αριθμού των αποθαρρημένων εργαζόμενων από το 2013 και έπειτα, και μάλιστα

σύμφωνα με τις αναλύσεις που παρουσιάστηκαν, το 2013 θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η στιγμή της κορύφωσης των πολύπλευρων επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στην ελληνική αγορά.

Όπως επισημαίνουν οι Καραμεσίνη & Ιωαννίδης (2023) τη χρονιά εκείνη πάνω από το ένα τρίτο του εργατικού δυναμικού, ήτοι το 34,3%, με ευρύτερη πάντα θεώρηση, παρόλο που είχε την επιθυμία να εργαστεί, δυστυχώς δεν μπορούσε να βρει κάποια θέση εργασίας και βρισκόταν υπό καθεστώς ανεργίας. Η τετραετία από το 2015 έως το 2019 χαρακτηρίστηκε από αυξητική τάση για τους αποθαρρημένους εργαζόμενους. Συνεπώς υπήρξε διαφορετική συμπεριφορά του εν λόγω πληθυσμιακού συνόλου διαχρονικά, ανάμεσα στις Ηνωμένες Πολιτείες, στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ελλάδα.

Από το τρίτο κεφάλαιο της μελέτης μας επικεντρωθήκαμε στην περίπτωση της Ελλάδας και παρουσιάζοντας τα στοιχεία για τα άνεργα άτομα από τη Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης και την Ελληνική Στατιστική Αρχή, καταλήξαμε σε μια σημαντική διαπίστωση. Η διαφορετική προσέγγιση της ανεργίας εκ μέρους των δύο φορέων είχε ως αποτέλεσμα να παρατηρηθούν αξιοσημείωτες αποκλίσεις ως προς την εξέλιξη της ανεργίας κατά την υπό εξέταση περίοδο. Συγκεκριμένα παρατηρήθηκαν στην περίπτωση του ετήσιου μέσου όρου των ανέργων, διακυμάνσεις μικρότερης εμβέλειας σύμφωνα με τα στοιχεία της Δημόσιας Υπηρεσίας Απασχόλησης, με ανοδική τάση κατά το διάστημα 2010-2013 και το 2018-2020. Η Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία παρουσίασε αντίστοιχα έντονη άνοδο του μέσου όρου των ανέργων μέχρι το 2013, ενώ από το 2014 ξεκίνησε η σταδιακή μείωση.

Η εξήγηση βρίσκεται στο σύνολο των προϋποθέσεων που τίθενται τόσο από τη ΔΥΠΑ όσο και από την ΕΛΣΤΑΤ, προκειμένου να υπαχθεί κανείς στο σύνολο των ανέργων της χώρας. Επειδή στην περίπτωση της ΔΥΠΑ παρατηρήσαμε πιο στενά όρια συμπερίληψης στην ανεργία, κρίναμε ότι η μέθοδος που ακολουθεί η Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης παρουσιάζει προβλήματα ως προς την ακρίβεια και την αξιοπιστία συγκριτικά με την Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία. Έτσι επιλέξαμε να συνεχίσουμε την ανάλυσή μας με βάση τα δεδομένα της δεύτερης.

Στο επόμενο κεφάλαιο όπου ασχοληθήκαμε ενδελεχώς με την ελληνική αγορά εργασίας και την εκδήλωση της ανεργίας, διαπιστώθηκε η έντονη άνοδος του ποσοστού ανεργίας από το 2008 και για τα επόμενα πέντε περίπου έτη. Το 2013 υπήρξε εξαιρετικά

δυσμενές με την ανώτερη τιμή του ποσοστού ανεργίας της τάξεως του 27,5%. Φυσικά αυτή η ραγδαία άνοδος συνδέεται με την εκρηκτική αύξηση των ανέργων από το 2010 και μετά. Σύμφωνα με την έκθεση του Ινστιτούτου Εργασίας της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος (2014), κατά τη διετία 2013-2014 η αύξηση του αριθμού των ανέργων ξεπέρασε κατά πολύ το ¼ του συνολικού εργατικού δυναμικού, με αποτέλεσμα το πρώτο τρίμηνο του 2014 το ποσοστιαίο επίπεδο ανεργίας να κυμαίνεται στο 27,8%.

Βάσει των στοιχείων που παρουσιάστηκαν, το γυναικείο φύλο ήταν εκείνο που βίωσε μεγαλύτερη εργασιακή δυσμένεια κατά τη χρονική περίοδο της μελέτης. Θα μπορούσε να λεχθεί ότι αυτή η δυσμένεια συνδέεται ενδεχομένως με τον κοινωνικό ρόλο των γυναικών και με την διαφορετική κατανομή τους στους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, σε αντιπαράβολή με τους άνδρες. Από την άλλη πλευρά επλήγησαν και οι άνδρες από την οικονομική κρίση του 2008, σημειώνοντας μεγάλη άνοδο ειδικά κατά την τριετία 2012-2015. Το παράδοξο είναι ότι η κατηγορία των ανδρών και δη των ανδρών ηλικίας 30 ετών και άνω, πριν να λάβει χώρα η ύφεση, είχε καταφέρει να ενταχθεί στην αγορά εργασίας με ιδιαίτερη επιτυχία. Κάτι τέτοιο συνάγεται από τον υψηλό βαθμό συμμετοχής τους στο εργατικό δυναμικό. Ωστόσο ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι το 2013 η ανεργία των ανδρών υπερέβη την αντίστοιχη των γυναικών φτάνοντας περίπου το 51%.

Εν συνεχεία η ανάλυση των δεδομένων της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας κατέδειξε την ευάλωτη θέση από άποψη ανεργίας, στις νεότερες ηλικιακές ομάδες. Παρατηρήθηκε ότι οι νέοι από 15-29 ετών εμφάνισαν έντονη αύξηση με όρους ανεργίας και ενώ από το τρίτο τρίμηνο του 2013 το ποσοστό ανεργίας τους άρχισε να διαγράφει πτωτική πορεία, αυτή η εκ πρώτης όψεως θετική όψη έχει συνδεσιμότητα με τη μετανάστευσή τους σε άλλες χώρες και την έδραση της παραγωγικότητάς τους σε αγορές εργασίας πλην της ελληνικής.

Δε θα πρέπει να παραληφθεί η διαπίστωση ότι η ανεργία είχε μεγαλύτερο αρνητικό αντίκτυπο στα άτομα που δεν διέθεταν πολύ υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Όσοι είχαν καταφέρει να αποφοιτήσουν από κάποιο πανεπιστήμιο, ή και ακόμη καλύτερα να έχουν στα χέρια τους ένα μεταπτυχιακό ή και διδακτορικό τίτλο προστατεύτηκαν περισσότερο κατά την περίοδο 2012-2016. Συνδυάζοντας τα δεδομένα καταλήξαμε στο ιδιαίτερο συμπέρασμα ότι η ανεργία λειτούργησε

ταυτόχρονα σε πολλαπλά επίπεδα υπό την έννοια ότι επλήγησαν περισσότερο τα άτομα που διέθεταν τα προαναφερόμενα χαρακτηριστικά συνολικά. Επομένως φάνηκε ότι οι γυναίκες που είναι σε νεότερο ηλικιακό πλαίσιο και σε όχι τόσο υψηλό επίπεδο μόρφωσης, βρέθηκαν σε πιο ευάλωτη θέση. Το ερώτημα που δημιουργείται αφορά τελικά την εσωτερική σύνθεση του πληθυσμού των ανέργων. Εύλογα σκεφτόμαστε εάν ο τρόπος μεταβολής της εσωτερικής κατανομής του συνόλου των ανέργων αποτελεί εν τέλει παράγοντα «κλειδί» σε παρατηρησιακό επίπεδο.

Στο πλαίσιο της κρυφής ανεργίας ήταν εμφανής η υπερίσχυση του συνόλου των αποθαρρημένων ανέργων έναντι των ατόμων που αναζητούσαν μεν εργασία, χωρίς να είναι άμεσα διαθέσιμα δε. Μια τέτοια αριθμητική υπέρβαση, η οποία μάλιστα εκδηλώθηκε καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 2008-2019, δημιούργησε προβληματισμό για την επιρροή του συνόλου αυτού στο ποσοστό της ανεργίας. Η διαρκώς αυξημένη κατηγορία των απογοητευμένων ανέργων, «γέννησε» την ανάγκη περαιτέρω διερεύνησης.

Έτσι στην τελευταία ενότητα του τέταρτου κεφαλαίου χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πρόγραμμα SPPS, με στόχο να υπολογισθεί ένα αναδιαμορφωμένο ποσοστό ανεργίας. Επελέχθη δε, η μη συμπερίληψη των ατόμων που υποαπασχολούνται σε έντονο βαθμό, εξαιτίας της προσμέτρησής τους στο εργατικό δυναμικό βάσει των επίσημων στοιχείων. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η συμπερίληψη των αποθαρρημένων εργαζόμενων στο σύνολο της ανεργίας και άρα στο εργατικό δυναμικό, αύξησε σε απόλυτα μεγέθη το σύνολο του εργατικού δυναμικού, το σύνολο των ανέργων και συνακόλουθα το προσαρμοσμένο ποσοστό ανεργίας, συγκριτικά με το επίσημο. Από το 2012 και μετά η αύξηση του συνόλου των αποθαρρημένων ανέργων συμπορεύεται με τη μείωση των απασχολούμενων.

Η αρχική υπόθεση που προέρχεται εκ της θεωρίας, επιβεβαιώθηκε. Η αριθμητική υπέρβαση του προσαρμοσμένου ποσοστού ανεργίας διαπιστώσαμε ότι χαρακτηρίζει όλη τη χρονική περίοδο που μελετήσαμε. Η ποσοστιαία διαφορά ανάμεσα στο προσαρμοσμένο και το επίσημο ποσοστό εκδήλωσε αυξητική τάση και συγκεκριμένα η διαφορά τους είδαμε ότι τείνει να μεγαλώνει με την αύξηση του ποσοστού ανεργίας γενικώς. Η ερμηνεία που αποδίδεται στο εν λόγω αποτέλεσμα είναι ότι η επιδείνωση στα μεγέθη της απασχόλησης διευρύνει το σύνολο των κρυφών ανέργων.

Εν κατακλείδι η τοποθέτησή μας στα πρώτα κεφάλαια της μελέτης διαπιστώθηκε ότι έχει βάση. Η γενική εικόνα που προκύπτει από τις επίσημες στατιστικές απασχόλησης δεν είναι ολοκληρωμένη και πέραν αυτού είναι αρκετά διαφοροποιημένη. Τόσο η εκτίμηση του ποσοστού ανεργίας όσο και του μεγέθους του εργατικού δυναμικού τείνουν να υποεκτιμούν τα αληθινά μεγέθη. Σε κάθε περίπτωση η ενδελεχής έρευνα τόσο καίριων και συνάμα ευαίσθητων ζητημάτων -όπως η ανεργία και δη η κρυφή ανεργία- και η ύπαρξη διχογνωμιών γύρω από αυτά, οδηγεί αναπόφευκτα στην εξέλιξη της βιβλιογραφίας και της σχετικής γνώσης εν γένει, αποτελώντας εφελτήριο προόδου για τις επόμενες γενεές οικονομικών επιστημόνων και όχι μόνο...

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Ελληνόγλωσση

Βαβούρας Ιωάννης (2005), Οικονομική Πολιτική, 2η συμπληρωμένη Έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση, κεφ.8, σελ. 283-318

Δεδουσόπουλος Απόστολος (1993), Κοινωνικό κράτος και κοινωνική πολιτική: η σύγχρονη προβληματική, Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 383-412

Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης (ΔΥΠΑ), Εγγραφή στο Ψηφιακό Μητρώο Ανέργων ΔΥΠΑ. Ανακτήθηκε από: <https://www.dypa.gov.gr/eggraph-sto-mhtroo-anergon-deltia-energias?tab=nomiko-plaisio-eghghrafis-kai-paramonis-sto-mitrwo-anerghonpsifiako-mitrwo-dypa>

Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης (ΔΥΠΑ), Στατιστικά Στοιχεία, Συγκεντρωτικοί Πίνακες Εγγεγραμμένης Ανεργίας ανά έτος. Ανακτήθηκε από:

<https://www.dypa.gov.gr/statistika?tab=statistika-stoikhia&tab2=sighkentrotiki-pinakes-eghghghrammenis-energias-ana-etos&tab3=>

Ελληνική Στατιστική Αρχή (Μάρτιος 2014), Μεταδεδομένα. Ανακτήθηκε από: <https://www.statistics.gr/documents/20181/40d80bb7-a581-4164-860e-34ddcc9ee8f5>

Ελληνική Στατιστική Αρχή (2016), Στατιστικές Εργατικού Δυναμικού, Ειδική Ενημερωτική Έκδοση. Ανακτήθηκε από: www.statistics.gr

Ελληνική Στατιστική Αρχή, Ετήσιες Χρονοσειρές Έρευνας Εργατικού Δυναμικού 1981/2022. Ανακτήθηκε από:

<https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SJO03/->

Ελληνική Στατιστική Αρχή, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (2020), Μεταδεδομένα. Ανακτήθηκε από:

https://www.statistics.gr/el/statistics?p_p_id=documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_0qObWqzRnXSG&p_p_lifecycle=2&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_cacheability=cacheLevelPage&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=4&p_p_col_pos=1&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_0qObWqzRnXSG_javax.faces.resource=document&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_0qObWqzRnXSG_in=downloadResources&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_0qObWqzRnXSG_documentID=455406&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_0qObWqzRnXSG_locale=el

Ελληνική Στατιστική Αρχή, Εργατικό Δυναμικό Τριμηνιαία. Ανακτήθηκε από:

<https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SJO01/->

Ελληνική Στατιστική Αρχή, Ετήσιες χρονοσειρές Έρευνας Εργατικού Δυναμικού από το 1981/2022, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Πληθυσμός-Εκπαίδευση-Κατάσταση Απασχόλησης 1981-2022. Ανακτήθηκε από: www.statistics.gr

Ελληνική Στατιστική Αρχή, Εργατικό Δυναμικό Τριμηνιαία, Αρχείο excel: «Πληθυσμός της Ελλάδος (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 - 74 ετών, κατά φύλο, ηλικία, κατάσταση απασχόλησης και διάκριση σε υποαπασχολούμενους και εν δυνάμει πρόσθετο εργατικό δυναμικό για τα έτη 2008 - 2023 ανά τρίμηνο (Σύνολο Χώρας)».

Ανακτήθηκε από: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SJO01/->

Καραμεσίνη Μαρία & Ιωαννίδης Γιώργος (2023), Ανεργία και πολιτική απασχόλησης [Προπτυχιακό εγχειρίδιο], Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. Ανακτήθηκε από: <https://dx.doi.org/10.57713/kallipos-184>

Λούβη Ε. & Ξιφαράς Δ. (2013), Νεότερη και σύγχρονη ιστορία, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος», κεφ. 9, ενότητα 40

Λώλος Σ. και Παπαπέτρου Ε. (2010), Περιφερειακές Αποκλίσεις και Εμμονή της Ανεργίας: εμπειρικές διαπιστώσεις από τις ελληνικές περιφέρειες, 1981-2008, Τράπεζα της Ελλάδος, Η Ελληνική Αγορά εργασίας: χαρακτηριστικά, εξελίξεις και προκλήσεις, Αθήνα, σελ. 57-76. Ανακτήθηκε από:

<https://www.hba.gr/5Ekdosis/UplPDFs/sylltomos14/353-380%20Papapetrou%202014.pdf>

Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ (2014), Ετήσια έκθεση, Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, μέρος 5. Ανακτήθηκε από: <https://www.inegsee.gr/ekdosi/etisia-ekthesi-2014-i-elliniki-ikonomia-ke-i-apascholisi/>

Ιωαννίδης Γ. (Νοέμβριος 2013), Η κρυφή ανεργία στην Ελλάδα, MPRA Paper No.5152 posted 10 Dec 2013. Ανακτήθηκε από:

<https://mpra.ub.uni-muenchen.de/id/eprint/52120>

Κρητικίδης Γ. (Απρίλιος-Μάιος 2014), Αλλάζοντας την πορεία της Ευρωπαϊκής και της Ελληνικής Οικονομίας – Άνεργοι και Ροές Απασχόλησης, Τεύχος 215-216, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ. Ανακτήθηκε από: <https://www.inegsee.gr/sitefiles/files/enhmerosh-aprilios-2014.pdf>

Μπαμπινιώτης Γ. (2002), Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Εκδόσεις Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., σελ. 183

Σκουτέλης Γιώργος (1996), Η ανεργία: Αίτια και Λύσεις, Εκδόσεις International Forum, Αθήνα, σελ. 37-38

Ξενόγλωσση

Australian Bureau of statistics, “Not in the labour force, Labour statistics: concepts, sources and methods”. Ανακτήθηκε από: <https://www.abs.gov.au/statistics/detailed-methodology-information/concepts-sources-methods/labour-statistics-concepts-sources-and-methods/2023/concepts-and-sources/not-labour-force>

Ángel L. Martín-Román (2022), Beyond the added-worker and the discouraged-worker effects: the entitled-worker effect, Economic Modelling, Volume 110, 105812, ISSN 0264-9993, <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2022.105812>

Barett S. (2002), Integrating Hidden Unemployment into Measures of Labor market Health, Centre for Labour Research, University of Adelaide, mimeo

Benanav A. (2019), The origins of informality: the ILO at the limit of the concept of unemployment, Journal of Global History, 14(1):107-125, <https://doi.org/10.1017/S1740022818000372>

Blanchard O. J., Diamond P., Hall R. E. & Murphy K. (1990), The Cyclical Behavior of the Gross Flows of U.S. Workers, Brookings Papers on Economic Activity, 85–155

<https://doi.org/10.2307/2534505>

Bureau of labor statistics US, How the government measures unemployment
Ανακτήθηκε από: https://www.bls.gov/cps/cps_htgm.htm#nilf

Bureau of labor statistics US, Databases, Tables and Calculators by Subject

Ανακτήθηκε από: <https://data.bls.gov/pdq/SurveyOutputServlet>

Buss T.F. & Redburn F.S. (1988), Hidden unemployment: Discouraged Workers and public policy, Praeger Publishers, New York.

Castillo M. (July 1988), 'Persons Outside the Labour Force who Want a Job', Monthly Labour Review, pp. 34-41

Clarke Conor (June 2009), "An interview with Paul Samuelson", Part two, The Atlantic.
Ανακτήθηκε από:

<https://www.theatlantic.com/politics/archive/2009/06/an-interview-with-paul-samuelson-part-two/19627/>

Congregado E., Gałęcka-Burdziak E., Golpe A. A., & Pater R. (2021), Separating aggregate discouraged and added worker effects: the case of a former transition country, Oeconomia Copernicana, 12(3), 729–760

Dagsvik John K. Kornstad Tom, Skjerpen Terje (2019), Search behavior, aggregate rationality and the discouraged worker effect, Discussion Papers, No. 906, Statistics Norway, Research Department, Oslo

Denniss Richard (February 2001), "Measuring Employment in the 21st Century: New Measures of Underemployment and Overwork," The Australia Institute, Discussion Paper Number 36

Diamond P. (1982), "Wage Determination and Efficiency in Search Equilibrium", Review of Economic Studies, 49(2): 217-227

Dornbusch Rudiger & Fischer Stanley (1993), Μακροοικονομική, Εκδόσεις Κριτική, κεφ.15, pp. 665-717

European Central Bank, Inflation. Ανακτήθηκε από:
https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/explainers/tell-me-more/html/what_is_inflation.el.html

Ehrenberg Ronald & Smith Robert (2012), Modern Labor Economics: Theory and Public Policy, 11th Edition, Pearson Education Inc., Chapter 14, pp. 495-530

Eisenberg P. & Lazarsfeld P.F. (1938), The Psychological Effects of Unemployment, Psychological Bulletin 35 (6), pp. 358-390. <https://doi.org/10.1037/h0063426>

Ekkehard Ernst (2011), Determinants of unemployment flows, Labour market institutions and macro-economic policies, International Labour Organization, International Institute for studies

Elliott, L. & Dockery A.M. (2006), "Are the 'Hidden Unemployed' unemployed?", Center for Labor Market Research, Discussion Paper Series 06

Eurostat, Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1897/2000 της Επιτροπής της 7ης Σεπτεμβρίου 2000, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 228 της 08/09/2000 σ. 0018 – 0021

Ανακτήθηκε από:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A32000R1897>

Eurostat, Supplementary indicators to unemployment - annual data. Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsi_sup_a_custom_9144986/default/able?lang=en

Evans Andrew (2018), Evidence of the added-worker and discouraged-worker effects in Australia, *International Review of Applied Economics*, 32:4, 472-488, doi: [10.1080/02692171.2017.1351530](https://doi.org/10.1080/02692171.2017.1351530)

Finegan, T. A. (1981), Discouraged Workers and Economic Fluctuations, *Industrial and Labor Relations Review*, 35(1), pp. 88–102. <https://doi.org/10.2307/2523144>

Flinn, C. J., & Heckman J. J. (1983), Are Unemployment and Out of the Labor Force Behaviorally Distinct Labor Force States? *Journal of Labor Economics*, 1(1), pp. 28–42. <http://www.jstor.org/stable/2534929>

Freyssinet Jacques (2004), Unemployment versus Employment Rates: Another look at European objectives, Volume 11, Issue 1, pp. 109-120 <https://doi.org/10.3917/tgs.011.0109>

Freyssinet Jacques (2004), *Le chômage*, Repères (11e éd.), La Découverte, ch. 2 - Les chevauchements, p.16

Fuchs J. & Weber E. (2013), A new look at the discouragement and the added worker hypotheses: applying a trend-cycle decomposition to unemployment, *Applied Economics Letters*, 20:15, 1374-1378, doi: [10.1080/13504851.2013.812777](https://doi.org/10.1080/13504851.2013.812777)

Gomes P. (2010), Labour market flows: facts from the United Kingdom, IZA DP No. 5327

Government of Canada, Statistics Canada, Labour Force Survey, Ανακτήθηκε από: <https://www.statcan.gc.ca/en/survey/household/3701>

Government of Canada, Statics Canada, Job Vacancy and Wage Survey, Ανακτήθηκε από: <https://www23.statcan.gc.ca/imdb/p2SV.pl?Function=getSurvey&SDDS=5217>

International Labour Organization (2012), *Towards the right to work: a guidebook for designing innovative Public Employment Programmes*, Analysing unemployment and underemployment, Geneva 22, ILO Bureau of Statistics, Policy Integration Department.

ILO resolution (October 1982), Resolution concerning statistics of the economically active population, employment, unemployment and underemployment, adopted by the Thirteenth International Conference of Labour Statisticians

Ανακτήθηκε από:

https://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/standards-and-guidelines/resolutions-adopted-by-international-conferences-of-labour-statisticians/WCMS_087481/lang--en/index.htm

Joyce Michael, Jones Jerry & Thomas Jonathan (Autumn 2003), Non-Employment and Labour Availability, *Bank of England Quarterly Bulletin*, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=706945>

Grace H.Y. Lee & Jaai Parasnis (2014), Discouraged workers in developed countries and added workers in developing countries? Unemployment rate and labour force participation, *Economic Modelling*, Volume 41, Pages 90-98, ISSN 0264-9993, <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2014.04.005>

Linhart D. (2005), “D’un monde a l’autre: la fermeture d’une entreprise”, *Revue de l’Ires*, 47, pp. 81-94

- Mincer J. (March 1973), "Determining who are the 'hidden unemployed'", *Monthly Labour Review*, pp. 27-30
- Mitchell W.F. & Carlson E. (2000), *Beyond the unemployment rate-labour underutilisation and unemployment in Australia and the USA*, Working Paper 00-06, November Centre of Full Employment and Equity, Newcastle.
- Mortensen, Dale T. (1986), "Job Search and Labor Market Analysis", In Ashenfelter, O. and P.R.G. Layard (Eds), *Handbook of Labor Economics*, Amsterdam: Elsevier: 849-919
- Mortensen, Dale T. and Christopher A. Pissarides (1994), "Job Creation and Destruction in the Theory of Unemployment", *Review of Economic Studies*, 61(3): 397-416
- Norwood J. & Tanur J. (1994), 'The Polls-A Review: Measuring Unemployment in the Nineties', *Public Opinion Quarterly*, Vol. 58, pp. 277-294
- OECD.Stat, Ανακτήθηκε από: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MA_D#
- Paugam S. (1991), *La disqualification sociale: Essai sur la nouvelle pauvreté*, Paris PUF
- Paugam S. (2006), "L' épreuve du chômage: Une rupture cumulative des liens sociaux?", *Revue européenne des sciences sociales*, 3, pp.11-27
- Pigou A.C. (1968), *The theory of unemployment*, Frank Cass & Company Limited, p.3
- Pissarides Christopher A. (1985), "Short Run Dynamics of Unemployment, Vacancies, and Real Wages", *American Economic Review*, 75(4): 676-690
- Robinson Joan (1936), *Disguised Unemployment*, *The Economic Journal*, Vol. 46, No 182, pp. 225-237 Ανακτήθηκε από: <https://www.jstor.org/stable/2225226>
- Shiskin J. & Stein R. (1975), 'Problems in Measuring Unemployment', *Monthly Labour Review*, August, Vol. 98(8), pp.3-10
- Turk A., & Ak R. (2019), *The Discouraged Worker Effect and the Added Worker Effect within the Framework of European Debt Crisis*, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(1), 522-534, <https://doi.org/10.21547/jss.425024>
- Wooden M. (1996), "Hidden unemployment and underemployment: their nature and possible impact on future labour force participation and unemployment", NLS Working paper No. 140, NLS, Adelaide